

ДИПЛОМАТА

између етике, права
и одговорности

Марко Новаковић

Институт за међународну политику и привреду,
Београд, 2025.

Attribution – CC BY

(<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Дипломата – између етике, права и одговорности

Проф. др Марко Новаковић

Београд, 2025.

Дипломата – између етике, права и одговорности

<https://doi.org/10.46793/7076-359-5.MN>

Издавач

Институт за међународну политику и привреду, Београд

За издавача

проф. др Бранислав Ђорђевић,
директор Института за међународну политику и привреду, Београд

Аутор

Проф. др Марко Новаковић
Институт за међународну политику и привреду, Београд
<https://orcid.org/0000-0002-7753-7506>

Рецензенти

Проф. др Бојан Миљисављевић, декан Правног факултета
Универзитета у Београду

Др Душко Димитријевић, научни саветник,
Институт за међународну политику и привреду, Београд
Проф. др Бојан Тубић, редовни професор Правног факултета
Универзитета у Новом Саду

Прелом текста

Сања Баловић

Лектура

Маја Јовановић

Штампа

Донат Граф д.о.о., Вучка Милићевића 29, Београд

Тираж: 100 примерака

ISBN 978-86-7067-359-5

Монографија је настала у оквиру научноистраживачког пројекта „Србија и изазови у међународним односима 2025. године“, који финансира Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије, а реализује Институт за међународну политику и привреду током 2025. године (евиденциони број: 200041).

САДРЖАЈ

ПРЕДГОВОР	9
-----------	---

ЕТИКА

1. Уводна разматрања о етици, праву и моралу	17
2. Однос етике, права и морала	18
2.1. Однос морала и етике	19
2.2. Тежња ка идеалима	20
3. Нормативне етичке теорије	22
3.1. Деонтологија и Кантов категорички императив	24
4. Етика у дипломатији	27
4.1. Деонтологија у дипломатији	28
4.2. Двострука лојалност	31
4.2.1. <i>Морални протест – Случај Кислинг</i>	33
4.3. Узбуњивачи у дипломатији	34
4.3.1. <i>Етика отпора у дипломатији: концепт dissent channel-a</i>	36
4.4. Дипломатија између реалполитике и етичке дужности	38

ПРАВО

1. Развој дипломатског имунитета	43
1.2. Бечка конвенција о дипломатским односима	47
2. Привилегије и имунитети дипломатских представника	49
2.1. Разлика између привилегија и имунитета	49
2.2. Врсте имунитета	51
2.3. Имунитет од кривичног судства	51
2.3.1. <i>У одбрану апсолутног кривичног имунитета дипломата: правна природа, изазови и заблуде</i>	52

2.4. Имунитет од грађанског и управног судства – опште напомене	55
3. Неприкосновеност	57
3.1. Обавеза нечињења државе пријема	58
3.2. Дужност заштите	58
4. Састав дипломатске мисије	59
4.1. Обим и садржина дипломатског имунитета кроз праксу Међународног суда правде	60
4.1.2. Терминолошки осврт	65
4.2. Шеф мисије	66
4.2.1. Постављање и опозив шефа сталне дипломатске мисије	67
4.2.2. Привилегије и имунитети шефа мисије	68
4.3. Дипломатско особље	69
4.3.1. Привилегије и имунитети породица чланова дипломатског особља	69
4.4. Административно и техничко особље	70
4.4.1. Привилегије и имунитети административног и техничког особља	71
4.5. Послужно особље	71

ОДГОВОРНОСТ

1. Увод	75
2. Илузија функције: заборав одговорности	76
2.1. Сложеност улоге: три нивоа одговорности	76
3. Дипломата као позив, а не функција	78
3.1. Пут ка одговорности: образовање, искуство, интегритет	79
3.2. Перформативна улога дипломате	81
3.2.1. Дигитална дипломатија	84
4. Одговорност према држави пријема	86

4.1. Примери неразумевања имунитета и непоштовања државе пријема	88
4.1.1. <i>Радни однос и дипломатски имунитет</i>	88
4.1.2. <i>Примери еклатантног неразумевања дипломатских имунитета</i>	91
5. Одговорност државе именовања	94
5.1. Постављење као акт државе и природа одговорности	96
5.2. Превентивна одговорност: селекција као кључна фаза	97
6. Одговорност према међународној заједници	98
6.1. Улоге амбасадора	102
7. Обука дипломата	104
7.1. Упоредни приказ организације дипломатских академија	105
7.2. Дипломатска академија Републике Србије	110
7.2.1. Предлог алтернативе	111
7.3. Образовање као темељ професионалног и личног развоја дипломата	112
7.3.1. <i>Садржај и фокус обуке</i>	113
7.3.2. <i>Етички и психолошки аспект</i>	115
7.3.3. <i>Научноистраживачки аспект и сарадња са академијом</i>	115
7.3.4. <i>Понашање дипломата у службеном и приватном животу</i>	117
8. Одговорност у очувању кредибилитета државе	119
8.1. Примери нарушавања достојанства државе именовања од стране дипломата	119
8.2. Примери нарушавања достојанства државе именовања од стране породице дипломата	120
9. Закључна разматрања	122
ЛИТЕРАТУРА	125

ПРЕДГОВОР

Идеја за ову књигу настала је из потребе да се дипломатска служба сагледа из једног нетипичног угла – не само кроз норме међународног права, протокол и формалне дужности, већ кроз унутрашњу перспективу самог дипломате, са свим дилемама, искушењима и личним изборима који обележавају његов рад. Моје академско и професионално бављење овом темом почело је много раније. Докторска дисертација *Правни положај међународних службеника* била је прилика да систематски проучим правни оквир који дефинише статус, привилегије и имунитете, овлашћења и одговорности појединаца у служби међународних организација. Анализа целокупног система привилегија и имунитета, у оквиру рада на докторату, подстакла ме је на размишљање и анализу аспеката који нужно са њима кореспондирају – као што су права, одговорности али и моралне дилеме које појединац, огрнут привилегијама и имунитетима у служби међународне организације или дипломатског представништва неке државе, може да има.

Ова књига има основе у мојим претходним радовима (међу којима се истиче књига *Имунитети у међународном праву*, коју сам написао заједно са деканом Правног факултета Универзитета у Београду, професором Бојаном Милисављевићем). Та књига, уџбеничког карактера, представљала је свеобухватан преглед историјског развоја, правних извора и савремених изазова института имунитета. Међутим, мене је одувек занимала и друга страна, етичка и психолошка, која се крије иза формалних правила. Иза конкретног деловања дипломате постоји читав простор испуњен личним проценама, моралним дилемама и одговорностима које ниједан пропис не може у потпуности да уреди. Управо је тај простор један од фокуса ове књиге.

Дипломата је истовремено и представник своје државе, и самостална личност чији поступци и ставови остављају утисак на друге државе, међународне организације и јавност. У свом раду он мора да

усаглашава оно што право допушта са оним што етика налаже, али и да преузме одговорност за последице својих одлука. У том троуглу – право, етика, одговорност – исписује се свакодневна дипломатска пракса, понекад на начин који потврђује интегритет појединца и државе, а понекад, нажалост, и супротно.

Ова књига, поред теоријског оквира, настоји да понуди и увид у практичне примере, како оне који осветљавају највише домете дипломатског позива тако и оне који упозоравају на ризике од злоупотреба, недоличног понашања или занемаривања одговорности. Намера ми је да подстакнем читаоца – било да је реч о студенту, активном дипломати или стручњаку из сродне области – да размишља о дипломатском позиву не само као о звању, већ као о сложенем позиву у коме је свако поступање уједно и лична изјава о томе ко смо, какве вредности заступамо и колико смо спремни да их бранимо.

Теме попут одговорности, савести, моралног избора, отпора и двоструке лојалности нису само теоријска питања – оне су теме које одређују животе људи који стоје у првој линији међудржавних односа, у зони између политике, права и дипломатије. Књига коју имате пред собом настала је као резултат вишегодишњег рада и размишљања о природи дипломатске професије, али и као нужан корак у артикулацији одговора на питање шта значи бити одговоран дипломата у времену глобалних криза, мултиполарности, релативизације права и изазова за етичке вредности. Ово је покушај да се дипломатска служба не сагледа само као збир протоколарних, правно уређених односа међу државама, већ као професија која је у својој суштини прожета етичким дилемама и изборима који надилазе позитивноправни оквир. Своју професионалну путању започео сам као истраживач на Институту за међународну политику и привреду, где сам кроз више истраживачких и научних звања, имао прилику да се бавим не само теоријским аспектима међународног права већ и применом међународних стандарда у области реформе правосуђа, заштите људских права, дипломатских привилегија и имунитета. Сарадња са различитим међународним организацијама, попут Уједињених нација, Европске уније, ГИЗ-а, Светске банке, али и националним институцијама у Србији и региону, омогућила ми је увид

у реалне изазове који стоје пред савременом дипломатијом. С друге стране, предавања на дипломској и постдипломској настави, истраживачки боравци у Кембриџу, Минхену, Братислави, Трсту и Вашингтону, као и сарадња са колегама из целог света, пружили су ми ширу перспективу и омогућили ми да сагледам ова питања у компаративном контексту. Инспирацију за ову књигу пронашао сам у бројним примерима из праксе – некима са којима сам се сусрео у својој консултантској пракси како за државне органе тако и за међународне организације, другима изучаваним током истраживања – где се јасно показује колико је танка линија између правне дужности и моралне одговорности.

Пример оставке америчког дипломате Брејдија Кислинга, случај узбуњивача Андерса Компаса, етичке дилеме службеника УН, питања отпора унутар дипломатског корпуса, али и примери злоупотребе дипломатских имунитета, све су то појаве које захтевају не само нормативну већ и етичку анализу. Зато сам одлучио да овој књизи приступим не као класичној монографији о дипломатском праву, већ као интердисциплинарном подухвату у којем ће етика, право и друштвена одговорност бити подједнако заступљене. Посебну пажњу посветио сам анализи односа између етике и дипломатије, кроз призму етичких теорија а пре свега кроз деонтологију. Насупрот поједностављеним приступима који дипломате посматрају као техничке извршиоце политичке воље, књига указује на њихову улогу као моралних актера који, у одређеним ситуацијама, морају бити спремни да преузму ризик личне последице како би остали верни вишим етичким принципима.

Овакво сагледавање дипломатске службе представља покушај да се професији врати пољуљани углед међу просечним грађанином данас у свету и приближи ономе што је њена суштина – очување мира, разумевања и достојанства у међународним односима. Ова књига је писана са уверењем да не постоји ваљано дипломатско деловање без разумевања последица, без уважавања другог, без свести о ограничењима сопствене позиције и одговорности коју она носи али и без аутономије и интегритета. Бити дипломата значи бити

посредник и мост између држава али и чувар како интереса државе тако и вредности које та држава представља.

Једно од основних питања које се намеће у овој књизи је – шта дипломата треба да ради када држава од њега тражи нешто што је у супротности са његовом савести? Да ли може да одбије нешто што сматра неморалним или неетичним и да ли као службеник своје државе има право да повуче „црвене линије” преко којих неће да прође и где се оне налазе? Одговор на ово питање зависи од бројних фактора – културолошких, институционалних, индивидуалних – али оно што је извесно јесте да то питање не сме бити прећутано. Књига је писана за све оне који дипломатију виде не само као професију, већ и као позив. За студенте права, политикологије, међународних односа, за активне и будуће дипломате, за истраживаче, новинаре, службенике међународних организација, али пре свега – за грађане који верују у одговорну, етичку и правичну јавну службу. Иако превасходно академска, ова књига настоји да превазиђе границе строго стручног дискурса и да отвори простор за шири дијалог о природи моћи, одговорности и морала у свету који се мења брже него што наши правни и етички оквири успевају да га следе. Захвалан сам свим колегама, сарадницима, студентима и професионалцима из различитих сектора који су својим радом, питањима, критикама и примерима инспирисали настанак ове књиге. Посебну захвалност дугујем институцијама у којима сам имао привилегију да се школујем, предајем, истражујем и учим – на универзитетима у Немачкој, САД, Словачкој, Аустрији, Италији и Великој Британији. Ипак, највећу захвалност дугујем Правном факултету, Универзитета у Београду, где сам завршио све нивое студија, одржао своја прва предавања и међу некадашњим професорима и другим запосленима наилазио на подршку у свим својим настојањима а међу неким сам стекао и пријатеље као и мом Институту за међународну политику и привреду у Београду, у коме радим од завршетка студија и који представља моје основно професионално и научно упориште. Посебно место у мом академском развоју заузима и Универзитет у Трсту, где сам имао прилику да завршим постдокторско истраживање и крунишем први део свог истраживачког усавршавања, које траје цео живот.

Ова књига, иако плод дугогодишњег истраживачког и професионалног ангажмана, за мене је више од академског подухвата – она је лична и стручна прекретница. Њоме се заокружује једна фаза мог живота у којој су наука, право и друштвена одговорност живеље у непрестаном међусобном дијалогу. У години у којој пуним четрдесет и у којој сам изабран у звање редовног професора, као и година у којој сам покренуо поступак за избор у звање научног саветника, та „достигнућа” не доживљавам као неко остварење циља, пошто сами по себи немају значај ако од тога нема корист држава, друштво и, пре свега, ако се не искористе се као оружје за бригу за човека и његово достојанство и унапређење живота свих људи, а поготово оних којима је у томе помоћ најпотребнија.

Моје професионално деловање, ма где да се одвијало – у наставним салама, у кабинету током израде закона, консултантским и пројектним ангажовањима или на научним скуповима – увек је било вођено једним начелом: да човек у својој каријери мора по сваку цену очувати интегритет и своје знање и звање ставити у службу општег добра. Ова књига представља манифест тог начела. Теоријске поставке некада делују превише апстрактне и без додира са реалношћу, а пракса нејасна и без јасних правила – али је дужност интелектуалца да ради на решавању проблема и унапређивању и теорије и праксе, држећи човека у средишту, чак и када се чини да се његова добробит тим радом не погађа непосредно.

Зато ову књигу не доживљавам као пуки научни резултат, већ као јавни исказ вере у то да се академско знање мора упрегнути у напор за стварање бољег друштва. Она је настала из потребе да се отвори простор за разговоре који недостају у литератури која се бави дипломатијом, али и у самој дипломатској служби – о савести, о лојалности, о слободи мисли унутар система, али и о одговорности коју сваки појединац, а посебно дипломата, носи пред својом државом, својим народом, али и пред сваким човеком. Она је, уједно, позив на деловање – не да би се наука учинила „друштвено корисном” у технократском смислу, већ да би се применила једна од њених суштинских улога: да се кроз адекватне анализе и сагледавање направи теоријска подлога и план за унапређење праксе.

И на крају, желим истаћи ма колико то било само по себи очигледно и разумљиво, да су мој научни и професионални рад у нераскидивој вези са мојим личним вредностима. Као последица тога, с једне стране, у овој књизи могу се препознати критички ставови, жеља за унапређењем и етичка промишљања, а с друге, она у својој суштини представља посвету мојим родитељима и сестри, који су ми као моја примарна породица својом подршком дали снагу и самопоуздање да се са свим што живот носи ухватим у коштац и наравно мојим ћеркама, Вери и Мили, јер је управо неизмерна љубав према њима темељ и најдубљи смисао сваког мог подухвата.

У Београду, септембар, 2025.

Проф. др Марко Новаковић

ЕТИКА

1. Уводна разматрања о етици, праву и моралу

Етика представља грану филозофије која се систематски бави проучавањем идеалног људског понашања и начина постојања, обухватајући скуп вредности, начела и норми које усмеравају поступке појединаца у друштвеном контексту.

Термини „етика” и „етичко” потичу од грчке речи етос (ἦθος) (ēthos), која је у свом првобитном значењу означавала обичаје и навике, нарочито оне који су карактерисали једну друштвену групу у односу на другу.¹ С временом, ово значење се проширило и продубило, те је ēthos почео да означава унутрашње одлике личности, дакле, њен карактер и нарав. Слично томе, латинска реч *moralis* потиче од *mores*, што такође значи обичаји, а сродна немачка реч *sittlich* изведена је из *Sitten*, што носи исту семантичку основу.² У свим овим језицима, дакле, морално и етичко првобитно се везује за друштвене норме, навике и одређене обрасце понашања који су прихваћени унутар одређене заједнице.³

Како се може закључити, управо у обичајима почињу да се уобличавају први облици моралног и етичког мишљења. Обичаји нису били ни тада, нити су данас пуне навике (као што то нису ни обичаји у међународном праву, на пример), већ обрасци понашања који су били санкционисани од стране заједнице. Понашање које би одступало од тих утврђених образаца изазивало је осуду, а често и конкретне санкције. Иако та осуда није увек била артикулисана у формама које данас препознајемо као појмове добра и зла, исправног и погрешног, сама друштвена реакција указује на постојање примарне моралне свести.⁴

¹ John Dewey, James Hayden Tufts, *Ethics*, Henry Holt and Company, New York, 1909, p. 2, The Project Gutenberg eBook, Release Date: April 28, 2012 [eBook #39551].

² *Ibid.*

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*

2. Однос етике, права и морала

Савремени појмови „етично” и „морално”, како се данас користе у односу на људско понашање, подразумевају много сложенији облик друштвеног живота и рефлексије него што је то био случај у раној употреби речи *ēthos* и *mores*, које смо помињали у претходном одељку. Но, ови изворни појмови имају трајну вредност, јер указују на порекло моралног живота унутар оквира колективних навика и обичаја које су постепено добијале облик етичких и правних правила.

Са друге стране, однос права и етике је одувек изазивао пажњу у разним гранама права.⁵ Без уласка у овај изузетно занимљив и однос неисцрпне инспирације, задржаћемо се само на констатацији да за разлику од права, које уређује понашање путем обавезујућих правила и (најчешће)⁶ санкција за њихово кршење, етика делује на нивоу савести и унутрашњег осећаја одговорности. Ипак, сличности постоје – и етика и право формирају нормативни систем, с тим да када је у питању етика она носи и когнитивну везу са појмовима правде, „доброг”, достојанственог док је та веза када је право у питању некада значајно удаљенија, свакако више рационална а мање афективна.

Важно је још једном истаћи да етика не подразумева само апстрактно, пасивно разматрање доброг и лошег, већ и активан процес расуђивања – оно што се у литератури назива „чинимо етику” (*doing ethics*),⁷ стога се може рећи да етика није стање већ процес. Важна карактеристика етике јесте да њене тврдње морају бити аргументоване и засноване на логици и из њих мора стајати *ratio*.

⁵ Види на пример: Eckart Otto, *Law and Ethics*, in: *Religions of the Ancient World*, ed. Sarah Iles Johnston, Harvard University Press, 2004.

⁶ Морамо узети у обзир да неке гране права, као што је то међународно јавно право, не носе непосредне санкције физичком принудом, што не умањује њихову правност. Видети више у: Marko Novaković, “A few thoughts on various legal traditions, forms of civilization and the ICJ”, in ed. Marko Novakovic, *Common Law and Civil Law Today – Convergence and Divergence*, Vernon Press, vol. 1 str. 155–173, 2019.

⁷ Karen Rich, (forthcoming), *Introduction to Ethics. Nursing Ethics: Across the Curriculum and Into Practice*.

2.1. Однос морала и етике

Однос морала и етике представља једно од кључних питања не само филозофске мисли већ и ширег друштвеног, правног и политичког промишљања. Овај однос се кроз историју разматрао не само као самосталан предмет, већ и у спрези са другим појмовима и областима људског деловања,⁸ што сведочи о његовој сложености и трајној актуелности.

Морал, у својој суштини, означава разликовање намера, одлука и поступака у категорије исправног и неисправног, доброг и лошег.⁹ Он се манифестује у понашању појединца и колективитета, у конкретним изборима који се могу оцењивати као прихватљиви или неприхватљиви у оквиру одређеног друштвеног и културног контекста. Етика пак представља систематско и рационално промишљање о тим моралним ставовима и стандардима, о вредностима и нормама које усмеравају људско деловање, као и о критеријумима на основу којих поступке, институције и карактерне црте вреднујемо као исправне или неисправне. Другим речима, етика је филозофска дисциплина која за свој предмет истраживања има морал, моралне вредности, моралне појаве и критеријуме моралности, односно теорија о доброме и о томе шта ваља, односно шта треба да чинимо и како треба да поступамо.¹⁰

Разлике између етике и морала најјасније се огледају у њиховом домену деловања: етика је аналитички и нормативни систем разматрања, док је морал њена практична, животна манифестација. Тако, док етика формулише опште критеријуме и правила доброга, морал се конкретизује у поступцима појединца који могу бити оцењени у складу с тим критеријумима. У том смислу, неморалност означава свесно кршење или одбацивање општеприхваћених друштвених, религијских или професионалних норми – као што су превара, убиство или злоупотреба –

⁸ David M. Smith, *Moral Geographies: Ethics in a World of Difference*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000. <https://doi.org/10.1515/9781474472685>.

⁹ Anthony Long, David Sedley, *The Hellenistic Philosophers: Translations of the Principal Sources with Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987, pp. 366–367.

¹⁰ Jovan Babić, *Etika i Moral*, Theoria, 2008, pp. 35–48

док аморалност представља потпуно одсуство осећаја за добро и зло, равнодушност према свим моралним критеријумима, која се може испољити и у тривијалним изборима, попут одлуке шта ће се доручковати.

Однос између етике и морала, дакле, може се сажети у следећем: етика представља теоријско, аналитичко и нормативно разматрање морала, док је морал практична манифестација тих етичких уверења у животу појединца или друштвене групе.

Билингтон је истакао неколико кључних карактеристика етике и морала: нико не може избећи доношење моралних одлука јер смо увек у интеракцији са другима; не постоји приватни морал јер је сваки морални избор друштвено релевантан; сви морални избори имају последице по нечији живот, самопоштовање или срећу; и на крају, нема коначних одговора у етичким расправама – одлуке се доносе у условима сложености и неизвесности, при чему је морално расуђивање суштинско.¹¹

Кључно место у етици заузима разматрање моралног релативизма и моралног објективизма. Етички релативизам подразумева да морал зависи од индивидуалног или културног контекста, и дели се на етички субјективизам и културни релативизам. Насупрот томе, етички објективизам заступа идеју да постоје универзални морални принципи који су независни од личних уверења или културних обичаја. У том контексту развијају се и различите етичке теорије, а пре свих: деонтологија, утилитаризам, врлинска етика.¹²

2.2. Тежња ка идеалима

Вредности су, дакле, саставни део етичког размишљања. Оне представљају процену онога што је добро и пожељно, а обликују карактер и понашање појединца. У професионалном смислу, вредности се често уобличавају у кодексе понашања и обавезујуће норме, попут Кодекса етике за медицинске сестре, који у САД, на пример, подразумева обавезу саосећања и пружања неге, чак и у условима личног ризика. Историјски развој етике сведочи о континуитету и променљивости моралног

¹¹ Ray Billington, *Living philosophy: An introduction to moral thought*, Routledge, 2003.

¹² Joseph Kranak, "Kantian Deontology", in: *Introduction to Philosophy: Ethics* ed. George Matthewes, Chapter 6, Rebus Community, 2023.

расуђивања. Од античке Грчке (Сократ, Платон, Аристотел), преко средњег века (Тома Аквински), до модерног доба и просветитељства (Имануел Кант и други), па све до постмодерне и савремених феминистичких и наративних приступа, етичка мисао се обликовала као одговор на питања људског достојанства, дужности, добробити, врлине и односа према другима. Етика стога обухвата и културну свест и историјско памћење, као и рационално образлагање које омогућава да појединци и заједнице својим поступцима придају смисао. На тај начин, етика и морал остају темељи сваког одговорног понашања – било да је реч о појединцу, професионалним заједницама или друштву у целини.

Примера за ово има много, али узмимо за пример понашање судија. Тако се сматра да због културолошке разноликости и сталне еволуције моралних вредности у друштву, етички стандарди који се примењују на приватни живот судија не могу бити прецизно одређени и формализовани. Они морају бити разматрани у контексту времена и локалне заједнице у којој судија обавља своју дужност.¹³ Идеал судије није истоветан у сваком друштву и времену, јер стандарди професионалног понашања еволуирају. Оно што је било прихватљиво у једном периоду може постати спорно у другом. Ипак, достојанство и част судијске професије остају темељни вредносни стандарди, а поверење грађана у судство кључно је за легитимитет и ефикасност правосуђа, владавину права и друштвену стабилност.¹⁴ Зато судије морају стално преиспитивати своје понашање и одлуке, водећи рачуна да оно одражава највише стандарде интегритета и моралности. Практичан критеријум може бити питање како би разумни и правични чланови заједнице оценили њихове поступке и да ли би одређено понашање умањило поштовање јавности према судији или правосуђу у целини.¹⁵

¹³ Марко Новаковић, Мишљење број 3 KBES и етички кодекси: како изгледа идеални судија?, Међународна научна конференција Правни principi u savremenom pravu, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2024.

¹⁴ Ben Bradford, Jonathan Jackson and Mike Hough, "Trust in justice". The Oxford Handbook of Social and Political Trust, Oxford Legal Studies Research Paper 43, 2016.

¹⁵ Марко Новаковић, Мишљење број 3 KBES и етички кодекси: како изгледа идеални судија?, Међународна научна конференција Правни principi u savremenom pravu, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, 2024.

3. Нормативне етичке теорије

Нормативна етика најчешће се сагледава кроз три велике школе: утилитаристичку, деонтолошку и етику врлине.

Консеквенцијализам (утилитаристичке теорије) вреднује поступке по последицама: исправно је оно што максимизује укупно добро и минимизује штету, водећи рачуна и о дугорочним „ефектима правила”. Дакле, сваки човек у сваком тренутку треба да доприноси стварању среће што већег броја људи. Изражен кроз формулу, консеквенцијализам би могао да се постави на следећи начин: када постоји дилема између више поступка, израчунај последице по људску срећу сваког од њих и изабери онај с најповољнијим укупним исходом. Утилитаристичке теорије, дакле, полазе од критеријума последица: исправно је оно деловање које, у околностима датог избора, најбоље унапређује укупно благостање и умањује штету. За дипломатску праксу то значи да процена не сме да стане на непосредним ефектима (нпр. краткорочно „деескалација” инцидента или слични краткорочни мотиви), већ мора да урачуна и секундарне/системске ефекте: сигнале које шаљемо другима, вероватноћу подривања режима имунитета ако се он инструментализује, ризик ескалације, ефекте по кредибилитет и поверење јавности.¹⁶

Са друге стране, етика врлине фокус пребацује на карактер и *phronesis* (практичну мудрост): није битно само шта урадити, већ какав човек треба да буде, а он мора бити: праведан, умерен, храбар и разборит. Без уласка у разматрање различитих облика савремене етичке врлине (евдемонистичка, егземпларистичка, етика врлине усредсређена на циљ, платонистичка),¹⁷ напоменућемо само да се етика врлине често дефинише као приступ који добро поступање заснива на моралном карактеру и, посебно, на практичној мудрости, а исправно деловање разумева у односу на конкретне појмове добра, односно људског напретка (*eudaimonia*).¹⁸ У

¹⁶ John Stuart Mill, *Utilitarianism*, reprinted from *Fraser's magazine*, 7th edition, Longmans, Green and co., London, 1879.

¹⁷ Rosalind Hursthouse and Glen Pettigrove, “Virtue Ethics”, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), 2023.

¹⁸ Ainley Kirsten, “Virtue ethics”, in: *Oxford Research Encyclopedia of International Studies*. Oxford University Press and the International Studies Association, 2017.

аристотеловској матрици њени кључни појмови су врлина, практична мудрост (*phronēsis*) и већ поменути напредак (*eudaimonia*), при чему напомиње да је достизање тог циља, односно добра важније за саму државу него за појединца,¹⁹ али овај приоритет не треба посматрати као његове колективистичке тежње у етици, нити поистоветити са деонтолошким приступом према коме сваки појединац учествује у изналажењу добра.²⁰ Аристотелова анализа у оквиру Никомахове етике²¹ даје оквир у којем „добар дипломата” није онај који безусловно и без икаквог критеријума следи инструкције, већ онај који уме да га примени разборито, у мери и у право време, чувајући унутрашња добра саме праксе дипломатије (поверење, кредибилитет, стабилност односа).

Неговање врлина службе тражи институционалну архитектуру: селекцију отпорну на непотизам, курикулум који обједињује етичко расуђивање, менторство, технике за развој самоконтроле, такта и правдољубивости, као и јасне кодексе који врлинске стандарде претварају у оперативна очекивања (тон и стил комуникације, однос према привилегијама, управљање сукобом интереса). Тако се врлине не остављају индивидуалној интуицији, већ постају организациона компетенција – карактер службе који се види у предвидљивом, умереном и правичном деловању.

Ипак, фокус књиге када су у питању етичке теорије остаје на етици дужности јер она најбоље „преводи” позитивноправне оквире у етичке разлоге деловања. У таквом режиму, деонтолошки критеријуми обезбеђују предвидљивост *ex ante*, јасне границе и отпор према инструментализацији имунитета, док се консеквенцијалистичко и угао посматрања етике врлине користе као допуна: за процену ширих ефеката и за неговање институционалног карактера који чини да дужности буду испуњене не само формално већ и разборито.

¹⁹ Aristotle, *Nicomachean ethics*, translated by W. D. Ross, 1908, efaidnbmnnnibpcajpcgicfindmkaj/<https://ourebooks.com/downloads/pdf/200/nicomachean-ethics-05-20-2019.pdf>.

²⁰ <https://www.casopiskus.rs/aristotel-i-revitalizacija-etike-vrlina/>, jun 2024.

²¹ Aristotle, *Nicomachean ethics*, translated by W. D. Ross, 1908, efaidnbmnnnibpcajpcgicfindmkaj/<https://ourebooks.com/downloads/pdf/200/nicomachean-ethics-05-20-2019.pdf>.

Деонтологија (етика дужности) процењује исправност дела по унапред важећим правилима и обавезама: морално је оно што поштује дужност и права других, без обзира на исход. У пракси, ове перспективе се допуњују: дужност поставља границе, процена последица проверава шире ефекте, а врлине обезбеђују да се правила примењују одмерено и одговорно.

3.1. Деонтологија и Кантов категорички императив

Имануел Кант (1724–1804), један од најзначајнијих мислилаца модерне филозофије, темеље етичке мисли поставио је примарно у делу *Заснивање метафизике морала*.²² Приступ школе, чији је он најеминентнији представник, називамо деонтологијом, јер нагласак ставља на дужност и правилност поступка (δέον, деон – дужност, λόγος, логос – наука), а не на последице које из тог поступка произилазе. Деонтологија не мери моралност дела по томе да ли доноси добре последице, већ по томе да ли је дело урађено из дужности и поштовања према моралном закону. У питању је „чиста” етика – етика дужности.

Централно место у Кантовој етици заузима концепт категоричког императива, што по њему представља врховни морални закон који важи апсолутно, без обзира на жеље, циљеве или околности.²³ Кант полази од становишта да морал нужно мора бити утемељен на разуму. У том смислу, он конципира своју етичку мисао по узору на науку у смислу да тежи да утврди универзалне законе. Исправно деловање јесте, у својој суштини, рационално деловање. Као етика дужности, његов морални систем почива на заповестима које одређују шта човек треба да чини.²⁴ Појам „императив” у оквиру његовог најпознатијег начела – категоричког императива – означава управо наредбу или заповест. Но, за разлику од уобичајених наређења која потичу од спољашњих ауторитета, Кантове моралне заповести израстају из саме човекове рационалне природе – из ума као извора моралне обавезе. Ипак, оне делују на исти начин: као

²² Imanuel Kant, *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, 2020.

²³ Joseph Kranak, “Kantian Deontology”, in: *Introduction to Philosophy: Ethics* ed. George Matthewes, Chapter 6, Rebus Community, 2023.

²⁴ *Ibid.*

категоричке заповести које нас обавезују на одређене поступке, независно од последица или личних интереса.²⁵

Отуда повлачи јасну разлику између хипотетичког и потенцијалног императива – хипотетички императив карактерише присуство циља. На пример, „ако желиш да смршаш, мораш бити у калоријском дефициту”. Категорички императив, с друге стране, важи независно од циља и увек.

Први и најпознатији облик категоричког императива Кант формулише на следећи начин: „Ради само по оној максими за коју истовремено желиш да постане општи закон”. Овим Кант подразумева да морални закон мора бити универзалан – правило које усвајамо и примењујемо не може се односити само на нас, већ морамо бити у сагласју с тим да по том правилу сви људи поступају. У преводу, не сме бити двоструких аршина и изузетака. Ако то није могуће, онда је поступак неморалан. Ово директно кореспондира са стихом 31, књизи 6, Јеванђељу по Луки у коме се наводи „И како хоћете да вама чине људи, чинити тако и ви њима.”²⁶

Добар пример за етичко расуђивање засновано на универзалности норме јесте ситуација помоћи у невољи. Ако би неко заузео став да никада неће помоћи другоме више него што би уобичајено поступио, без обзира на тежину ситуације, онда се не би могло оправдано очекивати да и други помогну њему када се сам нађе у невољи. Такав став, ако би постао општеприхваћен, довео би до друштва у коме изостаје солидарност, односно заједништво као кључна компонента друштвеног живота. Без тога, заједница губи своју суштину. На крају, став попут „никада нећу помоћи другоме” подразумева последице које су у супротности са личном вољом појединца у тренуцима када се сам нађе у ситуацији у којој му је потребна туђа помоћ. Универзализацијом таквог става настаје противуречност у вољи, јер појединац у стварности жели оно што својим принципом негира. То, такође, указује на моралну неприхватљивост таквог поступања.

²⁵ Immanuel, Kant, “Groundwork of the Metaphysics of Morals”, in: *Practical Philosophy*, (1785) 1996, 37–108.

²⁶ *Novi zavjet Gospoda našeg Isusa Hrista*, Sveti Arhijerejski Sinod Srpske Pravoslavne Crkve, 2001.

Другу формулацију Кант изражава речима: „Ради тако да човечанство, како у својој тако и у личности било ког другог, увек употребљаваш као циљ, а никада само као средство.”²⁷ То значи да сваки човек има унутрашњу вредност – достојанство – и не сме бити употребљен само као средство за туђе циљеве. То не значи да никада не смемо користити нечије услуге (нпр. водоинсталатера), већ да морамо уважити његове циљеве и поступати с поштовањем. Лагање, манипулисање, изнуђивање и искоришћавање примери су третмана других само као средства, што је по Канту недопустиво. И сами себе морамо поштовати – самоубиство, претерана покорност или разарање сопственог тела прекомерним алкохолом, представљају непоштовање сопствене рационалне природе.

Трећу формулацију Кант назива „царство сврха” и описује је као замишљену заједницу свих рационалних бића која поступају по заједничким моралним законима и свако од њих поштује друге као циљеве, а не као средства. Он наглашава аутономију – морална вредност поступка постоји само ако је одлука донета самостално, разумом, без притиска емоција или спољашњих интереса.²⁸ Само онај ко слободно и из поштовања према закону поступа, поступа морално. Посебно је важно истаћи да није довољно учинити нешто што изгледа добро – неопходно је то учинити из дужности. Ако неко ради племените ствари само да би се показао пред другима или зато што му је то пријатно, дело може бити похвално, али није морално вредно у строгом смислу. Трећа формулација категоричког императива је посебно важна због става да је аутономија неопходна за моралност. Свако је креатор сопствених

²⁷ Immanuel Kant, “Groundwork of the Metaphysics of Morals”, in: *Cambridge texts in history of philosophy*, translated and edited by Mary Gregor, Harvard University, 1998, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf>.

²⁸ Immanuel Kant, “Groundwork of the Metaphysics of Morals”, in: *Cambridge texts in history of philosophy*, translated and edited by Mary Gregor, Harvard University, 1998, <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf>.

моралних правила и то је једини начин да људи самостално одлучују о својим поступцима и буду одговорни за њих.

4. Етика у дипломатији

Дипломата мора бити свестан да његова одговорност превазилази правне и административне оквире. Етичка компонента професије је суштинска: способност да се поступа часно, разборито, дискретно и с поштовањем према свим странама. Етика није додатан квалитет који дипломата треба да поседује, већ представља темељ сваке дипломатске службе и дипломатије уопште.

Како је то духовито приметио Галић, „Дипломација као струка није позната по претјераној везаности за истину. Многи дипломати у заступању своје државе су спремни понудити верзије догађаја које можда и не одговарају у потпуности истини”.²⁹ Овде можемо додати једну посебну димензију, односно однос према истини који је „флуидан” када су у питању не само интереси сопствене државе већ и неки други, попут личних. Несумњиво је да дипломатија није једина професија коју прати репутација релаксираности у односу према истини; такво обележје се често приписује и адвокатури, као и појединим другим занимањима, мада и теорија и пракса ретко оспоравају да политичарима у тој категорији припада примат.

Са друге стране, дипломатија јесте професија која познаје стриктна и бројна правила и коју одликује веома висок степен формализма. Један од кључних елемената дипломатског формализма јесте однос према налозима, за које се од дипломате очекује да их доследно и беспоговорно спроведе. Управо у том простору најчешће настају најсложеније етичке и моралне дилеме: док, с једне стране, постоји дужност професионалне лојалности и извршавања инструкција које стижу од надређених органа – било да је реч о влади, председнику државе или министру спољних послова – с друге стране јавља се свест дипломате као појединца, који сопственим знањем, искуством и

²⁹ Domagoj Galić, „Diplomatska etika od Machiavellija do javnog neslaganja”, *Hum*, vol., no. 10, 2013, pp. 252–274, str. 265.

вредносним уверењима може проценити да ли је дати налог у складу с међународним правом, дипломатском праксом, сопственим моралним кодексом, али пре свега интересима државе као такве. Овде није реч о питању да ли поједини поступци могу изгледати сврсисходније из угла амбасадора који годинама борави у одређеној држави и непосредно осећа „пулс“ на терену, често боље од министра који одлуке доноси из кабинета у престоници. Док је амбасадор у предности у погледу конкретних локалних увида, од министра и владе, као носилаца политичке функције, очекује се да сагледавају ширу слику, укључујући регионалне и глобалне импликације. Из тог различитог угла посматрања природно произилазе повремена несагласја. Међутим, она се, уз добру комуникацију, узајамно поштовање и пажљив одабир кадрова, не доживљавају као проблем већ као део динамике и квалитета свакодневног дипломатског општења. Напротив, такви дијалози и размене мишљења представљају здраву основу за доношење уравнотежених и одговорних одлука, које узимају у обзир и теренску реалност и шире државне интересе.

Овде говоримо о раскораку који се јавља у екстремним ситуацијама, када се институционална обавеза дипломате да беспоговорно изврши налог судара са основама његове личне савести и етичким уверењима. Управо у тим тренуцима појављује се највећи изазов дипломатске службе – дилема између апсолутне лојалности држави коју представља и одговорности пред сопственим моралним кодексом, професионалним интегритетом и историјом. Тада дипломатска улога превазилази оквир техничког заступања интереса државе и постаје питање личне етике и одговорности, јер одлука дипломате може одредити не само његов професионални пут већ и начин на који ће га памтити колеге, јавност и историја.

4.1. Деонтологија у дипломатији

Када етику дужности применимо на дипломатску праксу, један од првих постулата које можемо поставити јесте да дипломатски представници, као рационална бића, делују по заповести разума, а не по диктату личног интереса или политичког опортунизма.

Ако разложимо на горепоменуте аспекте, категорички императив у свом првом облику захтева од дипломате да себи постави питање: да ли желим да се и друге дипломате понашају на начин на који ја то чиним, да то представља правило понашања? Ако се у својој пракси дипломата служи обманама, како у односима са другим дипломатама тако и у односу са надређенима, њена универзализација би разрушила саму могућност дипломатског поверења и преговарања – као што би општа допуштеност лажи укинула смисао обећања, тако би и „дипломатска” лаж као правило учинило дипломатију бесмисленом. Ту долазимо и до једног од темељних начела међународног права и међународних односа – *pacta sunt servanda* – у коме се посебно истиче тај морални темељ: обећање се мора држати не зато што је то тренутно корисно, већ зато што се правило држања речи доживљава као основ стабилности међународноправног поретка. Ово наравно не подразумева да кршења неће бити, али оно мора бити јасно осуђено и санкционисано. Оваква поставка је уско повезана са одговорношћу дипломате према међународној заједници.

На истом трагу, ако дипломата сматра да све дипломате треба да злоупотребљавају своје привилегије и имунитете, те стога и сам то чини, онда он ни не треба да буде дипломата. Овај елемент, али и претходни који се тиче одговорности према међународној заједници, детаљније ћемо разрадити на практичним примерима у трећем делу књиге у коме се говори о одговорности дипломате.

Други облик, формула човечности, захтева да „човечанство, и у сопственој и у личности сваког другог, увек употребљавамо као циљ, а никада само као средство”. За дипломату то значи да саговорнике, локалне партнере запослене у мисији, па и сопствене држављане у тешкоћама не сме третирати као пуке инструменте државне политике. Примера ради, притисци на локалне сараднике, уцене, манипулације информацијама или свесно излагање других ризику да би се произвела „корисна” медијска или политичка последица – све то крши захтев да други имају достојанство и сопствене циљеве који морају бити уважени. И према самом себи, дипломата има дужност поштовања сопствене рационалне природе: одбијање корупције, непристајање на инструкције које би га свеле на средство противправних циљева, умереност и лична

дисциплина нису „лични избори”, већ директне дужности према сопственом достојанству.

Трећи облик, „царство сврха”, налаже да се дипломатски корпус схвата као замишљена заједница рационалних актера који једни друге уређују и ограничавају општим законима морала. То „царство” има свој позитивноправни израз у нормама међународног права које уређују привилегије и имунитете, статус мисија и дужност поштовања закона државе пријема. Али управо због тога што су те привилегије инструменталне – да би мисија могла несметано да обавља функције – њихова употреба мора бити вођена дужношћу, а не користи. Имуитет не значи да је дипломата „изнад закона”, већ да прихвата строжи унутрашњи закон: где санкција државе пријема не може наступити, мора наступити савест и професионална одговорност. У „царству сврха” злоупотреба привилегија није само правни него и морални преступ: она подрива опште услове могућности дипломатске заједнице.

Право код Емануела Канта састоји се од три начела: *honeste vivere* (часно живети), *neminem laedere* (никоме не чинити неправу) и *suum Quique tribuere* (сваком дати оно што му припада). Како то примећује Степанов, одатле произилази и да подела права код Канта иде у два правца: природно право које *a priori* почива на „све самим принципима” и на позитивно (статутарно) право које произилази из воље неког законодавца.³⁰ „Часно живети” у дипломатском позиву значи одржавати интегритет: истинитост у представљању ставова, одбијање поклона и утицаја који нарушавају аутономију, транспарентност у сукобу интереса. „Никоме не чинити неправду” преводи се у строгу уздржаност од мешања у унутрашње ствари супротно правилима, у поштовање локалних закона и обичаја државе пријема, те у избегавање поступака који наносе предвидиву штету другим државама или појединцима (на пример, ширењем дезинформација које могу изазвати насиље). „Свакоме дати што му припада” у дипломатској пракси значи признање заслуга и права других актера: фер третман тражилаца виза, поштовање права локалних запослених, коректност у тумачењу споразума и у приписивању интелектуалних и културних доприноса у билатералним пројектима.

³⁰ Radivoj Stepanov, „Kantova filozofija prava”. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* 76, no. 11, 2004, 417–425, 422.

Конечно, унутар саме службе, аутономија – као централни појам Кантове етике – значи способност дипломате да одлуке доноси из разлога а не из страха, лојалности групи или личне користи. То укључује храброст да се надређенима саопшти истина (и када је непријатна), да се одбију упутства која би друге третирали као средство, и да се, када позитивноправни оквир није довољно одређен, одлучи у складу са начелима која могу постати општи закон. Тако схваћена етика дужности не супротставља се дипломатском реализму – она га дисциплинује: подсећа да је „уметност могућег“ легитимна само док почива на правилима која уважавају достојанство свих и која желимо да важе за све.

4.2. Двострука лојалност

Лојалност можемо посматрати као „став који предусловљава његовог имаоца да одговори на неку идеју, особу или групу са актима које он посматра са одобравањем или/и са осећањем којим цени континуирано постојање објекта према коме је став”.³¹ А да ли је могуће имати лојалност према више идеја/особа/група? Или боље рећи, када је лојалност према више идеја/особа/група међусобно искључива. Лојалност не представља само рационални избор. Напротив, често је у питању и емоционално укоренења спремност на одређено понашање, често повезана са идентитетом појединца и његовим вредносним системом.

Када је појединац истовремено лојалан према више идеја, особа или група, под условом да се њихови захтеви, вредности и интереси међусобно не искључују или да се барем могу ускладити – то не представља проблем ни у теорији ни у пракси, осим потенцијално у начину на које ће се поделити време које се свакоме посвећује. Штавише, вишеструка лојалност је део свакодневнице већине људи: према породици, професији и држави – све док се обавезе према једном објекту лојалности не сукобе са обавезама према другом.

Међутим, лојалности могу постати међусобно искључиве када се вредносни оквири или конкретне обавезе које из њих проистичу

³¹ Harold Guetzkow, *Multiple loyalties: theoretical approach to a problem in international organization*, Princeton University Press, 1955. p. 8.

директно сукобе. Тада појединац долази у ситуацију да испуњење једне лојалности нужно подразумева кршење друге. Управо када појединац осећа истовремену приврженост двома или више странама, чији интереси нису само различити већ и потенцијално супротстављени, тај феномен представља основу појма „двоструке лојалности”.

Она може бити трајан изазов (као код припадника дијаспоре који негују и идентитет земље порекла и лојалност држави у којој живе) или акутна, у кризним ситуацијама када обе стране захтевају апсолутну преданост – на пример у синдикалним трвењима када је пред раднике постављена дилема између лојалности организацији, односно послодавцу код кога раде и лојалности синдикату чији су члан.³² У етичком и правном контексту, двострука лојалност отвара питања сукоба интереса, моралне одговорности и приоритета у доношењу одлука, па се зато често посматра као један од најосетљивијих облика унутрашњег вредносног сукоба.

На пољу медицине, постоји читав низ ситуација у којима у пракси лекари често долазе на тест којој од две лојалности да се приклоне као „приоритетној”. Тако се проблем двоструке лојалности јавља у ситуацији када лекар мора приликом прописивања лека да се придржава финансијских оквира установе којој полаже рачун о утрошку средстава здравственог фонда, а у случају прекорачења бива санкционисан. Када је неопходно да одлучи да ли да саопшти да неки пацијент има преносиву болест или да на прво место стави његову приватност, или питања да ли да се психијатар придржава правила о поверљивости или да саопшти да је његов пацијент потенцијално опасан по околину.³³ Јасно је да скоро ниједно занимање није ослобођено потенцијалних дилема те врсте.

³² *Dual Loyalty in Modern Society Monthly Labor Review*, Vol. 76, Issue 12, December 1953.

³³ Peter Clark, “Medical Ethics at Guantanamo Bay and Abu Ghraib: The Problem of Dual Loyalty”, *Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol. 34, Issue 3, 2006, p. 571.

4.2.1. Морални протест – Случај Кислинг

Један од најпознатијих примера коришћења овог механизма јесте оставка америчког дипломате Џона Брејдија Кислинга, који је 2003. године поднео оставку на место шефа политичког одељења у америчкој амбасади у Атини, у знак протеста против одлуке администрације председника Џорџа Буша да покрене рат у Ираку. У писму оставке, које је постало јавно и широко цитирано, Кислинг је истакао да сматра да не може да настави да служи политици коју сматра морално неприхватљивом и стратешки погрешном.³⁴ Он је јавно одбацио тезу да је рат нужно средство у борби против тероризма и упозорио на опасност од унилатерализма.³⁵

Како се може тумачити овај поступак? Кислинг је у својој оставци и пратећем писму истакао да Сједињене Државе одустају од међународног легитимитета и подршке савезника, да делују у супротности са принципима Уједињених нација, те да ће такав чин имати далекосежне последице по углед и кредибилитет Америке у свету. Управо у томе лежи тежина његове одлуке: он је изабрао да се одупре не властитој држави као институцији, већ конкретној влади чије је деловање оцењивао као штетно и супротно дугорочним интересима нације.³⁶ Његов поступак је, дакле, био израз онога што у политичкој теорији називамо етиком одговорности – спремности да се преузме лична одговорност за последице сопственог деловања или, у овом случају, неделовања.

Овај пример такође додатно осветљава питање двоструке лојалности – с једне стране, очекивање безусловне лојалности и дисциплине у тренутку када се појављује потреба за очувањем аутономије, и моралног интегритета појединца у ситуацији када су инструкције, по мишљењу дипломате, у супротности с тим вредностима.

Кислингов поступак показује да дипломатска служба и верност према служби јесте примарни али није једини аспект о коме дипломата мора

³⁴ https://irp.fas.org/congress/2003_cr/h030403.html, приступљено 12. 7. 2025.

³⁵ *Ibid.*

³⁶ John Brady Kiesling, "The Duty of Diplomatic Dissent", *The Hague Journal of Diplomacy*, 1(3), 2006, 295–301, <https://doi.org/10.1163/187119006X162053>.

имати свест, већ да он, као сведок и тумач међународних односа, поседује и одређену одговорност према истини – било да је реч о савезницима, међународним организацијама или сопственој јавности. Правно и политички, његова оставка не може се тумачити као акт непослушности у смислу кршења закона или протокола. Напротив, она је била чин унутрашње конзистентности и доследности професионалних вредности. Управо то показује један од најважнијих закључака: граница између дужности послушности и дужности самосталног расуђивања лежи у способности дипломате да препозна тренутак када поступци владе више нису у складу са уставним и међународноправним оквиром, нити са елементарним моралним постулатима на којима почива међународна заједница. Кислинггов чин може се посматрати и као пример етичког „минимализма“ у дипломатији – одбијање да се буде саучесник у поступцима који се не могу оправдати ни правно ни морално. Истовремено, он је и позив на преиспитивање граница професионалне лојалности: да ли дипломата служи држави у целини, као трајном ентитету заснованом на праву и институцијама, или влади која је у том тренутку на власти и која своје одлуке може да темељи на уском политичком или чак идеолошком интересу. Из угла праксе, овај случај намеће неколико оријентира за будуће дипломате. Прво, лојалност држави не сме бити поистовећена са слепом покорношћу влади. Друго, постоји дужност критичког преиспитивања – дипломата није пуки технички преносилац порука, већ и аналитичар који мора имати на уму дугорочне последице. Треће, постоји и обавеза личне одговорности: када се укаже тренутак у којем држава захтева понашање супротно основним правним и моралним нормама, дипломата мора бити спреман да каже „не“, чак и ако то значи крај каријере. Сви ови елементи, па и превасходно поступање по налозима владе, јесу само елементи дипломатског најважнијег начела – верности својој држави и константног напора да се она представља на најбољи начин. Ово је само један од елемената, унутрашњи, а у овој књизи ћемо се осврнути на још неколико.

4.3. Узбуњивачи у дипломатији

Узбуњивачи представљају један од најснажнијих корективних механизма унутар институционалних система, јер својим деловањем разоткривају злоупотребе, корупцију или поступке који наносе штету

јавном интересу. Ипак, управо зато што нарушавају културу ћутања и дисциплине, на њих се често гледа с подозрењем: они бивају представљени као нелојални, издајници или рушиоци поретка. Тај амбивалентан однос проистиче из чињенице да системи по правилу дају предност стабилности и унутрашњој хомогености над истином и одговорношћу. Ово се може видети на примеру свих врста система, не само државних, већ и међународних организација,³⁷ али и дилема које узбуњивачи могу имати.³⁸ Ипак, значај узбуњивача је немерљив – они својим чином показују да институције нису саме себи сврха, већ да постоје ради заштите општег добра, те да је понекад морална храброст појединца једини пут ка обнови легитимитета и поверења јавности, па се често перципирају и као хероји.³⁹

У домену дипломатије улога узбуњивача добија још сложенију димензију. Дипломатска служба се по правилу темељи на поверљивости, дисциплини и апсолутној лојалности држави, а кроз ту лојалност држави и влади сваки облик откривања неправилности може се окарактерисати као подривање националних интереса и нарушавање јединства спољнополитичког напретка. Ипак, њихова улога је драгоцене: они могу указати на одлуке које доводе у питање међународноправни легитимитет државе, на противзаконито деловање неких елемената и појединаца у дипломатској служби, на злоупотребе власти у вођењу ратова или на прикривање кршења људских права. Када се појави сукоб између дисциплине и етике одговорности, дипломата-узбуњивач постаје онај који брани интегритет државе на дуги рок, јер показује да је лојалност народу и праву изнад пролазне политичке воље владе. Управо због тога, иако се често третирају с подозрењем, узбуњивачи у дипломатији представљају најјаснији подсетник да истинска моћ

³⁷ Marko Novaković, "Position Of The Whistleblowers In The United Nations System 10 Years After Secretary-General's Bulletin On Protection Against Retaliation – How Far Have We Come?", in: *Social Change in the Global World*, ed. Strasko Stojanovski, 2016.

³⁸ Janet Malek, "To Tell or Not to Tell? The Ethical Dilemma of the Would-Be Whistleblower", *Accountability in Research*, 17:3, 115–129, 2010.

³⁹ Brian Richardson, Joseph McGlynn, "Constructing the Heroic Whistleblower: A Social Scientific Approach", *Heroism Science*: Vol. 6, Issue 2, Article 1, 2021.

дипломате није само у преношењу инструкција, већ и у способности да заштити вредности на којима почива држава коју представља, а један од начина за то јесте и кроз откривање злоупотребе, корупцију или поступке који наносе штету јавном интересу. Управо зато што нарушавају културу ћутања и дисциплине, на њих се често гледа с подозрењем: они бивају санкционисани уместо да се њихови наводи испитају.⁴⁰ Ипак, значај узбуњивача је немерљив – они својим чином показују да институције нису саме себи сврха, већ да постоје ради заштите општег добра, те да је понекад морална храброст појединца једини пут ка обнови легитимитета и поверења јавности.

4.3.1. Етика отпора у дипломатији: концепт dissent channel-a

Када је у питању однос према узбуњивачима и, шире посматрано, несубординацији у дипломатији, државе приступају различито, али се такви поступци ретко доживљавају благонаклоно. С једне стране, разумљиво је да институције очекују поштовање правила и јасне хијерархијске структуре, јер управо дисциплина и субординација чине темељ функционалности дипломатске службе. Без њих би било немогуће обезбедити доследност у спровођењу спољне политике државе. Ипак, улога узбуњивача у суштини није нарушавање субординације већ указивање на неправилности, злоупотребе или поступања која могу угрозити интегритет институције и шире друштвене вредности. У том смислу, узбуњивање представља корективни механизам, који може допринети јачању институционалне одговорности и транспарентности. Због тога је важно правити јасну разлику између пукe непослушности, која подрива дисциплину а која је апсолутно непожељна и завређује санкцију, и морално мотивисаног преиспитивања одлука или поступака које може бити у интересу и саме државе и друштва.

У савременим демократијама су стога развијени и формализовани механизми заштите узбуњивача, управо зато што се препознаје њихова

⁴⁰ Marko Novaković, "Some remarks regarding the procedure of the appointment of the secretary general of the United Nations", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 64, no. 3, pp. 171–191, 2016.

улога у очувању владавине права, интегритета институција и јавног поверења. У дипломатском контексту то питање добија додатну тежину, јер узбуњивач не указује само на унутрашње проблеме већ потенцијално и на поступке који могу имати последице по међународне односе. Управо зато, одговор државе на овај феномен често открива дубље вредносне оријентације – да ли се инсистира искључиво на дисциплини, или се тежи равнотежи између институционалне лојалности и заштите јавног интереса. Ако се осврнемо на САД – са најмоћнијом дипломатијом у последњих сто година, која уз то, за разлику од других великих држава, почива на демократији, систему коме и Србија тежи, можемо видети да унутар америчке дипломатије постоји институционализован механизам за изражавање неслагања са званичном политиком – такозвани dissent channel – успостављен у оквиру Стејт департмента током Вијетнамског рата.

Суштина dissent channel-а у америчкој дипломатији јесте у томе да сваком запосленом у Стејт департменту или USAID-у омогући институционализован и безбедан начин да изрази неслагање са званичном политиком, уз гаранцију да ће његов став бити озбиљно размотрен на највишем нивоу, без страха од санкција или одмазде. Он је настао као одговор на искуства из Вијетнамског рата и од 1971. године постоји као формализован канал комуникације директно према државном секретару и вишим званичницима. Иако поруке послате кроз овај канал ретко доводе до непосредне промене спољне политике, његов значај лежи у очувању унутрашње легитимности дипломатске службе, јер запосленима пружа уверење да њихова стручна процена и морални став могу бити саслушани. На тај начин, dissent channel истовремено чува принципе професионалне лојалности и подстиче критичко мишљење као нужан баланс између дисциплине и аутономије.⁴¹

Он представља формализовани канал кроз који дипломате могу, без страха од санкција, да исказују своје неслагање са спољнополитичким ставовима администрације. У документу се анализирају његови етички и практични домети, с посебним освртом на питање: да ли је морално

⁴¹ The U.S. Department of State's "Dissent Channel, Congressional Research Service", April, 2017.

прихватљиво и професионално одговорно остати у служби државе чију политику сматрате дубоко неморалном?⁴²

Та дилема представља срж расправе о односу етике и дипломатије. С једне стране, постоји идеал лојалности држави и потреба за кохезивном спољном политиком, али, с друге стране, појединац остаје морални агент који не може игнорисати неправде или обмане које се врше у име јавне службе. Управо зато, dissent channel служи као простор за артикулацију неслагања, а тиме и за одржавање етичког интегритета унутар једне високо хијерархијске и политички дисциплиноване структуре каква је дипломатија.

4.4. Дипломатија између реалполитике и етичке дужности

Ова дилема јесте једно од централних питања ове књиге. Свакако, добру полазну основу представља Николо Макијавели и његово инсистирање на примату државног интереса и оправданости политичких средстава која би у другом контексту била осуђена као неморална. Галић у свом раду анализира дипломатију као активност која по дефиницији тежи компромису, очувању стабилности и заштити интереса државе. У том контексту, дипломатама се често приписује етичка флексибилност – или чак цинична прилагођеност променљивим наредбама политичке врхушке. Ово доводи до парадокса – да ли дипломатска професија захтева суспензију личног морала у име државне стратегије?⁴³

Ипак, овај став се мора узети за екстреман. У савременом добу, посебно у демократијама, постоји очекивање да и представници државе делују у складу са универзалним вредностима као што су људска права, поштовање истине и принцип хуманости.

Галић у свом раду оправдано инсистира на тензији између два модела моралне акције: етике уверења (оријентисане ка апсолутним моралним нормама) и етике одговорности (која се фокусира на последице поступака у конкретном политичком контексту). Док етика

⁴² Domagoj Galić, „Diplomatska etika od Machiavellija do javnog neslaganja”, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, vol., no. 10, 2013, pp. 252–274.

⁴³ Domagoj Galić, „Diplomatska etika od Machiavellija do javnog neslaganja”, Hum: časopis Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Mostaru, vol., no. 10, 2013, p. 257.

уверења налаже бескомпромисну лојалност истини, правдању и личном моралном компасу, етика одговорности узима у обзир сложеност реалности, непредвидивост исхода и нужност политичке рационалности. С једне стране, истиче се пример Кислинга који је, у том смислу, поступио у складу са етиком уверења, одбијајући да буде инструмент политике коју је сматрао погрешном, док су његове колеге које су остале у служби можда више следиле етику одговорности, верујући да се систем може поправљати изнутра, постепено и стрпљиво. С друге стране је Макијавели који не види простора код дипломате да етички разматра налоге своје државе.

Ова дихотомија остаје једно од кључних етичких питања за све који делују унутар бирократских структура. Управо зато, поћи ћемо од Галићевог става да дипломата није само гласник већ и морални судеоник у процесу креирања и спровођења политике. Са овим погледом се можемо сложити, али он сам по себи није довољан да се ова дилема у пракси дипломата разјасни и да дипломати буде јасно шта му је чинити. Како поступити у том случају – занимљиво је питање. И оно се своди на однос верности према истини и према држави постављења. Врло слична дилема постоји и код верности међународних службеника, поготово службеника Уједињених нација, само што ту постоји још један елемент – верност према човечанству као таквом.

Један од главних разлога због којих имунитет, као такав, постоји јесте да би се дипломате заштитиле у свом настојању да гаје најбоље могуће односе између државе постављења и пријема. Управо зато, следећа глава биће посвећена дипломатским привилегијама и имунитетима.

ПРАВО

1. Развој дипломатског имунитета

Питање од када постоји дипломатски имунитет као опште, донекле уједначено правило једно је од питања на које одговор није могуће наћи, али се са сигурношћу може рећи да је заштита изасланицима пружана од стране домаћина од најранијих и најембрионалнијих облика комуникације, свакако значајно пре настанка држава. Ratio за давање ових гаранција је, пре свега, у неопходности да се успостави основно поверење јер је једино тако могуће остварити комуникацију.⁴⁴ Временом су се правила уобличила кроз праксу, обичаје и на крају су правила кодификована кроз Бечку конвенцију. И, коначно, гаранција поштовања налази се у једном средству које има подједнаку снагу у рукама најмоћније, али и најслабије државе – реципроцитету.

Улога сујеверја, а касније и улога религије, значајна је када је у питању имунитет изасланика. Ту се поготово истиче и доза страха када су они у питању – наиме, многи народи су се плашили да странци могу донети потенцијално опасне моћи. Тако су постојали бројни начини да се они „очисте“ код Турака, Татара и многих других. У сваком случају статус „натприродног“, који је често у најстарије доба придаван странцима, чинио је њихов статус значајно безбеднијим него што би био иначе.

У античкој Грчкој гласници (*kerykes*), а не изасланици, били су недодирљиви, у складу са традицијом и веровањем да су они потомци Хермеса, писмоноше богова. Гласници су носили штап или *kaduceus* као инсигнију свог статуса и уживали су значајну и заштићену позицију, коју су даље преносили својим наследницима. Обичајно право је гарантовало њихову безбедност, кад год су били на мисијама и без обзира коју врсту вести су носили (објаву рата, обавештења, захтеве, понуде итд.). Изасланици нису уживали према обичају ову врсту заштите као гласници, те је такво проширивање ове заштите на њих морало бити изричито. Посебно занимљив статус изасланици су имали у Вавилону

⁴⁴ Montell Ogdon, *Juridical bases of diplomatic immunity: a study in the origin, growth and purpose of the law*, John Byrne & Co., Washington 1936, 19–20.

где су уживали недодирљивост, али нису уживали имунитете за време обављања својих мисија.

У античкој Индији, изасланици су уживали заштиту, у смислу да нису смели бити убијени, али је њихово кажњавање било дозвољено па су тако били притварани, жигосани или чак сакаћени. Чак се у *Mahābhārati* наводи да “the king who slays an envoy will sink into hell with all his ministers”.⁴⁵

У старој Грчкој, у доба Хомера, од 1000–800 године пре нове ере изасланици су називани *Herlad* и помињу се и у Илијади и у Одисеји. Они су били званични изасланици грчких краљева и били су *iviolate*.⁴⁶ И код античких Грка налазимо исто јак утицај религије, јер се у класичном античком периоду (750–350 пре нове ере) сматрало да су изасланици под заштитом врховног бога Зевса.

Иако се не може спорити велики утицај на развој дипломатије, може се такође закључити да Римљани нису баш били познати по великом гостопримству када су у питању странци. Дуга чекања за пријем, која су била јасно смишљена да се покаже доминантан положај Рима, и неравноправност јесте последица непомирљивости римског схватања односа у дипломатији и једног од основних стубова дипломатије – реципроцитета.⁴⁷ Однос ниподаштавања, када су у питању привилегије и имунитети странаца, најјасније се може видети на примеру убиства принца Партамисириса непосредно након његове посете.⁴⁸

Ипак, склони смо мишљењу да је дипломатија, па тако и дипломатска заштита, била у повоју у време Римске империје, па се самим тим не може рећи да су стари Римљани били посебно непријатељски или посебно пажљиви према страним изасланицима у

⁴⁵ Rāya Pratāpacandra, *The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa*, Oriental Pub. Co., Calcutta 1962, 195.

⁴⁶ Grant V. McClanahan, *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*, Hurst & company, New York 1989, 21.

⁴⁷ Aba Solomon Ebban, *The new diplomacy: international affairs in the Modern Age*, Weidenfeld and Nicolson, London 1983, 366.

⁴⁸ Adrian David Hugh Bivar, “The Political History of Iran Under the Arsacids”, *The Cambridge History of Iran*: ed. E. Yarshater, Cambridge University Press, Cambridge 1983, 88.

односу на друге империје старог века. Као што смо већ истакли, потреба је оно што је дало дипломатски имунитет изасланицима и гласницима од најстаријих времена, па самим тим та неопходност у време врхунца Римске империје није постојала – а уједно ни потреба за придржавањем правила. Та правила су се временом развијала. Изрази поштовања госта постали су уобичајени, а након неког времена и правила. До 20. века, правила су се углавном искристалисала и кодификовала. Народ Зулу је прскао странце лепљивом зеленом течношћу, на јави су их мазали водом и уљем, а Татари и Турци Селџуци су их терали да прођу кроз две ватре.⁴⁹

Те варијације када је у питању однос према страним изасланицима нису карактеристичне само за стари Рим, већ варирају од културе до културе, али и у истим културама у зависности од политичког контекста и других околности. Временом је дошло до стандардизације барем базичних принципа и начела када основе чине однос прелаза са религијског, преко обичајног на терен правне регулације.

У средњем веку правила везана за заштиту изасланика нису значајно еволуирала у односу на она утврђена у старом веку, иако су постојале одређене варијације. Након распада Римског царства утицај правила насталих управо у оквиру ове велике империје био је велики, а задржавала се и јасна религијска и обичајна основа ових правила. Поред начелне неповредивости како изасланика тако и његове пратње, постојала је и даље опасност од напада трећих лица односно треће државе, која је често ускраћивала пролаз изасланицима на пропутовањима.

Средњи век наставља донекле традицију из старог века, барем када је Европа у питању, и постоји начелна заштита како изасланика тако и његове пратње. Ово је било омогућено јер су суверени све више комуницирали и преговарали преко изасланика него директно и самим тим је било потребно осигурати безбедан пут изасланицима. Управо из овог времена потиче и једна, не тако лепа слика о дипломатама, јер је њихова улога у средњем веку била посве другачија него данас. Ова

⁴⁹ Linda Frey, Marsha Frey, *The History of Diplomatic Immunity*, Ohio State University Press, Ohio 1999, 12.

разлика је условљена неповерењем и непостојањем редовне комуникације између држава.

Ипак, комуникација између држава била је веома ограничена у средњем веку, па самим тим није ни било потребе да се детаљније и либералније регулишу права и заштита изасланика. За тако нешто било је потребно да дође до експанзију трговине и дипломатских односа, кроз препород европских друштава – једном речју – ренесансу.

Ренесансни период донео је, као што му и назив говори, препород у многим областима живота, попут културе и уметности, а исти ефекат је имао и када су у питању привилегије и имунитети дипломатских представника. Наравно, ефекат није постигнут одмах, векови подозрења према странцима генерално, а поготово према представницима и изасланицима страних владара оставили су дубок траг, па је било потребно време да се навике и односи промене. Ипак, оно што је представљало замајац и незаустављив корак ка коренитим променама и детаљном регулисању ове области јесте значајно повећана економска размена између држава. Економским моментом који је настао повећала се потреба и за комуникацијом, што је довело до значајног (и константног) повећања сталних мисија. И коначно, велики број сталних мисија донео је и потребу за детаљним регулисањем правног основа привилегија и имунитета представника држава. Управо у том периоду и уочивши ту потребу теоретичари су почели да се све више занимају за ову област, па се у делима Суареза, де Виторије, а касније и оца међународног права Хуга Гроцијуса, све више места налазе и разматрања статуса дипломатских представника.

Велики холандски правник и један од „очева“ модерног међународног права Хуго Гроцијус поставио је темеље или значајно допринео развоју многих области ове гране права, а дипломатски имунитети нису изузетак. Његов најнепосреднији утицај може се видети у доктрини *quasi extra territorium* – дакле, теорије екстратериторијалности која је једна од три најзначајнија теоријска оправдања имунитета дипломатских представника, посебно актуелна и доминантна од 17. до 19. века.⁵⁰ Он је

⁵⁰ Видети: "The SAGE Handbook of Diplomacy" (eds Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, Paul Sharp), SAGE Publications Ltd. 2016, 200.

сматрао да постоје два инхерентна права амбасадора у иностранству: право пријема у земљи домаћина и право на заштиту од насиља.⁵¹ Ова теорија почива на премиси да се амбасадор, иако физички на туђој територији, са правне стране посматрано и даље налази на територији сопствене државе и сходно томе законима те државе и одговара (а не оне на којој се физички налази). Из такве правне фикције произилазе и адекватне последице по његов статус. Па тако је „недодирљив” и без обзира на злочин он се не може задржати или на други начин санкционисати. Репатријација остаје једина опција за државу пријема јер је, на крају крајева, суверен који је изаслао амбасадора једини овлашћен да га кажњава и једини који над њим има власт.

1.2. Бечка конвенција о дипломатским односима

Петог децембра 1952. године Уједињене нације усвојиле су резолуцију, на предлог Југославије, у којој се тражи од Комисије за међународно право да предузме кораке ка кодификацији правила о дипломатској комуникацији и имунитетима. Конвенција, настала као производ овог рада Комисије представља један од најбољих примера општеприхваћених конвенција у међународном праву, упркос различитим ставовима по многим питањима. Због чега су конвенцију тако једногласно прихватили може се тражити у неколико разлога, међу којима доминирају два. Пре свега, дипломатска пракса која се убичајила до доношења конвенција није мењана, већ је преточена у слово конвенције. С друге стране, питања која доносе потенцијално више различитих тумачења нису нужно дефинисана детаљно, већ је остављена могућност да се разјасне од случаја до случаја кроз праксу. Такав је пример породица. Породица се различито дефинише у различитим културама и може обухватати шири или ужи круг лица. У оквиру Конвенције једино је неопходно да чланови породице чине домаћинство. И коначно, нека важна питања дипломатских односа попут *ad hoc* дипломатије, привилегија и имунитета представника међународних организација, као и дипломатски азил, свакако су допринели највишем степену ратификације овог документа, науштрб потпуног регулисања

⁵¹ Hugo Grotius, *De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres*, Oxford Clarendon Press, London 1925.

материје. Конвенција о дипломатским односима штити дипломатске представнике кроз три механизма: неприкосновеност, привилегије и имунитете. Дипломатски представници, у редовном току ствари, представљају највећу гаранцију развоју добрих међудржавних односа. Од 15. века када је постепено стална дипломатија почела да преузима примат у међудржавним односима и општењу, јасно су се показале све њене предности у односу на *ad hoc* дипломатију. Оне се нису умањиле чак ни данас, када је комуникација неупоредиво бржа него пре неколико стотина година. У то време стварање сталне дипломатије било је практично питање, јер је у недостатку бржих средстава комуникације било скоро немогуће одржавати добре односе, поготово међу удаљеним државама. Данас, присуство дипломатских агената и њихов несметан рад представља и даље основ добрих односа. Дипломатски агент може да разуме стање у држави, у народу, да упозна културу и систем неупоредиво боље него неко ко ситуацију посматра са стране или тек повремено долази. То знање је неопходно када би се спречио настанак потенцијалног проблема између држава или како би се ублажила његова ескалација. Једна од многих дефиниција дипломатије је да она представља „мирнодопско вођење спољње политике”, па се може рећи да су стална дипломатска представништва и њихов несметан рад једна од основа мирне коегзистенције држава. Дипломатске привилегије и имунитети кодификовани су 18. априла 1961. године доношењем Бечке конвенције о дипломатским односима – познате и под колоквијалним називом Бечка конвенција. Оно што је натерало представнике разних држава да се усагласе јесте пре свега неопходност да се заштите њихови представници, али је томе допринела и прилично развијена пракса. Ипак, кључ успеха конвенције (а успех меримо чињеницом да су у октобру 2018. године 192 државе ратификовале ову конвенцију а да је било 60 потписница) лежи и у самом меритуму Конвенције. Наиме, избегавши теме које су изазивале много несугласица због различитих погледа држава (попут азила) и фокусирајући се искључиво на сталне представнике, творци Конвенције донели су текст који је прихваћен у мери као мало која међународна конвенција пре и после. Бечка конвенција и данас, након скоро шест деценија, има апсолутни примат у регулисању питања привилегија и имунитета и то без значајнијих измена.

2. Привилегије и имунитети дипломатских представника

Дипломатски представници заштићени су привилегијама и имунитетима. Ова синтакса ће се често, скоро по правилу, наћи те је неопходно размотрити однос привилегија и имунитета. У Бечкој конвенцији постоји подела на: неприкосновеност, привилегије и имунитете од кривичне, грађанске и административне надлежности. Најтачније би било рећи да привилегије представљају изузетке од националног законодавства, док имунитети представљају заштиту од акције државе пријема,⁵² која своју основу налази у међународном праву.

У модерној литератури, али и пракси, питање разлике између привилегија и имунитета не поставља се често. Разлог томе је чињеница да је формулација „привилегије и имунитети” постала готово рефлекс, било када се говори свим привилегијама и имунитетима или само некој од ове две групе олакшица – а често се обухвата и неприкосновеност. И у Бечкој конвенцији ова два појма користе се заједно када се говори о општим питањима, док се питање имунитета регулише посебно. Занимљиво је да Бечка конвенција не помиње нигде привилегије одвојено од имунитета, већ када се бави питањем привилегија то чини у оквиру ослобођења (пореза, такси, царина итд.). Неки аутори сматрају да су они током времена толико постали слични да се користе ако не као синоними, онда тако да је синтакса „привилегије и имунитети” толико често коришћена да се дистинкција између наведених изгубила. Ипак, разлика је веома јасна.

Чак и ако је истина да је у одређеним, и за одређене потребе, круговима разлика изгубила на значају не значи да је небитна, али је подједнако важно разумети и однос трећег елемента – неприкосновености са привилегијама и имунитетима.

2.1. Разлика између привилегија и имунитета

Имунитети представљају изузетак од примене територијалне јурисдикције државе пријема у односу на акредитоване дипломатске

⁵² *Satow's Diplomatic Practice*, ed. Sir Ivor Roberts, Seventh Edition, Oxford University Press, Oxford 2017, 246.

представнике државе именовања. Они имају дубоке корене у међународном обичајном праву, где су се током векова развијали као неопходан инструмент за очување мирољубивих и стабилних међудржавних односа. Коначну и свеобухватну кодификацију добијају у Бечкој конвенцији о дипломатским односима из 1961. године, која у савременом међународном праву представља општеприхваћену основу режима дипломатске заштите. Функција имунитета није заштита појединца као таквог, већ заштита функције коју он обавља у име суверене државе. Циљ је да се дипломатским представницима обезбеди пуна независност и слобода у обављању задатака који произилазе из њиховог званичног статуса, без страха од уплитања, притиска или правних последица од стране државе пријема. Имуности тако доприносе ефикасности и континуитету дипломатске службе и представљају конкретан израз суверене једнакости држава, једног од темељних начела међународног права. С друге стране, привилегије имају другачију правну природу и сврху. Оне не подразумевају правну неприкосновеност, већ су у питању повластице практичне природе које држава пријема добровољно додељује акредитованим члановима дипломатске мисије државе именовања. Њихов примарни циљ је да се обезбеде услови који ће омогућити ефикасно и неометано обављање дипломатских функција, али без довођења у питање примене основних правила домаћег правног поретка. Примери привилегија укључују ослобођење од пореза и царина, слободу комуникације, изузеће од неких административних или друштвених обавеза као што су обавеза служења војног рока или учешћа у поротама, као и посебан режим боравка и кретања. Док имунитети имају обавезујући карактер и проистичу из међународног права, привилегије имају више оперативни и протоколарни карактер и често се прилагођавају билатералним договорима или пракси државе пријема. У том смислу, имунитети су израз суверенитета и функционалне независности, док привилегије служе као инструмент практичне подршке у свакодневном функционисању дипломатског особља. Такво разграничење је од суштинске важности за разумевање равнотеже између потребе за заштитом међународне дипломатске комуникације и сувереног права држава да уређују правни поредак на својој територији.

2.2. Врсте имунитета

Члан 31. Бечке конвенције предвиђа имунитет од три врсте судства: кривичног, грађанског и управног: „Дипломатски агент ужива имунитет од кривичног судства државе код које се акредитује”. Како нема никаквих додатних назнака, ограничења и изузетака, јасно је да се ради о неограниченом имунитету. Он такође ужива имунитет од грађанског и управног судства, који пак познају изузетке. Ти изузеци су таксативно набројани и подразумевају ситуације када је реч о: а) некој стварној тужби која се односи на приватне непокретности на територији државе код које се акредитује, осим ако дипломатски агент поседује ту непокретност за рачун државе која акредитује, а за потребе мисије; б) тужби која се односи на наслеђе, у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестамена, администратор, наследник или легатор по приватној основи, а не у име државе која акредитује; ц) тужби која се односи на слободне професије или трговачке делатности, ма каква она била, коју врши дипломатски агент у држави код које се акредитује, изван својих службених функција”.

Када је у питању спектар имунитета, у упоредној пракси уобичајила се подела на потпуни и ограничени дипломатски имунитет.

Потпуни кривични имунитет уживају дипломатски агенти и чланови њихових породица, чланови административног и техничког особља и чланови њихових породица које чине домаћинство под условом да нису држављани државе пријема.

Ограничени имунитет уживају: особље мисије коју чине држављани или лица стално настањена у држави пријема, послужно особље и чланови приватне послуге мисије.⁵³

2.3. Имуитет од кривичног судства

Кривични имунитет је апсолутан и огледа се у првој реченици члана 31: „Дипломатски агент ужива имунитет од кривичног судства државе код које се акредитује”. Како нема никаквих додатних назнака, ограничења и изузетака јасно је да се ради о неограниченом имунитету.

⁵³ R. G. Feltham, *Diplomatic Handbook*, Addison Wesley Longman Limited, Boston 1998, 41.

2.3.1. У одбрану апсолутног кривичног имунитета дипломата: правна природа, изазови и заблуде

Разматрање могућности ограничења апсолутног имунитета дипломатских агената у кривичноправном смислу отвара низ комплексних правних и политичких питања, али и захтева дубље вредносно промишљање о основама и циљевима дипломатије као институције међународног поретка. Иако критике на рачун овако постављеног система нису ретке,⁵⁴ и многи аутори у региону пословично се придружују истим и виде решење проблема злоупотребе имунитета у измени Бечке конвенције,⁵⁵ сматрамо да је очигледно да је то погрешан пут, не због његове непрактичности и тешке остваривости већ, пре свега, због чињенице да се проблем злоупотребе имунитета не налази у апсолутном карактеру кривичног имунитета. Важно је указати на то да ограничење или укидање апсолутног кривичног имунитета не би довело до решења, ма колико деловало изазовно, већ би представљало подривање темеља ефикасне и функционалне дипломатије. Апсолутни кривичноправни имунитет, заједно са неприкосновеношћу, омогућава да дипломатски представници несметано и без страха од политички мотивисаних или манипулативних правних поступака извршавају своје дужности – укључујући и оне у изузетно осетљивим и напетим околностима у билатералним или мултилатералним односима.

Када би се кривични имунитет релативизовао или укинуо, дипломата би се нашао у ситуацији у којој више не би могао са истим степеном слободе, сигурности и поверења да делује у корист своје државе. Пракса међународних односа показала је да дипломатски представници често играју кључну улогу у „деескалацији” политичких криза, као посредници у дијалогу када формални канали комуникације постану нефункционални или прекинути. У таквим ситуацијама, постојање имунитета омогућава дипломати да слободно комуницира, иницира

⁵⁴ René Värk, “Personal Inviolability and Diplomatic Immunity in Respect of Serious Crimes”, *Juridica International Law Review* (8), 2003, pp. 110–119.

⁵⁵ Đana Luša, Marijana Polenus, *Zloupotreba diplomatskih imuniteta u suvremenoj diplomatskoj praksi: izazovi i moguća rješenja*, Forum za sigurnosne studije god. 2, br. 2, 2018, str. 189–218.

контакте, па и да преузима ризике у циљу очувања мира и стабилности. Ограничавање тог имунитета значило би отварање врата могућностима да државе пријема користе правосудни апарат као средство политичког притиска, одмазде или дискредитације. У том контексту, дипломатска служба изгубила би свој суштински карактер – да буде независан и заштићен инструмент међудржавне комуникације, а сама стална дипломатија, као једна од најзначајнијих цивилизацијских тековина међународног права, нашла би се у опасности да буде поткопана. Поред тога, свако ограничавање апсолутног кривичног имунитета поставља питање: ко би био надлежан да одлучује шта је „оправдано” ограничавање, под којим условима и на основу којих стандарда? С обзиром на велике разлике у правним системима, нивоима владавине права и политичке културе широм света, оваква релативизација имунитета отворила би врата произвољности и правне несигурности. То би, у крајњем исходу, створило атмосферу страха и неповерења унутар дипломатског кора, што је у директној супротности с циљем међународног мира и стабилности.

Постоји још један важан разлог зашто ограничавање апсолутног кривичног имунитета не би произвело ефекат коме се његови пропоненти надају – а тиче се једног од најмоћнијих механизма у међународном праву: принципа реципроцитета. Овај принцип, дубоко укорењен у међународним односима, функционише као механизам равнотеже и одвраћања чак и између држава које се значајно разликују по економској, војној или политичкој моћи. Ако би једна држава једнострано ограничила или укинула апсолутни имунитет страним државним званичницима на својој територији, ускоро би могла очекивати истоветан одговор од других држава у односу на своје представнике. То значи да би дипломате, високи функционери и представници државе могли постати изложени ризику од хапшења, притвора или кривичног гоњења у иностранству, што би значајно угрозило несметано обављање њихових службених дужности. Уместо да доведе до веће одговорности и правде, овакво нарушавање правила о имунитету могло би довести до међусобне ескалације мера, нарушавања дипломатских односа и ерозије устаљених норми које омогућавају функционисање међународне заједнице. Управо зато, упркос растућем позиву на укидање апсолутног имунитета у случајевима тешких кршења међународног права, многе државе и даље опрезно

приступају овом питању, свесне да је реципроцитет не само средство одмазде већ и основни услов стабилности у међудржавним односима.

Сликовит пример снаге реципроцитета, чак и из угла најмоћније државе на свету, може се видети на наредном примеру.

Крајем осамдесетих година 20. века, у периоду када Сједињене Америчке Државе преузимају водећу и апсолутно доминантну улогу у међународним односима, у Сенату САД разматрани су предлози закона чији је примарни циљ био спречавање злоупотребе дипломатског имунитета од стране страних представника. Међу њима се издвајају предлог закона број S.339,⁵⁶ који је поднео сенатор Арлен Спектер из Пенсилваније, као и предлог закона број S.1437⁵⁷ сенатора Џесија Хелмса из Северне Каролине. Неколико година раније, на разматрању се налазио и предлог закона број S.2370. Сви ови предлози носили су карактеристичне називе који указују на њихову основну интенцију – на пример: „Предлог закона за заштиту унутрашње безбедности Сједињених Америчких Држава, против међународног тероризма, кроз квалификовање употребе ватреног оружја за чињење злочина, од стране страних дипломата федералним злочином”; „Предлог закона да се одређени припадници стране дипломатске мисије и конзуларних испостава у Сједињеним Америчким Државама ставе под кривичноправну надлежност Сједињених Америчких Држава у погледу насилних злочина”;⁵⁸ као и „Предлог закона да се измени члан 18 Закона Сједињених Америчких Држава, како би се употреба ватреног оружја од стране одређених лица страних дипломатских представништва и конзуларних испостава у Сједињеним Америчким Државама квалификовала као федерални злочин”.⁵⁹ Да су били усвојени, ови предлози закона би директно довели у питање обавезе које Сједињене Америчке Државе имају на основу Бечке конвенције о дипломатским односима, пре свега оне које се односе на апсолутни имунитет од кривичног гоњења који уживају акредитовани дипломатски представници. Ипак, током расправе у Сенату поводом предлога закона

⁵⁶ S.339, 100th Congress (1987–1988).

⁵⁷ S.1437, 100th Congress (1987–1988).

⁵⁸ S.1437, 100th Congress (1987–1988).

⁵⁹ S.2730 – 98th Congress (1983–1984).

S.2370,⁶⁰ сенатор Спектер је у одбрану своје иницијативе изнео аргумент да ће „критичари овог предлога истицати да садашњи неквалификовани имунитет штити америчке дипломате у непријатељским нацијама, као што су државе Источног блока или Совјетски Савез”, али је додао да „ако постоји мали ризик”, онда би се у том случају могло размотрити ограничавање имунитета. Ипак, уместо да се наруши универзални стандард апсолутног имунитета дипломатских представника, решења треба тражити у другим правцима – пре свега у јачању система одговорности државе именовања. Та држава има правну и политичку дужност да у случајевима злоупотребе имунитета предузме одговарајуће мере, укључујући дисциплинске санкције и, где је то могуће, кривично гоњење сопственог представника по повратку у земљу. Тако се, у складу са начелима међународног права, одржава равнотежа између заштите функције коју дипломатски имунитет треба да обезбеди и потребе за правдом и безбедношћу у држави пријема. Такође, могу се разматрати међународни механизми који омогућавају транспарентно и фер разматрање случајева потенцијалне злоупотребе, али без угрожавања статуса и функционалне независности дипломатског представника у држави пријема. У том смислу, апсолутни имунитет није анахрони остатак једног привилегованог међународног поретка, већ и даље представља нужни инструмент у функцији очувања глобалне стабилности и цивилизоване међудржавне комуникације. Његово ограничавање би изгубило сврху – јер не би решило стварне проблеме – већ би створило нове, дубље и опасније последице по међународни правни поредак.

2.4. Имунитет од грађанског и управног судства – опште напомене

Дипломатски агент такође ужива имунитет од грађанског и управног судства, али он није апсолутне природе. Постоје таксативно набројани изузеци који постоје када се ради о: а) некој стварној тужби која се односи на приватне непокретности на територији државе код које се акредитује, осим ако дипломатски агент поседује ту непокретност за рачун државе која акредитује а за потребе мисије; б) тужби која се

⁶⁰ S.2730 – 98th Congress (1983–1984).

односи на наслеђе, у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестамена, администратор, наследник или легатор по приватној основи а не у име државе која акредитује; ц) тужби која се односи на слободне професије или трговачке делатности, ма какве оне биле, које врши дипломатски агент у држави код које се акредитује, изван својих службених функција”.

Питање дипломатског имунитета представља једно веома интересно правно питање које је добило своје место и кроз праксу Међународног суда правде.⁶¹ У овом поглављу осврнућемо се на питање дипломатског имунитета из више различитих аспеката. Првенствено се анализира правна природа дипломатског имунитета, указује на његову обичајну природу, да би се у наставку обрадили интересантни случајеви који су се нашли пред Међународним судом правде. Егзистенција дипломатског имунитета је нужна последица суверене једнакости држава, а иманентна је модерној међународној заједници која почива на правној једнакости држава. С једне стране, дипломатске привилегије и имунитети су незаобилазни механизам за сарадњу држава, јер омогућавају да државни представници могу неометано да врше своје признате функције а, с друге стране, ради се о једном од најстаријих обичајних правила у међународном праву. Из тих разлога проучавање дипломатских привилегија и имунитета јесте од посебне важности за односе држава, па је веома важно како је Међународни суд правде (у даљем тексту и: МСП) решавао поступке у вези дипломатских привилегија и имунитета.

Када је дошло до успостављања организоване међународне заједнице поставило се питање граница у погледу примене дипломатског имунитета у пракси држава. Тако је Стални међународни суд правде морао да се бави домашајем кривичноправног имунитета представника државе већ у случају Лотус због разматрања могућности о процесуирању команданта брода Француске. Ово питање дотицало се односа имунитета држава који почива на максими *par in parem non habet imperium*, па је, убрзо по формирању Уједињених нација, на дневни ред стављено питање разматрања „Надлежности над страном државом”.

⁶¹ Видети више у: Бојан Милисављевић, Марко Новаковић, *Имунитети у међународном праву*, Правни факултет, Универзитета у Београду, 2020.

У овом раду прихваћен је шири смисао дипломатског имунитета, тако да се он односи како на дипломатске представнике тако и на највише државне органе представљања државе у иностранству – шефа државе, шефа владе и министра иностраних послова. То је утицало да у раду буду заступљени случајеви у којима се Међународни суд правде бавио решавањем спорова у вези дипломатских имунитета, како дипломатских мисија тако и највиших државних представника у иностранству.

3. Неприкосновеност

Неприкосновеност је, као што смо могли да видимо у кратком историјском осврту на ову материју, најстарија од свих привилегија и имунитета. Поред њене дуге традиције у међународним односима (или можда управо због ње) неприкосновеност је поштована у изузетно великом броју случајева. Једна од ретких ситуација у којима је прекршена, добила је свој епилог пред Међународним судом правде у случају *Case Concerning United States Diplomatic and Consular Staff in Teheran* 1979. године.⁶²

Неприкосновеност је регулисана чланом 29. Бечке конвенције у коме се наводи да је „личност дипломатског агента неприкосновена. Он не може бити подвргнут никаквој врсти хапшења или притвора. Држава код које се акредитује третира га с дужним поштовањем и предузима све разумне мере да би спречила наношење увреда његовој личности, његовој слободи или његовом достојанству”.⁶³

Сходно наведеном, може се рећи да је неприкосновеност дипломатског агента двострука, те се састоји од обавезе нечињења (не може бити подвргнут никаквој врсти хапшења или притвора) и обавезе чињења (...третира га с дужним поштовањем и предузима све разумне мере да би спречила...).

⁶² Видети: *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (United States of America v. Iran), Judgment, 1980, ICJ Reports, 1980.

⁶³ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005, члан 29.

3.1. Обавеза нечињења државе пријема

Држава пријема је обавезна да се уздржи од било које врсте хапшења или притвора. То подразумева да он не може бити притворен или задржан. Али, пракса је изнедрила многе граничне случајеве и питања на које је и кроз исту дат одговор. Тако се може поставити питање – да ли се дипломати могу ставити лисице? У духу одредбе о неповредивости, свакако би ишао у прилог одговор да ни то није дозвољено. Бечка конвенција једноставно не познаје изузетке од правила неприкосновености. Ипак, из премисе о врховној вредности људског живота и заштити истог произилази и могућност да се дипломате у ситуацијама када угрожавају животе буду „на кратко задржани”.⁶⁴ У пракси држава, на пример САД, искристалисало се правило да се дипломати могу ставити лисице када представља „непосредну претњу по безбедност”.⁶⁵ Посебно „занимљиве” ситуације могу настати када су у питању саобраћајни прекршаји, а пре свега возња под утицајем алкохола од стране дипломата са којим управо власти у САД имају веома екстензивну и добро документовану праксу. Издвојићемо неколико интересантних питања управо решених кроз праксу: дипломата који је начинио удес под (претпостављеним) дејством алкохола не може бити задржан, али му возило може бити одузето. Може му бити понуђено да уради алко-тестирање, али се не може на исто приморати. Возило дипломате не сме се претраживати.

3.2. Дужност заштите

За разлику од претходне обавезе, из тачке 3.1. ова обавеза је позитивно одређена. У Бечкој конвенцији, што је у складу са њеном природом, нису елаборирани сви појмови који се тичу заштите дипломатских агената, али за разлику од негативно одређених питања, које смо изложили у претходној тачки, пракса није дала одговоре на нека питања попут ближег одређења појма „свих неопходних корака” које треба предузети. Практика држава је доста шаренолика и зависи, између

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ *Legal Training Handbook*, Homeland Security, Washington 2019, 298.

осталог, и од тога у каквој је генералној безбедносној ситуацији држава у којој се амбасада налази. Сходно томе, у Колумбији, опхрваној високом стопом криминала, ратом нарко-картела и тероризмом, држава свим амбасадорима и првим секретарима обезбеђује оружану пратњу.⁶⁶

4. Састав дипломатске мисије

Изузетно је важно да се разликују чланови дипломатске мисије, као и који чланови спадају у коју категорију, јер од тога зависи степен заштите коју уживају. Иако је подела одиста логична и јасна, уме често да изазове недоумице чак и у дипломатским круговима, па сматрамо да није на одмет да се дефинишу у складу са Конвенцијом основни појмови.

Чланови мисије су сва лица која улазе у састав дипломатске мисије – од шефа, преко дипломатског, и административног, и техничког особља па до послужног особља.

Особље мисије искључује шефа мисије и састоји се од дипломатског особља мисије (које са састоји од лица које имају дипломатско својство), административног и техничког и послужног особља.

Дипломатски агент може бити или шеф мисије или члан дипломатског особља. Најбољи начин да појаснимо ове односе је кроз малу графику коју прилажемо.

Чланови мисије = Шеф мисије + особље мисије

Чланови дипломатског особља мисије = чланови мисије са дипломатским статусом

Дипломатски агент = шеф мисије + дипломатско особље

⁶⁶ Elen Denza, *Diplomatic Law: A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2004, 125.

4.1. Обим и садржина дипломатског имунитета кроз праксу Међународног суда правде

Правила о постојању дипломатских имунитета су, с једне стране, обичајно правне природе а, с друге стране, она су уткана у бројне међународне уговоре. Када се ради о првом сегменту познато је да су се прво развила правила о неповредивости изасланика још у старом веку. Без обзира да ли се посматра пракса у Европи, Блиском или Далеком истоку, јасно је да је постојао обичај да се не повређује живот и телесни интегритет дипломатских представника. Временом су и остали дипломатски имунитети постали општеприхваћена правила међународног права без обзира на конкретни прихват, дакле општи обичаји. То потврђује и Међународни суд правде када каже: „Као и дипломатски и конзуларни агенти, одређени држаоци високих функција у држави као што су шеф државе, шеф владе и министар спољних послова уживају имунитете од јурисдикције у страним државама, како грађански тако и кривични имунитет.”

На овај начин Међународни суд правде прихвата проширену концепцију дипломатског имунитета. На истој линији Међународни суд правде наставио је и у случају Џибути против Француске: „Шеф државе нарочито ужива пуни имунитет од кривичне јурисдикције и неповредивост која њега или њу штити од било ког акта власти друге државе који би могао да их омета у обављању њихових функција.”⁶⁷ Ову обавезу потврђује и пракса унутрашњих судова, као у случају одлуке Врховног касационог суда у Француској који је укинуо одлуку нижег суда у случају Гадафи због обарања ваздухоплова из 1989. године.⁶⁸ С друге стране, и поред такве правне природе дипломатских привилегија и имунитета бројне конвенције предвиђају постојање дипломатских привилегија или се њима баве: Конвенција о дипломатским односима из 1961. године; Конвенција о конзуларним односима из 1963. године; Конвенција о специјалним мисијама из 1969. године; Конвенција о

⁶⁷ Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), Judgment, 2008, ICJ Reports 2008.

⁶⁸ Gaddafi case, General Prosecutor at the Court of Appeal of Paris, Appeal judgment, Appeal No 00-87215, Decision No 64, (2001) 125 ILR 490, (2001) RGDIP 474, ILDC 774 (FR 2001), 13th March 2001, France; Court of Cassation [Cass]; Criminal Division.

спречавању и кажњавању злочина против међународно заштићених лица укључујући и дипломатске агенте из 1973. године; Конвенција о представљању држава у међународним организацијама универзалног карактера из 1975. године; Конвенција о јурисдикционом имунитету државе и њене имовине из 2004. године.

Поред правне природе дипломатске привилегије могу се поделити и на то коме припадају. Тако се оне признају највишим представницима држава или међународних организација, с једне стране, и дипломатским представницима држава, с друге стране. Међународни суд правде бавио се домашајем дипломатских привилегија, како унутрашњих државних органа тако и спољашњих органа представљања. На крају, постоји и у оквиру самих дипломатских привилегија подела према титулару – на оне које се признају самој дипломатској мисији и оних који се признају дипломатским представницима.

Дипломатски имунитети садржински обухватају изузимање лица од домашаја националних прописа, то јест немогућност њихове примене према лицима која су њихови носиоци и у случајевима када се они могу позвати на њих. Када се ради о личним имунитетима они се традиционално деле на кривичноправне и грађанскоправне. Сматра се да је кривичноправни имунитет апсолутне природе, а да су грађанскоправни и управни имунитет релативне природе. Међународни суд правде је посебно разматрао кривичноправни имунитет представника државе и у овом смислу увео је неке посебне нијансе. Тако се у једној његовој одлуци закључује: „Кривичноправни имунитет представника државе и индивидуална кривична одговорност су одвојени појмови. Кривичноправни имунитет је процедуралне природе, док је питање индивидуалне одговорности суштинске природе.” Као потврда оваквог става Суда може се узети чињеница да је истицање кривичноправног имунитета неопходно у првим фазама евентуалног поступка и оно доводи до аутоматског обустављања даљег тока поступка. Дакле, државни органи су дужни да одмах по утврђивању те чињенице прекину даљи ток поступка, уколико им није било познато да се ради о представнику друге државе. Због тога се такви основи за обустављање поступка налазе у процесним законима држава, а не у законима који предвиђају посебна кривична дела.

Када је реч о домашају дипломатског имунитета *ratione persone* у погледу унутрашњих државних органа, ту постоји јасан став

Међународног суда правде да он неспорно обухвата како шефа државе тако и шефа владе и министра спољних послова. Међународни суд правде је у случају „Налога за хапшење” закључио да је обичајно правило о кривичноправном имунитету представника државе изнад обавеза држава према конвенцијама које предвиђају сарадњу у кривичним стварима у вези екстрадиције.⁶⁹ Међународни суд правде бавио се имунитетом државних званичника у случају Џибути против Француске из 2008. године и закључио да би свим државним званичницима, када предузимају радње по службеној дужности, требало признати пун кривичноправни имунитет. Иако је у овом раду питање дипломатског имунитета шире схваћено па обухвата дипломатске представнике, схватање дипломатског имунитета у ужем смислу, али и највише представнике државе када делују у иностранству, схватање у ширем смислу, то не значи да се ови појмови у потпуности подударају. Тако се они разликују у својој димензији *ratione loci*, јер се дипломатски имунитети највишим државним представницима признају на територији свих држава, а имунитети дипломатских представника само на територији државе пријема. Свако допуштање да се врши јурисдикција над највишим државним званичницима без одрицања од имунитета било би недопустиво, а предузимање радњи да би се такве радње спровеле против воље лица потпуно неприхватљиве. Искључење кривичне надлежности обухвата све мере које се предузимају у склопу неког поступка, тако да обухватају не само поступање судских органа већ и тужилаштва и полиције. У последње време нарочито се истиче значај питања кривичноправног имунитета највиших представника државе, на шта указује и велики број таквих случајева. Само у периоду од 1990. до 2008. године било је 65 покушаја заснивања националних јурисдикција према највишим државним представницима, од тога је десет пута било покушаја да се заснује кривична јурисдикција према бившим шефовима држава, после силаска са функције. У пракси се питање дипломатског имунитета може поставити како на унутрашњем тако и на међународном плану.

Ако се ради о особи која представља државу и као таква би морала бити носилац дипломатских имунитета, онда се питање позивања на

⁶⁹ Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, 2002, ICJ Reports 2002.

дипломатски имунитет јавља као претходно питање. На то је указао Међународни суд правде у поступку око Имунитета специјалног известиоца за људска права.⁷⁰ У зависности од решења претходног питања биће окончан поступак, или ће се он наставити уколико се закључи да нема места позивању на дипломатски имунитет. То се може догодити уколико се ради о делима која се предузимају ван службене дужности. Дакле, када се ради о функционалном имунитету онда је на држави о чијем се држављанину ради терет доказивања о природи активности, то јест да ли је реч о делу предузетом у оквиру вршења дужности или није.

Пошто је у новије време дошло до развоја правних правила на међународном плану која се односе на заштиту права човека и уведени механизми заштите створили су се услови за деловање у смислу универзалне јурисдикције. Тако је Белгија покренула поступак против Сенегала на основу чињенице да су чланице Конвенције против мучења и других окрутних, нехуманих, понижавајућих поступања или кажњавања.⁷¹ Белгија је у свом тужбеном захтеву навела да се обраћа Међународном суду правде зато што Сенегал није покренуо кривични поступак против бившег председника Чада Исена Абреа за радње мучења, ратних злочина, злочина против човечности и геноцида. Суд је узео у обзир извештај Комитета, као контролног органа по овој конвенцији, који је закључио да Сенегал, иако је члан конвенције па према томе обавезан да у своје законе унесе одговарајућа дела против тортуре, он то није учинио. Тек 2007. године Сенегал је променио Закон о кривичном поступку у складу са препоруком Комитета. И поред тога, Међународни суд правде закључио је да Сенегал није предузео никакве мере према Абреу, а према Конвенцији је био дужан да то учини. Други део разматрања Суда односио се на легитимацију Белгије да поднесе тужбу против Сенегала. Суд је закључио да је Белгија овлашћена на то јер се ради о обавезама које су *erga omnes* природе, па свака чланица има интерес да поступа у циљу спречавања тортуре и осталих дела предвиђених конвенцијом. На овај начин у својој пресуди Међународни

⁷⁰ Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, 1999, ICJ Reports 1999.

⁷¹ Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment 2012, ICJ Reports 2012.

суд правде прво је прихватио да су забрана мучења и друга окупна, нехумана, понижавајућа поступања и кажњавања норме *ius cogens* природе. Друго, суд је подржао концепцију универзалне јурисдикције прихвативши тужбу Белгије према Сенегалу. На крају суд је утврдио да је Сенегал прекршио члан 6. став 2. Конвенције.

Развојем међународног кривичног права дошло је до прописивања међународних кривичних дела која су према својој природи толико тешка да би свако изузимање од процесуирања било неоправдано. Тако се постепено развија пракса да и највиши представници државе могу бити одговорни за најтежа кривична дела. На овај начин установљава се изузетак од апсолутног кривичног имунитета у односу на највише представнике државе, али би он морао важити *mutatis mutandis* и за дипломатске представнике. Ова пракса јавља се одмах после Другог светског рата и садржана је у Статуту Трибунала у Нирнбергу и Статуту Трибунала у Токију. Комисија за међународно право касније је усвојила Принципе са суђења у Нирнбергу као опште принципе међународног права, што је потврдила и Генерална скупштина Уједињених нација. Трећи принцип јасно гласи: „Чињеница да је учесник у акту који представља злочин према међународном кривичном праву деловао у личном својству као шеф државе или владе не ослобађа га од одговорности према међународном праву.” Касније је ово правило потврђено и у Статуту *ad hoc* Трибунала за бившу СФРЈ, као и Статутом Трибунала за Руанду. Практика такође потврђује ово правило. У пресуди Блашкић *ad hoc* Трибунал је закључио да „највиши представници државе одговарају за ратне злочине, злочине против човечности и геноцид и да се не могу позвати на имунитет од националне или међународне јурисдикције, чак и када су извршили ове злочине делујући у званичном капацитету”. Пошто се ради о тешким кривичним делима, а постоје јасни ставови како доктрине тако и праксе, требало би прихватити конституисање оваквог изузетка од кривичног имунитета, али уз јасно ограничење да се ради о заснивању надлежности међународног тела. Такав став подржао је и Међународни суд правде.⁷² Јасно је да се мора избећи давање таквих надлежности националним судовима, јер би то

⁷² Више о значају Међународног суда правде у: Marko Novaković, *Relevantnost Međunarodnog suda pravde i međunarodna bezbednost*, Srpska politička misao, Institut za političke studije, vol. 62, br. 2, str. 257–271, 2018.

довело до немогућности вршења надлежности свих лица који су корисници дипломатских имунитета у ширем смислу.

4.1.2. Терминолошки осврт

У литератури се појам апсолутног имунитета често поистовећује са дипломатским имунитетом, а консеквентно, на трагу тог изједначавања и релативни имунитет са функционалним.⁷³ Иако се у правној, а пре свега у литератури која се бави дипломатским и конзуларним правом, уобичајила ова подела и значење, у лингвистичком смислу овако означени појмови нису довољно прецизно одређени.

Реч апсолутан потиче од латинске речи *absolutes* која значи слободан, неспутан.⁷⁴ У нашем језику се најчешће сматра да је синоним за апсолутан – потпун. Овај придев се користи у различитим наукама и областима са различитим значењем (апсолутна вредност бројева у математици, апсолутан слух у музици итд.). Ако се вратимо на теорију права, имамо у правној норми апсолутно и релативно одређену диспозицију, у којој апсолутна диспозиција представља ону диспозицију која нема алтернативу. Такође, апсолутно право је оно право које делује *erga omnes*, тачније производи дејство према свим лицима.⁷⁵ Из ових неколико примера можемо видети да, иако само значење речи апсолутно јесте прилично јасно, када се стави уз именицу ситуација није тако јасна. Користићемо стога термин апсолутни имунитет само када истовремено објаснимо правац апсолутности који подразумевамо.

Тако је и код питања привилегија и имунитета. Наиме, када се каже апсолутни имунитет то може да значи много ствари. Када користе тај израз писци га користе у контексту да се одлика апсолутности односи на судски имунитет. Али, чак и тада, није јасно на који аспект. Апсолутни процесни имунитет може да значи да лице не може бити процесуирано ни за једно кривично дело, или да не може бити процесуирано за било

⁷³ Аленко Врђука, Фрањо Магушић, „Поступање полицијских службеника према особама са дипломатским имунитетом и повластицама”, *Полиција и сигурност*, број 3, година 19, 2010, 251.

⁷⁴ Видети: <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/absolut>.

⁷⁵ За разлику од деловања *inter partes*, прим. аут.

прекршајна било кривична дела, или да за наведена дела не може бити процесуирано ни од једног органа. Чак иако прихватимо да се подразумева да се апсолутност односи на кривично дело, може се поставити питање да ли то значи да се лице не може гонити ни за једно кривично дело било да је учињено у вршењу дужности или не, или пак да то значи да лице не може да се процесуира ни за једно кривично дело без обзира на његову тежину.

И коначно, поистовећивање апсолутног имунитета са појмом дипломатских привилегија и имунитета може бити и суштински нетачно, јер је домашај привилегија и имунитета међународних службеника *ratione loci* апсолутан, а дипломатских представника релативан.⁷⁶

4.2. Шеф мисије

Шеф дипломатске мисије је особа од круцијалног значаја за функционисање дипломатског представништва и мисије у целини, а самим тим и за односе државе пријема и државе постављења. Шеф дипломатске мисије представља најзначајнију фигуру дипломатске мисије на чијем је челу. Постоје три класе шефова мисије: амбасадор или нунција; посланик, министар, интернунција и отправник послова.

Амбасадор или нунција представљали су личне представнике владара, па су самим тим шефови мисије највише класе. Сходно томе, нунциј(а) представља папског изасланика (*nuntius* – изасланик, посланик), па се дипломатско представништво на чијем је челу нунциј назива нунцијатура. У неким државама са израженом католичком традицијом, попут Пољске или Хрватске, нунција је увек доајен дипломатског кора.

До Бечког конгреса амбасадори су били искључиво представници краљевина, великих република (попут Француске) и САД. Касније су шефови мисија скоро увек у рангу амбасадора – због престижа, етикеција и презеанси. Данас је значај ранга шефа мисије значајно мањи, јер свака држава има неки систем уставне владавине која тражи додатну процедуру за спровођење договора и акција дипломатских преставника.

⁷⁶ Миленко Крећа, *Међународно право представљања (дипломатско и конзуларно право)*, Београд 2012, 203.

Амбасадор носи од конгреса у Нијмегену 1678. године одредницу „Изванредни представник и опуномоћени министар“ (*Envoy Extraordinary and Minister Plenipotentiary*). Израз „изванредни“ коришћен је више векова за изасланика на специјалној мисији, за разлику од „обичног“ односно сталног. Данас, међутим, овај термин се употребљава како за амбасадоре у специјалној мисији тако и за оне акредитоване у одређеној држави. Одредница „опуномоћени“ има корен у овлашћењу представника државе да обавља уобичајне дипломатске послове, за разлику од оних за које је била потребна посебна дозвола, попут преговарања споразума.

Када је у питању отправник послова, важна је разлика између отправника послова и отправника послова *ad interim*. Отправник послова *ad interim* обавља функције шефа мисије ако је то место упражњено, или ако је шеф мисије спречен да врши своје функције.⁷⁷ Отправници послова *ad interim* рангирају се према најскоријем датуму почетка обављања дужности, тачније њихов лични ранг се не узима у обзир.

С друге стране, може се догодити да отправник послова буде постављен на дуже време, и то најчешће носи са собом одређену политичку поруку – да се односи између државе пријема и државе слања не могу подићи на највиши ниво.

4.2.1. Постављање и опозив шефа сталне дипломатске мисије

Процедура постављања шефа мисије у Републици Србији отпочиње иницијативом министра спољних послова, на основу које Влада утврђује предлог о постављењу шефа сталне дипломатске мисије – амбасадора. Након тога се чека агреман државе пријема. Коначну одлуку о постављењу шефа мисије доноси председник Републике и то указом.⁷⁸

Агреман, као предуслов за постављење, не односи се на шефове сталне мисије Републике Србије при међународној организацији. На иницијативу министра, Влада утврђује предлог о опозиву шефа сталне

⁷⁷ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005, article 19.

⁷⁸ Закон о спољним пословима („Сл. Гласник РС“, бр.116/2007, 127/2007 – испр. и 41/2009), члан 15.

дипломатске мисије – амбасадора, о чијем опозиву одлучује председник Републике указом. Указ о постављењу, односно опозиву шефа сталне дипломатске мисије – амбасадора објављује се у *Службеном гласнику* Републике Србије.⁷⁹

Шеф сталне дипломатске мисије обавља дужности у складу са међународним конвенцијама о дипломатским односима и о представљању држава у односима са међународним организацијама, а нарочито: 1) представља Републику Србију у страној држави или у међународној организацији; 2) потписује дипломатске инструменте; 3) преноси и заступа ставове Владе. Шеф сталне дипломатске мисије за свој рад одговара министру, Влади и председнику Републике.⁸⁰

Сматра се да је шеф мисије преузео своје функције у држави код које се акредитује чим поднесе акредитивна писма, или чим нотификује свој долазак и поднесе препис својих акредитивних писама министарству иностраних послова државе код које се акредитује, или неком другом министарству о коме буде договорено, према важећој пракси у држави код које се акредитује, која се мора примењивати на јединствен начин. Редослед подношења акредитивних писама или преписа тих писама одређује се према дану и часу доласка шефа мисије.⁸¹

4.2.2. Привилегије и имунитети шефа мисије

У члану 31. Бечке конвенције о дипломатским односима јасно се истиче да: Дипломатски агент ужива имунитет од кривичног судства државе код које се акредитује. Он такође ужива имунитет од грађанског и управног судства, осим кад се ради о:

- а) некој стварној тужби која се односи на приватне непокретности на територији државе код које се акредитује, осим ако дипломатски агент поседује ту непокретност за рачун државе која акредитује, а за потребе мисије;

⁷⁹ *Ibid.*

⁸⁰ *Ibid.*, члан 18.

⁸¹ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005, article 13.

- б) тужби која се односи на наслеђе, у којој се дипломатски агент појављује као извршилац тестаментa, администратор, наследник или легатор по приватној основи, а не у име државе која акредитује;
- в) тужби која се односи на слободне професије или трговачке делатности, ма какве оне биле, коју врши дипломатски агент у држави код које се акредитује, изван својих службених функција.⁸²

4.3. Дипломатско особље

Када говоримо о члановима дипломатског особља, корисно је поново се осврнути на Бечку конвенцију о дипломатским односима. У њој се у члану 8. истиче: „Чланови дипломатског особља мисије морају имати у начелу држављанство државе која акредитује. Чланови дипломатског особља мисије могу се бирати међу држављанима државе код које се акредитује само уз сагласност те државе, која може у свако доба повући своју сагласност. Држава код које се акредитује може себи придржати исто право и у погледу држављана неке треће државе који нису држављани државе која акредитује.”⁸³

4.3.1. Привилегије и имунитети породица чланова дипломатског особља

Ratio изједначавања привилегија и имунитета чланова породица је исти као и када су у питању сами чланови. То је јасно, јер се притисак на дипломату може подједнако успешно извршити и кроз репресивне мере према члановима домаћинства.

Спектар привилегија и имунитета регулисан је чланом 37. Конвенције.⁸⁴ Он гласи: „Чланови породице дипломатског агента који

⁸² *Ibid.*, члан 31.

⁸³ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, Vienna 18 April 1961, Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005, article 8.

⁸⁴ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, Vienna 18 April 1961, Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005, article 37.

чине део његовог домаћинства уживају привилегије и имунитете поменуте у члановима 29. до 36, под условом да нису држављани државе код које се акредитује. Чланови административног и техничког особља мисије, као и чланови њихове породице који чине део њихових домаћинстава уживају, под условом да нису држављани државе код које се акредитује, или да у њој немају своје стално пребивалиште, привилегије и имунитете поменуте у члановима 29. до 35, с тим да се имунитет од грађанског и управног судства државе код које се акредитује, поменут у тачки 1. члана 31, не примењује на поступке учињене изван вршења њихових функција. Они такође уживају и привилегије поменуте у тачки 1. члана 36. у погледу предмета увезених приликом њиховог првог досељења.”

Овај члан је исцрпан и сам по себи разумљив. Ипак, да би био јасан, неопходно је дефинисати појмове који се користе, а посебно су занимљива два појма од суштинске важности за домет ових правила: „породица” и „домаћинство”.

Дефинисати породицу је релативно лак задатак, када се примењује у једном културолошком систему. Ипак, дефинисати породицу тако да дефиниција буде применљива у свим културама на свету представља веома тежак, такорећи сизифовски задатак. Државе су давале различите предлоге за ближе одређење овог појма у смислу Конвенције. Сходно томе, предлоге су дале Аргентина, Малезија, Гана, Индија, САД и многе друге.⁸⁵ Основни консензус је да се под породицом подразумева најмање „супружник и малолетна деца, ако су чланови домаћинства”. Ипак, многи други чланови долазе у обзир у различитим ситуацијама и различитим културама. Државе свакако, својим унутрашњим правилима и регулацијом могу детаљније одредити ко се све подразумева под породицом у сваком конкретном случају.

4.4. Административно и техничко особље

У случају да у држави код које се акредитује нема ниједног члана дипломатског особља, држава која акредитује може, уз сагласност државе

⁸⁵ Yearbook of the International Law Commission, 1958, 16.

код које се акредитује, одредити неког члана административног и техничког особља да управља текућим административним пословима мисије.⁸⁶

4.4.1. Привилегије и имунитети административног и техничког особља

Административно и техничко особље има велики значај за функционисање дипломатског представништва и ефикасно обављање задатака, стога су члановима ове групе дипломатског особља додељене значајне привилегије и имунитети.

Чланови административног и техничког особља мисије, као и чланови њихове породице који чине део њихових домаћинстава, уживају, под условом да нису држављани државе код које се акредитује, или да у њој немају своје стално пребивалиште, привилегије и имунитете поменуте у члановима 29. до 35, с тим да се имунитет од грађанског и управног судства државе код које се акредитује, поменут у тачки 1. члана 31, не примењује на поступке учињене изван вршења њихових функција. Они такође уживају и привилегије поменуте у тачки 1. члана 36. у погледу предмета увезених приликом њиховог првог досељења.⁸⁷

4.5. Послужно особље

Чланови послужног особља мисије који нису држављани државе код које се акредитује, или који немају у њој стално пребивалиште, уживају имунитет у погледу поступака учињених у вршењу својих функција и ослобођења од пореза и такси на плате које примају за своју службу, као и ослобођење предвиђено у члану 33.⁸⁸

Генерално, постоји прави изазов у раду Министарства спољних послова (не само Републике Србије) да спречи да се домаћи држављани категоризују на други начин и тиме смањи маневарски простор за контролу и повећа онај за њихово експлоатисање. Посебно је упечатљива тенденција да се чланови приватне послуге региструју као

⁸⁶ *Ibid.*, члан 19.

⁸⁷ *Ibid.*, члан 37.

⁸⁸ *Ibid.*

послужно особље. Зато је од круцијалног значаја да држава пријема јасно одреди критеријуме дистинкције ове две групе особља и дистрибуира их међу мисијама односно учини их доступнима.⁸⁹ Поред наведеног пасивног приступа, потребна је и својеврсна „инспекцијска” улога државе пријема, попут провере да ли је послужно особље постављено од стране надлежног органа државе која акредитује.

Државе се и на други начин боре против несразмерног броја приватне послуге и на директан начин. Тако је Белгија, 2014. године, послала циркуларну вербалну ноту којом је узимање приватне послуге дозвољено само шефовима дипломатске мисије и каријерним дипломатама (уз изузетак „из хуманитарних разлога”). Иако многи аутори замерају додељивање нижих привилегија и имунитета члановима приватне послуге у односу на послужно особље, овакво решење има веома јасан *ratio*, који је у складу са функционалном природом привилегија и имунитета.

⁸⁹ Wolfgang Spadinger, “Private Domestic Staff: A Risk Group on the Fringe of the Convention”, *Diplomatic Law in a New Millennium* (ed. Paul Behrens), Oxford University Press, Oxford 2017, 135.

ОДГОВОРНОСТ

1. Увод

Позив дипломате одликује се низом специфичности, од којих се једна издваја због саме природе њиховог посла, а то је непрекидна интеракција са најмање две државе – државом која га именује и државом пријема, у којој обавља своју мисију. Дипломата, формално гледано, делује у име једне државе на територији друге – представља интересе своје земље, заступа њену политику и штити њене грађане у иностранству. На први поглед, чини се да је његова улога једносмерна и искључиво везана за интересе државе пошљаоца. Ипак, такво разумевање дипломатске функције је не само недовољно него и нетачно. Дипломата не може бити схваћен искључиво као представник своје државе. Он је посредник између различитих културолошких, политичких и етичких система. Његова одговорност се простира и према држави пошљаоцу и према држави пријема, али и према глобалној заједници и вредностима које она носи.⁹⁰

Његово деловање у највећој мери подразумева двострано поверење – што се најјасније огледа у чињеници да је за ступање на дужност потребна сагласност обе стране, и државе која га именује и државе која га прима. Тај принцип не представља пуку формалност, већ демонстрира да дипломата делује у корист унапређења односа између две суверене стране, те да без разумевања контекста, поштовања државе пријема и свести о заједничкој одговорности – нема ни истинске дипломатије. А управо у тој релацији између своје и државе пријема, између интереса и уважавања, настаје оно што зовемо дипломатска одговорност.

Одговорност дипломате није апстрактан појам или нормативна фикција. Она није пука клаузула Бечке конвенције, нити етичка флоскула за свечане прилике – она је суштина дипломатског позива. Она није ни једноставна, ни једнослојна, нити се може свести на поштовање

⁹⁰ Iver Neumann, "To be a Diplomat", *International Studies Perspectives* (2005) 6, 72–93, p. 93.

процедура. Напротив, одговорност дипломате је вишеслојна и захтева дубоку свест, озбиљан интелектуални напор и зрелу личност.

2. Илузија функције: заборав одговорности

У корену овог проблема, на који ћемо скренути пажњу у овом поглављу, лежи једна илузија: да је бити дипломата статус, а не позив. Да та позиција подразумева амбасадорску титулу, могућност боравка у амбасади, примања плате, присуство на пријемима. Дипломате које не виде даље од тога су погрешни људи на погрешном месту. Одговорност дипломате није једнократна обавеза, већ трајно стање свести. Она захтева свакодневно преиспитивање: коме служим, зашто сам ту, како моје речи утичу на државу која ме је именовала, како се тумачи у држави пријема а како у широј међународној заједници? Та свест није увек награђена, нити је увек захвална – она је често терет, али управо тај терет чини разлику између озбиљног дипломате и пролазног чиновника.

Примери гафова у дипломатији су бројни и, скоро, па свакодневни. Сваки такав поступак, свака таква изјава, свака непромишљена гестикација – све то указује на заборављену одговорност. И што је најгоре, ти чиновници се често не осећају кривима (јер иначе то не би радили), а разлог томе је то што не разумеју степен одговорности који носе са више од протоколарне елеганције.

2.1. Сложеност улоге: три нивоа одговорности

Да бисмо разумели зашто је одговорност дипломате толико захтевна, морамо разложити њену структуру. Она, када су државе у питању, обухвата три нивоа: одговорност према сопственој држави, одговорност према држави пријема и одговорност према међународној заједници.

Први ниво – одговорност према сопственој држави. Он подразумева лојалност, прецизност у преношењу порука, тачност у извештавању и чување поверљивих информација. Дипломата није ту да изражава сопствене ставове, већ ставове своје земље. Он није аналитичар, већ инструмент, али мора бити инструмент вишег калибра – онај који разуме шта преноси и зашто.

Други ниво – одговорност према држави пријема. Може се рећи да он захтева највећу зрелост. То је простор у којем дипломата мора поштовати законе државе пријема пре свега. Делује да је ово сувишно помињати, али ће се јасно видети у наредним поглављима да је реитерација ове обавезе неопходна. Дипломата не само да мора поштовати законе, него мора и разумети и уважавати друштвени, културни и политички. Свако деловање мора бити пажљиво измерено: једна реч више – може се тумачити као замарање или чак провокација; једна реч мање – може значити немар. Он мора да разуме и оно што није речено, да осети нијансе, да чита између редова и да се креће кроз сложени мозаик протокола и политичке стварности.

Трећи ниво – одговорност према међународној заједници, која се веома ретко помиње. Дипломата није само представник једне државе, већ и учесник у ширем поретку. Његово понашање доприноси слици света који се гради: да ли ће односи међу државама бити засновани на поштовању, сарадњи и дијалогу, или на конфронтацији, манипулацији и неповерењу. Ова одговорност није изражена као када су у питању међународни службеници.⁹¹ С друге стране, када су дипломате, било да се ради о дипломатама у мултилатералној или билатералној дипломатији, међународна одговорност према међународној заједници представља једну деликатну али увек присутну димензију. Она надраста билатералне односе између државе именовања и државе пријема и обухвата обавезу деловања у корист глобалне стабилности, мира и сарадње. Дипломате, захваљујући свом положају посредника и сталном присуству унутар међународног система, имају привилеговану позицију, али и посебну одговорност да промовишу мирно решавање сукоба, спречавају ескалацију тензија и делују у складу са духом Повеле Уједињених нација. Кроз дипломатски кор и своје свакодневно ангажовање, дипломате граде неформалне канале поверења, негују дијалог и омогућавају размену порука чак и када званични односи запну. У том смислу, они су често последња инстанца пре прекида комуникације и прва нада за њено обнављање. Нико не осећа крхкост мира и цену дипломатског неуспеха боље од самих дипломата, јер они

⁹¹ Марко Новаковић, *Правни положај међународних службеника*, Правни факултет универзитета у Београду, докторска дисертација, 2015, стр. 91.

сведоче колико је танка линија између политичке разлике и оружаног сукоба. Зато је промоција дијалога, компромиса и међународне солидарности једна од основних улога дипломатије. Дипломата који ту улогу препознаје и у складу са њом делује, не само да служи својој држави већ и човечанству у целини.

Иако се не може довести у питање да, уколико би морало да се изврши хијерархијско рангирање, одговорност према сопственој држави заузима апсолутно прво место у систему приоритета једног дипломате, то ипак не значи да остале димензије одговорности могу бити занемарене. Напротив, без истовремене свести о одговорности према држави пријема, као и према међународној заједници у ширем смислу, не може се говорити о истински одговорном дипломати, нити се може сматрати да он своју улогу, дужност и позив обавља на начин који одговара сложености и значају професије коју врши. Тек када су све три димензије – одговорност према сопственој држави, држави пријема и међународној заједници – интегрисане у понашање и мисаони оквир једног дипломатског представника, можемо говорити о истинском професионалцу који доследно и достојанствено испуњава свој позив.

3. Дипломата као позив, а не функција

Овде долазимо до кључне тачке: дипломата није само функција и не може свако да постане дипломата са квалитетима о којима овде говоримо – он мора имати карактер. И као што се у моралној филозофији одговорност не изводи из функције, већ из врлине, тако и у дипломатији: онај ко није човек карактера, ко нема способност саморефлексије, емпатије и интелектуалне честитости – тај не може бити добар дипломата. Нажалост, често се у дипломатској пракси, што се најбоље види кроз примере злоупотребе имунитета и привилегија, срећемо са људима који немају ни минимум од тих квалитета. Они виде мандат као личну привилегију, а не као јавну службу. Они користе дипломатски имунитет као параван, а не као одговорност. Они траже видљивост, а избегавају одговорност. И у томе се крије опасност: такви људи не само да не могу да допринесу међудржавним односима, већ их могу активно угрозити.

Историјски гледано, једна од суштинских улога амбасадора проистацала је из потребе да држава у иностранству има свог поузданог представника у временима када није било могуће за сваки потез тражити инструкције од суверена. Ренесанса је, поред културног, донела и привредни препород, што је унапредило трговину и односе најпре између италијанских градова, а потом и међу државама, па се наметнула потреба за сталним дипломатским представништвима.

Амбасадор је, стога, морао бити личност изузетног знања и образовања, са широким хоризонтима, културном упућеношћу и дубоким разумевањем политичког и друштвеног контекста земље у којој је акредитован. Још више, његов морални интегритет представљао је гаранцију да ће у одсуству непосредних и константних инструкција деловати у складу са интересима државе и у духу части службе коју обавља. Управо зато су се амбасадори кроз историју бирали међу најугледнијим појединцима, јер је њихова реч у преговорима или одлука у критичном тренутку фактички имала снагу државне политике.

Данас, у ери дигиталне комуникације и могућности константне комуникације са матичним министарством, делује да ови квалитети падају у други план, па послушност постаје често најрелевантнији „квалитет”. Ово је велика заблуда и нешто што је погубно за дипломатију и спољну политику сваке државе. Брзина и доступност инструкција нису умањиле потребу да дипломатски представник буде човек чије знање, образовање, стални рад на себи и морална постојаност чине основу његовог деловања. Напротив, у свету у коме је простор за грешку минималан, а утицај дипломатског поступка често тренутан и глобално видљив, вредност амбасадора као личности у коју држава може имати пуно поверење постаје још већа. Дипломата који носи те квалитете данас је не само извршилац државне политике већ и њен најважнији тумач, чувајући традиционалну суштину амбасадорске функције у савременим условима.

3.1. Пут ка одговорности: образовање, искуство, интегритет

Одговор на питање на који начин изградити свест о одговорности код будућих дипломата и како формирати професионалце који ће бити свесни сложености и тежине свог позива је комплексан, али уз опрезну

употребу генерализације (која је, као и свака генерализација инхерентно нетачна) може се свести на три основна елемента.

Први корак у том процесу јесте образовање. Оно се не може свести само на формално стицање диплома, већ мора бити суштинско и интегрално. То подразумева систематско проучавање историје, права, културе и међународних односа, али и дисциплина као што су етика, комунологија и психологија. Дипломата мора да буде личност широког образовног и духовног хоризонта, способна за критичко мишљење. Он мора разумети различите друштвене и политичке контексте, поседовати способност „читања између редова“, као и развијену историјску свест и културолошку интуицију. Без интелектуалне озбиљности и континуираног усавршавања није могуће одговорно обављати дипломатску функцију.

Други корак представља практично искуство. Свест о одговорности не може се изградити декларативно, већ искључиво кроз живот и рад у реалним условима. Младе дипломате морају бити укључене у процес учења од старијих и искуснијих колега, у оквиру система менторства који обезбеђује развој и пренос институционалне меморије,⁹² која је неопходни а често занемарени елемент сваке јавне службе.

Издавање стварним дипломатским ситуацијама и активан подстицај на постављање питања и преиспитивање ставова представљају основу за постепено професионално сазревање и каријерни напредак до највиших положаја, попут амбасадорских. Права одговорност расте из дијалога и размишљања – не из слепо послушности.

Најзад, трећи, али суштински елемент јесте лични интегритет. Без њега, ни најбоље образовање ни најбогатије искуство не могу обезбедити кредибилитет дипломате. Интегритет подразумева доследност у деловању, поштење, способност признавања сопствених грешака и спремност на преузимање одговорности. Само онај дипломата који поседује висок степен личне моралности и професионалне одговорности може у потпуности испунити захтеве свог позива и достојно представљати државу на међународној сцени.

⁹² Marko Novaković, „EUPAN i CAF kao smernice reforme javne uprave u Srbiji“, *Evropsko zakonodavstvo*, IMPP, 2021, vol. 20, br. 76, str. 31–42.

3.2. Перформативна улога дипломате

Често занемарен, али суштински важан аспект рада и јавног појављивања дипломате, а нарочито амбасадора, односи се на перформативне елементе који су нераскидиво повезани са правилима дипломатског протокола. Ови елементи обухватају говор тела, држање, начин јавног наступа и облачења – све оно што, иако неречено, снажно комуницира симболичку улогу и статус државе коју дипломата представља.

Најпре, класично одело у тамнијим тоновима, уз одговарајућу кравату или мараму за даме, остаје стандард за већину формалних дипломатских прилика. Боје нису без значаја – умерене и класичне нијансе одају озбиљност и професионалност, док превише упадљиве комбинације могу деловати као одступање од очекиване дипломатске мере. Обућа, мада често занемарена у свакодневици, у дипломатском протоколу представља једнако важан детаљ: уредна, класична и усклађена са одевном комбинацијом. Поред тога, у појединим ситуацијама и национални симболи имају посебну улогу – било да је реч о ношењу значке, украса или делова националне ношње у свечаним приликама, што на суптилан начин истиче идентитет и понос државе. Дипломате, такође, морају знати да разликују формалне од неформалних догађаја: исто одело које је прикладно за свечани пријем можда ће изгледати сувише круто у сусрету са студентима или цивилним сектором, где умерена елеганција и приступачност могу оставити бољи утисак – мада је у случају дилеме увек боље бити за нијансу формалније него за нијансу неформалније обучен. Најзад, неписано правило гласи да гардероба не сме да скрене пажњу са суштине – дипломатске поруке коју личност преноси. У том смислу, облачење у дипломатији није питање личног избора већ продужетак професионалног интегритета: оно је невербална порука о озбиљности, поштовању саговорника и угледу државе коју дипломата представља.

Ова општа правила морају бити апсолутно јасна и позната сваком дипломати као основ професионалног деловања. Управо зато је у Великој Британији дуго постојала пракса да све дипломате које одлазе на мисију у иностранство од *Foreign Office*-а добију *Handbook on Diplomatic Life Abroad* – Приручник о дипломатском животу у

иностранству.⁹³ У њему су били садржани бројни корисни савети за будуће дипломате, како о специфичним ситуацијама у којима се могу наћи тако и о начину резонувања и поступања у тим приликама. Овакав приручник представљао је не само практичну подршку већ и изузетно важан инструмент очувања „институционалне меморије”, преношења знања и традиције са старијих на млађе колеге, као и олакшавања процеса адаптације на један сасвим нови свет у који дипломата улази и којим мора овладати.

Конечно, уобичајена пракса је да држава пријема донесе званичне смернице о протоколу које важе за све стране дипломатске представнике. Управо зато је први корак сваког новопостављеног дипломате да се детаљно упозна с тим документом, јер он садржи основне норме, али и низ практичних детаља о понашању, облачењу и поступању у различитим ситуацијама. Познавање и доследно поштовање тих смерница представља не само питање форме већ и израз поштовања државе пријема и озбиљности у вршењу дипломатске службе.

У Белгији, на пример, Дирекција за протокол делује као посредник између страних дипломатских представништава и државних институција, обезбеђујући поштовање Бечке конвенције и примењивих уговора. Она се стара о питањима привилегија и имунитета дипломата, регистрацији возила и дозвола, као и о безбедности мисија. Истовремено, организује званичне посете и свечаности, управља церемонијама доделе ордена и племићких титула, и издаје практичне приручнике који олакшавају дипломатама сналажење у Белгији. Тако протокол у овој држави није само формалност, већ важан инструмент функционисања дипломатског живота и очувања традиције.⁹⁴

Према Протоколарним смерницама Министарства спољних послова Републике Србије и правилима државног и дипломатског протокола, облачење дипломата, посебно у свечаним приликама као што је предаја акредитивних писама, строго је дефинисано. У таквим церемонијама, шеф мисије и чланови његове пратње носе тамно одело, националну ношњу државе пошљаоца или дипломатску униформу, у зависности од

⁹³ <https://blogs.fcdo.gov.uk/georgeedgar/2013/10/21/protocol/>.

⁹⁴ <https://diplomatie.belgium.be/fr/protocole>.

избора шефа мисије.⁹⁵ Свака држава има сличан документ, али у сваком случају ово треба посматрати као неки минимум у случају дилема и недостатка јасних инструкција.

Вербална и невербална комуникација представљају једнако значајан сегмент дипломатског деловања као и избор гардеробе, који се сам по себи подразумева. Ипак, управо искуство показује да у пракси није мали број случајева када су управо непромишљене речи, непримерени тон или несвесни гестови изазвали последице далеко озбиљније од онога што је могла произвести било каква формална грешка у протоколу. Зато овај аспект дипломатске улоге заслужује да се посебно нагласи: дипломатски представник мора имати свест да сваки његов вербални израз, и сваки невербални сигнал, представљају не само њега као појединца већ и државу коју оличава. Владање целокупном комуникацијом, склад између речи, геста и изгледа, као и способност да се и у најделикатнијим ситуацијама очува достојанство и прибраност, кључни су предуслови професионалности и кредибилитета у дипломатском послу.

Начин говора такође представља веома важан елемент сваког дипломатског општења и оставља веома јак утицај. Елоквентност, речитост па чак и ораторске способности су се кроз историју сматрали неизоставном карактеристиком сваког дипломате.⁹⁶ Дипломата мора да пројектује самопоуздање, смиреност и поштовање према саговорнику. У пракси то значи усправно држање, отворен став (без прекрштених руку), умерене и контролисане гестове, контакт очима и пријатан израз лица. Правилно руковање (тамо где је културолошки прихватљиво – неопходно је обратити пажњу увек на локални контекст и дати му предност у односу на општа правила) – устајање пре поздрава, пружање

⁹⁵ Protokolarni priručnik za članove stranih diplomatsko-konzularnih predstavništava i kancelarija međunarodnih vladinih organizacija, <https://www.mfa.gov.rs/ministarstvo/diplomatski-protokol/protokolarni-prirucnik>.

⁹⁶ De Libri Duo Octaviani Maggi, Venice, 1566, in: J. J. Jusserand, The School for Ambassadors Source, The American Historical Review, Vol. 27, No. 3 (Apr., 1922), pp. 426–464. Published by: Oxford University Press on behalf of the American Historical Association Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/1837799> Accessed: 13-07-2025 11:56 UTC, стр. 434.

руке без наглих покрета и трајање руковања од 2–3 секунде – такође је саставни део протоколарне перформативности.⁹⁷

Одступање од ових правила, било кроз непримерен стил облачења, било кроз несигуран или сувише опуштен наступ, или неформалан и неразговоран вербални наступ, може нарушити кредибилитет не само појединца већ и државе коју он/она представља.

3.2.1. Дигитална дипломатија

У савременој ери присуство на друштвеним мрежама недвосмислено представља врсту дипломатског општења и то врсту чији значај све више расте. Поред информационе безбедности,⁹⁸ која свакако представља растући изазов за сваку државу и дипломатске представнике, сама комуникације такође је од све већег значаја и под лупом јавности више него традиционално дипломатско општење јер у моменту може доћи до милиона људи. Тако је још 2013. године Марек Шчиђел, тадашњи амбасадор Пољске у Румунији, истакао да је дигитална дипломатија веома важан аспект пољске спољне политике, јер омогућава нове комуникационе платформе за интеракцију са страном јавношћу.⁹⁹ Реално је очекивати да ће дигитална дипломатија ускоро преузети примат над класичном, барем у неким аспектима општења и функционисања дипломатских односа.

Присуство на мрежама попут *X (Twitter)*-а, *Facebook*-а, *Instagram*-а или *LinkedIn*-а подразумева директну изложеност очима домаће и међународне јавности. Једном објављена порука постаје доступна милионима људи у секунди, што представља велики ризик али и велику прилику. Државе и дипломате који не схватају овај потенцијал значајно лимитирају могућности остваривања својих циљева. Једино горе од тога јесте када се друштвене мреже користе на погрешан начин. Због тога,

⁹⁷ *Priručnik – državni i diplomatski protokol*, Sastanak Mreže gradskih i opštinskih PR menadžera Beograd, 27. septembar 2019.

⁹⁸ Marko Novaković, Mihajlo Vučić, „Pravni okvir informacione bezbednosti EU“, *Evropsko zakonodavstvo*, IMPP, vol. 24 br. 89, 2025, 203–220.

⁹⁹ Corneliu Bjola & Marcus Holmes, *Digital Diplomacy: theory and practice*, New York, Routledge, 2015, p. 207.

елементи достојанства, одмерености, културолошке осетљивости и институционалне одговорности морају бити темељ сваке дигиталне комуникације дипломате. Управо због те непосредне изложености, чак и лични профил дипломате не може се никада у потпуности одвојити од његове званичне улоге, као што се ни његово понашање у приватном животу не може одвојити од његове дипломатске функције. Чак и када пише у „личном својству“, јавност и медији његов став тумаче као одраз званичне политике или, у најмању руку, званичне интонације. То подразумева да дипломата мора бити свестан да се поруке шаљу не само речима већ и стилем изражавања, сликама које дели, тоном коментара, начином одговарања (или ћутања – да парафразирамо италијанску изреку: некада не треба пропустити прилику да се ћути). У дигиталном добу и тишина може бити дипломатска порука. Истовремено, друштвене мреже отварају нове могућности за упражњавање „меке моћи“ (*soft power*) – утицаја који се не заснива на принуди или економској превласти већ на привлачности културе, вредности и политичких ставова које дипломата у дигиталном простору може представљати. На тај начин, дипломате могу допринети формирању позитивне слике своје државе, изградњи међусобног поверења, неговању културних и економских веза, као и ширењу вредносних порука које оснажују међународну сарадњу.

Неговање односа кроз друштвене мреже није ограничено само на комуникацију са широм јавношћу. Дипломате могу успоставити и одржавати контакт са новинарима, академицима, активистима, пословним круговима, другим амбасадама и међународним организацијама. Управо та дигитална мрежа повезаности омогућава брзу реакцију у кризним ситуацијама. Било да је реч о природним катастрофама, терористичким нападима или политичким потресима – друштвене мреже омогућавају амбасадама и дипломатама да у реалном времену комуницирају са грађанима, медијима и властима, пружајући информације, упозорења или изразе солидарности. На тај начин, дипломата постаје емитер званичне политике у стварном времену, што повећава транспарентност и јача кредибилитет.

4. Одговорност према држави пријема

Како је већ образложено у претходним поглављима, имунитети дипломатских представника нису лична привилегија него правни инструмент заснован на принципима функционалне нужности и суверене једнакости држава, који треба да обезбеди несметано и ефикасно вршење функција мисије. Највиши међу њима – шефови дипломатских мисија (амбасадори) – уживају пуни, *de facto* апсолутни имунитет од кривичне јурисдикције државе пријема: он се не своди само на радње предузете у обављању службене функције, већ обухвата и акте из приватне сфере живота (чл. 31. Бечке конвенције о дипломатским односима).

Према Бечкој конвенцији о дипломатским односима из 1961. године, дипломатски агент ужива одређене привилегије и имунитете, али „не дирајући у њихове привилегије и имунитет, сва лица која уживају те привилегије и имунитет дужна су да поштују законе и прописе државе код које су акредитована”.¹⁰⁰ То значи да, иако формално није подложен судској надлежности те државе, његово понашање мора бити у складу са принципима пристojности, узајамног поштовања и ненаметања. Од дипломата се очекује висок степен професионалности, лојалности, тактичности и дискреције.

То што дипломата има имунитет не значи да је „изнад закона”. Закони државе пријема примењују се и на њега, али њени органи не могу вршити јурисдикцију ради његовог кривичног гоњења или санкционисања, осим ако се држава попишалац изричито не одрекне имунитета у складу са чланом 32. Бечке конвенције о дипломатским односима. Кључно је да се јасно разликују два нивоа: (1) материјалноправна примењивост закона државе пријема и, (2) процесноправна немогућност вршења јурисдикције над акредитованим дипломатским представницима. Закони државе пријема важе за дипломату као и за све остале – он није изузет из правног поретка нити „изнад закона”. Оно што је ограничено није важење тих норми, већ

¹⁰⁰ Article 41, paragraph 1, Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, Vienna 18 April 1961, Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

могућност државе пријема да своје *ius puniendi* примени на конкретно лице током мандата, услед апсолутног имунитета од кривичне, а релативног имунитета од грађанске и управне јурисдикције (чл. 31. Бечке конвенције). Та разлика није „техникалија”, већ суштинско разграничење између нормативне обавезности и процесне недоступности локалних санкционих механизма: материјални закон одређује шта је дозвољено и шта је повреда, али органи државе пријема не могу да покрену поступак и изрекну санкцију без изричитог одрицања од имунитета од стране државе пошљаоца (чл. 32).¹⁰¹ Ако одемо корак даље у разматрању, тиме одговорност није укинута него је премештена у надлежни форум – дисциплинску, кривичну или политичку одговорност у систему државе пошљаоца – док су додатни инструменти државе пријема поштовање закона, захтев за укидање имунитета и, у крајњој линији, проглашење *persona non grata* (чл. 41. и 9).¹⁰²

Сходно томе, имунитет пружа заштиту од јурисдикције државе пријема, он не представља дозволу за неодговорно, непримерено или штетно понашање. Напротив, тиме што ужива имунитет чак и у приватној сфери, дипломата прихвата да је под сталним надзором, и да свака његова радња – било да се одиграва у званичном контексту, на пријему, дипломатском скупу, или у потпуно приватним околностима као што су посета јавном месту или излазак у ресторане – неминовно пројектује слику о држави коју представља.

Понашање дипломатског представника стога не сме бити посматрано као лични избор или манифестација индивидуалне слободе, већ као наставак званичне функције – било да се тиче понашања у радно или слободно време. У савременој дипломатској пракси, не постоји јасна граница између приватног и службеног живота дипломатског представника из тог угла. Ова целовитост има за последицу то да се кредибилитет и репутација државе именовања могу у великој мери нарушити, не само поступањем у службеном капацитету већ и личним

¹⁰¹ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, Vienna 18 April 1961, Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

¹⁰² *Ibid.*

поступцима који би били оцењени као непристојни, неодмерени или противни друштвеним нормама државе пријема.

4.1. Примери неразумевања имунитета и непоштовања државе пријема

У међународној пракси забележен је читав низ случајева у којима се држава пошљалац нашла у непријатној, па и компромитујућој позицији због поступања свог дипломатског представника. Потпун преглед тих примера превазилази оквир једног поглавља и био би предмет засебне студије. Овде, међутим, пажњу усмеравамо на ситуације у којима понашање није било тек неприкладно, већ је испољавало отворено непоштовање према држави пријема, њеним прописима и институцијама, као и основним нормама друштвеног суживота. Управо такви примери најречитије показују не само злоупотребу већ и потпуно неразумевање дипломатских привилегија. Као целина, они уверљиво демонстрирају зашто је потребно да се сви наведени кораци, о којима је у књизи било речи, примене и да без њих неразумевање сврхе имунитета и привилегија и улоге дипломата може бити апсурдно, а злоупотребе за сваку осуду.

4.1.1. Радни однос и дипломатски имунитет

Радни однос представља посебно занимљиву област у овом контексту, јер је реч о комерцијалном односу у којем злоупотребе могу, а и заиста се дешавају. Управо је то простор у којем се уговор и мучење (или друга злоупотреба) поклапају. Ту може бити доведен у питање читав низ људских права, укључујући слободу од дискриминације, право на приступ суду, право на здравље, слободу кретања и слободу удруживања.¹⁰³

¹⁰³ Philippa Webb, *The Immunity of States, Diplomats and International Organizations in Employment Disputes: The New Human Rights Dilemma?*, *European Journal of International Law*, Volume 27, Issue 3, August 2016, Pages 745–767, <https://doi.org/10.1093/ejil/chw040>.

Ово питање јасно демонстрира сукоб два принципа, који се често дешава када је у питању дипломатски имунитет: неприкосновеност дипломатског имунитета, као једног од темељних механизма међународних односа и, у овом случају, право на правну заштиту жртава злостављања, које се сматра императивном нормом савременог међународног права.

Немачки случај познат под именом *Ratnasari* јасно је показао ограничења традиционалног тумачења. Иако је било неспорно да је индонежанска радница трпела принудни рад и злостављање у Берлину, немачки суд је одбио да процесуира саудијског дипломату јер је сматрао да запошљавање кућне помоћнице спада у приватну сферу живота, која остаје заштићена имунитетом. Такав исход није био изолован – исти став су дуго заступали и амерички судови, што најбоље показују предмети *Tabion v. Mufti*¹⁰⁴ и *Paredes v. Vila*.¹⁰⁵ У оба случаја је утврђено да се ангажовање домаћег особља не може третирати као „комерцијална активност” у смислу члана 31(1)(с) Конвенције, у коме се наводи да: „Дипломатски агент ужива имунитет од кривичног судства државе код које се акредитује. Он такође ужива имунитет од грађанског и управног судства, осим кад се ради о:.....ц) тужби која се односи на слободне професије или трговачке делатности, ма каква она била, коју врши дипломатски агент у држави код које се акредитује, изван својих службених функција”.¹⁰⁶

Међутим, ситуација је потпуно другачија када је у питању такозвани резидуални имунитет. У члану 39(2) Конвенције се наводи: „Кад се функције неког лица које ужива привилегије и имунитете окончају, те привилегије и имунитети, по правилу, престају у тренутку кад то лице напусти земљу или по истеку разумног рока који му је дат у ту сврху, али

¹⁰⁴ *Tabion v. Mufti*, 877 F. Supp. 285 (E.D. Va. 1995) US District Court for the Eastern District of Virginia –877 F. Supp. 285 (E.D. Va. 1995) February 16, 1995.

¹⁰⁵ *Gonzalez Paredes v. Vila* District Court, District of Columbia Citations: 479 F. Supp. 2d 187, 2007 WL 926885, 2007 U.S. Dist. LEXIS 22413 Docket Number: Civil Action 06-0089 (PLF).

¹⁰⁶ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961, Vienna 18 April 1961, Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

они важе до тог тренутка чак и у случају оружаног сукоба. Међутим, имунитет остаје за радње које то лице учини у вршењу својих функција као члан мисије.”¹⁰⁷ У овој ситуацији резидуални имунитет, штити (бившег) дипломату искључиво за радње обављене у оквиру службених дужности. Пресуда Сварна против Ал Авадија (*Swarna v. Al-Awadi*)¹⁰⁸ представља веома значајну одлуку у овом контексту. Амерички суд је у том предмету стао на становиште да запошљавање индијске раднице није могло бити схваћено као службени чин већ као приватна активност која није заштићена резидуалним имунитетом, па самим тим је могао засновати надлежност по питању злостављања. Сличан став је заузет и у случају Боанан против Бахе (*Baoanan v. Baha*).¹⁰⁹ У овом случају је бивши филипински дипломата Баха довео радницу из Филипина под лажним обећањем о запослењу као медицинска сестра, а заправо ју је присиљавао да ради као кућна помоћница. Суд је одлучио да овакав ангажман није део службених активности мисије и да је Баха поступао у својству приватног лица. Посебно значајан је био документ из визе којим се потврђује да је радница доведена „искључиво ради приватних потреба” – што је додатно оснажило став да се радило о приватном, а не службеном односу.

Исти правни резон се пренео и у британску праксу. У предмету Вокури против Касама (*Wokuri v. Kassam*),¹¹⁰ Виши суд у Лондону одбио је имунитет бившег дипломате из Уганде, указујући да рад домаће помоћнице никако не може бити сврстан у „службене дужности” које би уживале заштиту. Суд се при томе позвао и на америчке преседане,

¹⁰⁷ *Ibid.*

¹⁰⁸ Vishranthamma SWARNA, Plaintiff-Appellee-Cross-Appellant, v. Badar AL-AWADI, Halal Muhammad Al-Shaitan, Defendants-Appellants, State of Kuwait, Defendant-Cross-Appellee. Docket Nos. 09-2525-cv (L), 09-3615-cv (XAP). United States Court of Appeals, Second Circuit.

¹⁰⁹ Marichu Suarez BAOANAN, Plaintiff, v. Lauro Liboon BAJA, Jr., et al., Defendants. No. 08 Civ. 5692 (VM). United States District Court, S.D. New York. June 16, 2009.

¹¹⁰ *Wokuri v Kassam* [2012] EWHC 105 (Ch), Neutral Citation Number: [2012] EWHC 105 (Ch) Case No: HC11C01460 IN THE HIGH COURT OF JUSTICE CHANCERY DIVISION The Rolls Building, Royal Courts of Justice, 7 Rolls Buildings, London EC4A 1NL Date: 30/01/2012.

показујући да се у англоамеричком правном кругу формира јединствен став – након окончања мандата, приватне радње дипломате остају подложне судској надлежности. Ова еволуција у правној пракси нашла је одраз и у европском контексту, пре свега у судској пракси Европског суда за људска права.¹¹¹ У предмету *C. N. и V. против Француске* Суд је, иако није директно укинуо имунитет, подвукао да ограничења права приступа суду (члан 6. ЕКЉП) морају бити пропорционална и оправдана. Суд је индиректно послао поруку да апсолутна примена имунитета, која би лишила жртве било какве заштите, није у складу са европским стандардима. Овим је постављен темељ за даље усклађивање између начела суверене једнакости и императивних норми заштите људских права.

4.1.2. Примери еклатантног неразумевања дипломатских имунитета

У серији скоро па комичних примера неразумевања и злоупотребе института дипломатског имунитета, који истовремено изазивају и подсмех и озбиљну забринутост, издваја се случај из 1975. године када је један дипломата Уједињених нација из Барбадоса покушао да заштити свог пса позивајући се на дипломатски имунитет. Наиме, становници места Пелам у држави Њујорк жалили су се да пас овог дипломате, без надзора и огрлице, шета улицама и угрожава безбедност грађана. Локалне власти су, поступајући у складу са прописима о јавној безбедности, покушале да интервенишу. Међутим, дипломата је тада изјавио да пас ужива „имунитет” као члан његовог домаћинства, позивајући се на своја права по Бечкој конвенцији о дипломатским односима из 1961. године.¹¹² Његова интерпретација да се дипломатски имунитет односи и на кућне љубимце довела је до бурне реакције, како у медијима тако и у стручним круговима где је овај догађај послужио као

¹¹¹ Видети више у: Marko Novaković, „Pojam indirektne žrtve u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava”, *Strani pravni život*, Institut za uporedno pravo, br. 1, str. 261–270, 2011.

¹¹² <https://www.nytimes.com/1975/10/28/archives/un-diplomat-says-dog-is-immune-too-barbadian-tells-pelham-ny-of.html>.

карикатура правне логике и као илустрација потребе за јаснијим разумевањем опсега и сврхе дипломатских привилегија.

Овај догађај, иако на први поглед анегдотски, указује на дубљи проблем – потребу за образовањем дипломатског кадра и за сталним подсећањем да је имунитет инструмент функционалне природе, а не лична привилегија. Када се дипломатски имунитет користи као одбрана за неодговорно понашање (било да се ради о дипломатама или њиховим љубимцима), он се доводи у питање и ризикује да подрије легитимитет читавог система међународних односа. Стога, овај и сличне случајеве не треба тумачити као хумористичну анегдоту, већ као озбиљно упозорење о неопходности правилне примене и тумачења норми које чине окосницу савремене дипломатије.¹¹³

У контексту данашње глобалне повезаности, у којој медији, друштвене мреже и јавност прате поступке јавних личности у реалном времену, свако скретање од очекиваних норми понашања може довести до дипломатских инцидената, па чак и озбиљних последица у билатералним односима. Имуитет више не пружа заштиту од јавне осуде. То је посебно видљиво у случајевима када дипломате буду инволвиране у инциденте са особљем обезбеђења, грађанима, новинарима или другим актерима у јавности. У многим случајевима, чак и ако формалноправно ништа није спорно, јавна перцепција често делује као фактички судија.

Отуда и честе инструкције министарстава спољних послова које се дипломатама издају пре одласка у службу, у којима се јасно указује на обавезу „достојног понашања у свакој прилици и на сваком месту”, „уздржаности у јавним изјавама и јавним наступима” и потребу да се „избегава сваки облик понашања који би могао на било који начин умањити углед државе коју представљају”. Иако формално нису подложни кривичном гоњењу очекује се поштовање права државе пријема, чиме се јасно указује на то да имунитет није дозвола за понашање супротно локалним нормама. На тај начин се од дипломатских представника очекује висок ниво самодисциплине, етичког поступања и дипломатске суптилности.

¹¹³ *Ibid.*

Поред правних и етичких аспеката, у пракси се често јавља и питање утицаја приватног понашања дипломате на унутрашњу политику државе домаћина. Дипломата који учествује у политички осетљивим догађајима, изражава подршку одређеним групама у друштву, или се појављује на контроверзним манифестацијама може бити виђен као утицајни актер у унутрашњим стварима. И ако његова земља има јасан став неинтервенисања, приватно присуство или коментар дипломате може бити протумачено као политичка порука. Управо због тога многе државе строго регулишу јавна појављивања својих представника и захтевају претходне консултације са седиштем или амбасадором.

Још један важан аспект је лична безбедност дипломата, која је уско повезана са њиховим понашањем. Прекомерна изложеност јавности, одлазак у ризичне делове града без обезбеђења или упуштање у сумњиве контакте могу угрозити и самог дипломатског представника и сигурност целе мисије. Чињеница да се дипломатски аутомобили, таблице и резиденције јасно идентификују, носи са собом обавезу уздржаног и промишљеног кретања, чак и у слободно време.

У закључку, може се истаћи да имунитет који уживају највиши дипломатски представници мора бити праћен посебним осећајем одговорности, који обухвата не само службене дужности већ и целокупно понашање у приватном животу. У свету у којем се дипломатска улога не завршава изласком из кабинета, сваки поступак – гест, реч, понашање, чак и лични избори – постају средство представљања државе. У том контексту, кредибилитет и интегритет државе у међународним односима не зависи само од политичке стратегије, већ и од личне етике, стила и одмерености њених представника у свим аспектима њиховог јавног и приватног живота

Илустративан пример да недостатак адекватне обуке и јасног система вредности, као и свести о улози и одговорности дипломате, може водити злоупотреби имунитета ради избегавања свесно преузетих обавеза, јесте случај мисије Заира при Уједињеним нацијама, која је у Њујорку изнајмила простор па је потом престала да плаћа кирију.¹¹⁴ И поред тога што је дуговала више стотина хиљада долара, амерички суд

¹¹⁴ <https://www.nytimes.com/1988/01/10/nyregion/zaire-mission-s-debts-in-new-york-prompt-concern-at-un.html>.

је на крају пресудио да се мисија не може иселити – јер би то представљало повреду неповредивости дипломатских просторија, гарантоване чланом 22. Бечке конвенције.¹¹⁵ Неповредивост просторија мисије, као кључни елемент дипломатских привилегија и имунитета, чија је сврха да омогући мисији несметано обављање улоге у очувању и унапређењу односа између држава, у овом је случају послужила мисији једне стране државе при УН као средство да избегне извршење обавезе према држављанима државе домаћина, који су јој омогућили да делује на њиховој територији и да, управо ту, унапређује односе са другим државама – а најпре са самом државом домаћином. Првостепени суд у Њујорку је, позивајући се на правичност и принципе својине, подржао изbacивање мисије. Али, Апелациони суд је то одбио, нагласивши да би свако одступање од апсолутног поштовања Бечке конвенције могло имати тешке последице по америчке дипломате у иностранству.¹¹⁶

У другим примерима, дипломате су избегавале и уручење судских позива, као у случају амбасадора Туниса, којем амерички маршал није смео да уручи судски позив, управо због имунитета.¹¹⁷

Управо овакви случајеви показују колико је важна одговорност државе именовања, јер ако она изостане грађани државе пријема често немају ефективан правни лек ако су оштећени од стране лица са дипломатским статусом.

5. Одговорност државе именовања

Полазиште сваке анализе злоупотреба дипломатских привилегија и имунитета јесте одговорност државе за понашање сопствених органа у иностранству. Дипломатски представник, ма колико штитио своју

¹¹⁵ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

¹¹⁶ Rina Goldenberg, "Abuse Of Diplomatic Immunity: Is The Government Doing Enough?", *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 1: Iss. 1, Article 9, 1995, Available at: <https://nsuworks.nova.edu/ilsajournal/vol1/iss1/9>.

¹¹⁷ *Ibid.*

функционалну независност, не наступа као приватно лице већ као орган државе пошљаоца; отуда се његово понашање, у оној мери у којој има службени карактер, приписује држави по правилу члана 4. Нацрта чланова о одговорности држава за међународно противправна дела,¹¹⁸ или како Денза истиче, „Радње дипломатског агента у вршењу његових званичних функција, са становишта права, представљају радње државе пошљаоца. Због тога је у британском праву увек важило да се дипломата не може тужити пред домаћим судовима у вези са таквим радњама, јер би то индиректно значило покретање поступка против саме државе пошљаоца.”¹¹⁹

У судској пракси Међународног суда правде ово се доследно истиче: имунитет не апсорбује одговорност државе нити укида постојање обавезе.¹²⁰ Из тога произлази превентивна димензија одговорности државе пошљаоца. Она почиње пре постављења – селекцијом кадрова, безбедносним и другим проверама (укључујући и здравствене/психолошке), проценом репутационог ризика и проверама сукоба интереса – и наставља се систематском обуком о примени Бечке конвенције, локалним специфичностима региона и држава, дипломатском протоколу, не запостављајући и неке вештине новијег датума попут употреба друштвених мрежа или дигиталне безбедности. Превенција обухвата и управљање ризиком у ширем смислу: пажљив избор државе пријема у односу на профил кандидата, благовремено тражење агремана, адекватну бригу о члановима породице (јер је и њихово понашање под лупом јавности и у пракси се показало да уме да буде веома проблематично, о чему ће бити више речи у последњем поглављу ове књиге). Држава мора бити спремна да, у ситуацијама које то захтевају и где је то целисходно и у интересу правде, одступи од привилегије имунитета у складу са чланом 32. Бечке конвенције како би

¹¹⁸ Duško Dimitrijević, *Sukcesija država u odnosu na deliktnu odgovornost/La succession des Etats par rapport – la responsabilite delictueuse*. Архив за правне и друштвене науке, vol. 87, br. 2–3, 2001, str. 187–214.

¹¹⁹ Eileen Denza, *Diplomatic Law: A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations* (3rd edn, OUP 2008), p. 439.

¹²⁰ Види нпр.: *United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran* (United States of America v. Iran), <https://www.icj-cij.org/case/64>.

се омогућило кривично или грађанско процесуирање пред надлежним органима. У адекватној ситуацији, држава неће показати слабост укидањем имунитета или процесуирањем дипломате који је починио тешка кривична дела – већ напротив,¹²¹ таквим поступањем држава показује озбиљност и зрело разумевање међународних односа и права, чиме оснажује сопствени кредибилитет и међународни углед.

5.1. Постављење као акт државе и природа одговорности

Постављење дипломатског представника није пука административна радња, већ правни акт државе који има вишеструке последице. Чак и сама свечаност чина и чињеница да амбасадора поставља председник државе, како у Републици Србији¹²² тако и у многим другим државама, јасно говори о значају овог чина. Избор лица које ће представљати државу у иностранству носи са собом и очекивање да ће та особа деловати у складу са међународним правом, нормама пристојности и обичајима дипломатске комуникације, те да ће сопствену државу представљати у складу са највишим стандардима. С правне тачке гледишта, дипломатски представник делује у име државе и његови поступци – уколико нису лично искључени или су учињени у очигледној злоупотреби положаја – могу бити приписани држави пошиљаоцу у ширем смислу.

Принцип приписивости (*attribution*) у међународном праву,¹²³ према члану 4. чланова о одговорности држава за међународно противправна дела Комисије за међународно право УН, подразумева да је држава одговорна за поступке својих органа, без обзира на то да ли је поступање било у складу са упутствима. Уколико се дипломата, као службено лице, понаша супротно нормама пријатељских односа или међународно

¹²¹ Marko Novaković, "The Immunity of the UN Staff in the Twenty-First Century: To Waive It in Order to Preserve It", in: *Diplomatic Immunity – Evolution and Recent Country Developments*, ed. Marko Novaković, Palgrave Macmillan, 2020, pp. 112–131

¹²² Члан 112, Устав Републике Србије: 98/2006-3, 115/2021-3 (Амандмани I-XXIX), 16/2022-3.

¹²³ Milisavljević, Bojan. "Pripisivost kao uslov odgovornosti države u međunarodnom pravu". *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 60, no. 2, 2012, pp. 185–206.

признатим правилима, држава не може у потпуности избегнути одговорност за његово понашање.

5.2. Превентивна одговорност: селекција као кључна фаза

Један од најважнијих механизма превенције јесте систем селекције кадрова који се шаљу у дипломатске мисије. Као што смо поменули већ раније, у поглављу 2.3.1. ове књиге, у делу који говори о идејама о ограничавању апсолутног кривичноправног имунитета, ако треба тражити „кривца“ за кршење дипломатског имунитета не треба га тражити у апсолутној природи дипломатског имунитета већ, пре свега, у самим дипломатама и држави која их је поставила на ту позицију, а први корак у том ланцу одговорности је управо процес селекције.

У идеалном систему, селекција за дипломатску службу подразумева не само професионалне компетенције (знање међународног права, језика, спољне политике), већ и етички кредибилитет, психолошку стабилност, дипломатски такт и културолошку осетљивост. Држава има обавезу да врши пажљиву процену личних, етичких, професионалних и менталних капацитета сваког кандидата за дипломатску службу. Неадекватна селекција, нарочито ако је мотивисана политичком подобношћу, личним везама или страначким интересима, не само да подрива кредибилитет саме дипломатије већ и повећава ризик од понашања које може довести до међународне репутационе или правне штете. Уколико се процес селекције обавља формално, без реалне провере компетенција и мотивације, постоји озбиљан ризик да дипломатску функцију преузму појединци који нису дорасли одговорностима које она носи, што у пракси може довести до злоупотребе положаја и компромитовања угледа не само конкретне мисије већ и државе као целине. Свака држава која ову фазу схвата олако, кроз прећутну или експлицитну дозволу да кључни критеријуми буду лични односи, страначка лојалност или било који коруптивни елемент,¹²⁴ тиме руши дипломатски систем и показује неозбиљност у

¹²⁴ Marko, Novaković, "An historical, cultural and political perspective of corruption in the Balkans", in: *Comparative Law and Anthropology* ed: James Nafziger, pp. 394–412, Edward Elgar Publishing, 2017.

спровођењу спољне политике и бива одговорна за слабљење свог утицаја у међународним односима.

Улога министарстава спољних послова, дипломатских академија и других релевантних институција представља темељ. Занемаривање процедуре провере (интегритета), тзв. „*vetting*“-а, недостатак интерног надзора и одсуство континуиране обуке о етичким и правним обавезама доводи до ситуације у којој држава *de facto* одобрава некомпетентност или чак злонамерност. У том смислу, одговорност државе није само накнадна него и претходна: држава је већ кроз чин именовања неког ко није дорастао позицији – и тиме ко потенцијално може прекршити норме – довела себе у позицију да буде одговорна.

6. Одговорност према међународној заједници

Одговорност дипломате према међународној заједници најбоље се може разумети и конкретизовати као дужност према миру и заштити појединаца. Она није „додатак“ класичним функцијама већ само најалтруистичкији од сва три аспекта.¹²⁵ Заштита индивидуалних слобода није могућа без међународног права, а мало ко међународно право спроводи у пракси директније од дипломатских представника. Постоји јасна обавеза у оквиру члана и већ сам нормативни оквир то сугерише: члан 33. Повеље УН обавезује стране у спору да пре свега прибегну мирним средствима „Странке у сваком спору, чије трајање може да угрози одржање међународног мира и безбедности, треба да траже решење пре свега путем преговора, истражне комисије, посредовања измирења, судског решавања, прибегавања регионалним установама или споразумима, или другим мирним начинима по своме сопственом избору”,¹²⁶ док члан 3. Бечке конвенције о дипломатским односима дефинише функције мисије као заступање, преговоре, информисање „свим законитим средствима” и унапређивање

¹²⁵ Rodoljub Etinski, & Bojan Tubić, (2016). International law and the rule of law. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 64(3), 57–74. <https://doi.org/10.5937/AnaliPFB1603057E>.

¹²⁶ Повеља УН.

пријатељских односа.¹²⁷ Пошто су дипломате у првој линији институционалне комуникације и најпре региструју политичке и друштвене токове у држави пријема – не само у сфери односа са државом пошиљаоцем већ и шире – амбасадор постаје кључни, институционализовани инструмент превенције ескалације. Истовремено, он представља платформу за благовремену заштиту појединаца и група које остају у „сенци” сукоба, омогућавајући рано упозоравање, посредовање и дискретну деескалацију.

Тај „трећи стуб” одговорности дипломате – одговорност дипломате према међународној заједници – добија своју чврсту нормативну потку управо у доктрини *erga omnes*. У пресуди у предмету *Barcelona Traction* Међународни суд правде разликује обавезе које држава дугује појединачним државама и оне „према међународној заједници у целини”, попут забране агресије, ропства, расне дискриминације и геноцида; повреда ових потоњих обавеза погађа све државе и свакој даје правни интерес да реагује. У тој координатној мрежи дипломата – као први тумач и оператер спољнополитичке воље – није само извршилац налога државе пошиљаоца, него чувар комуникационе инфраструктуре међународног правног поретка, па његово деловање мора да рефлектује и штити општа добра поретка.¹²⁸

Иако Бечка конвенција о дипломатским односима формално уређује функције мисије „представљати, штитити, преговарати, извештавати, унапређивати пријатељске односе”, њена преамбула и чл. 3. показују да имунитети и повластице постоје да би се одржавали канали за мирно решавање спорова и сарадњу – што је у сржи *erga omnes* логике. Зато се, у пракси, одговорност према међународној заједници претаче у стил деловања амбасадора: трајно држање отворених канала у кризама, правовремено упозоравање на ризике по међународни мир, и превођење општих обавеза у конкретне кораке – демарше, координацију позиција, иницирање мултилатералних поступака. Када је

¹²⁷ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

¹²⁸ <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf>

реч о *erga omnes* нормама највишег ранга, саветодавно мишљење Међународног Суда правде у случају Намибије из 1971. године,¹²⁹ реитерирало је начело непризнавања ситуације створене тешком повредом – као што је расистичка доминација – и дужно деловање држава да такву ситуацију окончају. У оперативном преводу на дипломатски терен, амбасадор државе Х у држави У има дужност да (у координацији са другима) отелотвори политику непризнавања у свакодневним гестовима и формалним радњама: уздржава се од церемонијалних чинова који би имплицирали признање, иницира заједничке вербалне ноте и каналише колективне мере у УН или регионалним организацијама. Тако је, у доба апартхејда, дипломатска мрежа држава чланица помогла да се спроведе обавезан ембарго на оружје из Резолуције 418 (1977), као колективни одговор на тешке повреде *erga omnes* обавеза.¹³⁰

После 2005. године ово је добило оперативни облик кроз начело одговорности за заштиту (R2P)¹³¹ из Поглавља 138–139 Завршног документа Светског самита: државе имају примарну одговорност да штите становништво од геноцида, злочина против човечности, ратних злочина и етничког чишћења; међународна заједница пак има одговорност да помогне и, кад је нужно, делује у складу са Повељом. Савет безбедности је то додатно „усидрио” у резолуцији 1674 (2006) о заштити цивила у оружаним сукобима. За амбасадоре, то значи да свако дипломатско деловање мора бити усаглашено са превенцијом масовних злочина и спречавањем страдања цивила. Важно је увек имати на уму суштину института хуманитарне интервенције, идеју која стоји иза ње¹³² и њене алтруистичке идеје, и држати се правног аспекта а не политичких конотација.

¹²⁹ <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/53/5597.pdf>.

¹³⁰ <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103754>.

¹³¹ Михајло Вучић, „Подобност хуманитарне интервенције као правне норме”, у: *Употреба силе у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 2018, 240–254.

¹³² Marko Novaković, “The roots of the idea of humanitarian intervention in *De Iure Belli ac Pacis* by Hugo Grotius”, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, 2019, vol. 71 br. 2, str. 244–258.

Идеја *erga omnes* обавеза није без контроверзи. Посебно је познато издвојено мишљење *ad hoc* судије Сура у предмету Белгија против Сенегала, где је он овај концепт описао као „зеца из мађионичарског шешира”, желећи тиме да укаже на његову недовољну доктринарну разрађеност и наглу појаву у судској пракси. Сур је сматрао да Суд није довољно утемељио природу и домет таквих обавеза већ их је, сликовито речено, увео у правни дискурс као изненадни и готово вештачки конструкт, што је по њему могло довести у питање правну сигурност и предвидљивост међународног права.¹³³ С друге стране, веома је занимљива и смислена која истиче јасну, органску везу између облигација *erga omnes* и *jus cogens*. Супротно Суровом скептицизму, у много уверљивијем правцу иде интерпретација која полази од тога да се обавезе *erga omnes* „наслањају” на *jus cogens*: обе категорије штите темељне вредности међународне заједнице, производе ефекте *erga omnes* и њихово повређивање активира посебан режим одговорности, док је кључна разлика у томе што *jus cogens* носи недерогабилност као свој јединствени печат.¹³⁴ У литератури се могу наћи и додатне разраде у којима органска веза која се детектује постаје структурна: *jus cogens* стоји на врху трослојне хијерархије, испод њега су *erga omnes* као „настајуће” перемпторне норме, а тек потом *jus dispositivum*. Овај став се може додатно појмовно заострити формулом да су *erga omnes* „*jus cogens in statu nascendi*” – норме општег права које су већ општеобавезне и усмерене на заштиту заједничких добара, али још нису признате као недерогабилне.¹³⁵

Када се *erga omnes* обавезе преточе у конкретне ситуације, улога амбасадора постаје још видљивија. При агресији или окупацији, он/она координише примену начела непризнавања, пружа аргументативну инфраструктуру за гласања у Генералној скупштини и помаже у

¹³³ <https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/144/144-20120720-JUD-01-09-EN.pdf>.

¹³⁴ Miodrag Jovanovic, *The Nature of International Law*, Cambridge University Press, 2019.

¹³⁵ Ana Zdravković, „Obaveze erga omnes – jus cogens u nastajanju?”, *Analiza inspirisana knjigom The nature of International Law*, Правни zapisi. 2021;12(2):577-93. doi: 10.5937/pravzap0-34454.

обликовању рестриктивних мера које остају у оквиру права. При системским повредама људских права – укључујући апартхејд или злочине против човечности – амбасадор мобилише механизме колективне акције (од санкционисаних режима до специјалних процедура), имајући у виду да је сврха мера да се оконча незаконито стање и успостави поштовање права. Примери су бројни, од историјских (ембарго против ЈАР) до савремених политика непризнавања и колективних осуда у УН због повреда основних начела Повеље.

6.1. Улоге амбасадора

Када се *erga omnes* обавезе преточе у конкретне ситуације, улога амбасадора постаје јасно видљива: он/она је истовремено лакмус папир ризика и модератор односа у „првој линији” – у смислу аналитичког оквира који дефинише Курц, где се превенција артикулише као уметност балансирања између поштовања и утицаја, кроз шест типова балансирања распоређених у три домена дипломатског понашања (производња знања, рад са актерима, координација са колегама), на основу 165 интервјуа у Јужном Судану и послератној Шри Ланки.¹³⁶

Истовремено, битан је и институционални аспект: превентивна дипломатија је секвенца корака – од исправне контекстуалне дијагнозе и процене сценарија ескалације, преко управљања ризиком, до адаптивне употребе ресурса – при чему ЕУ-ов *Early Warning* у оквиру ЕЕАС служи приоритизацији држава у ризику, уз ослањање на специјализоване тимове и медијационе капацитете. Илустративни у овој конотацији су примери Малавија и Јужног Судана уочи референдума, оба из 2011. година као полигона превентивних мера.¹³⁷

Зато, ако узмемо пример агресије или окупације – тада шеф мисије није само преносник ставова, већ координише операционализацију начела непризнавања, гради аргументативну инфраструктуру за гласања у Генералној скупштини и помаже обликовање рестриктивних мера у

¹³⁶ <https://gerritkurtz.net/research/phd-the-role-of-frontline-diplomats-in-the-prevention-of-civil-wars/>.

¹³⁷ Bianca Budugan, *Diplomatic Means of Preventing Global Conflicts*, FINABEL – the European Army Interoperability Centre, 2023.

оквирима права; при системским повредама људских права (апартхејд, злочини против човечности) мобилише механизме колективне акције – од санкционих режима и специјалних процедура до независних мисија утврђивања чињеница – са јасном сврхом: окончање незаконитог стања и повратак праву. Историјски ембарго против ЈАР и савремене политике непризнавања показују како се ова „дужност према заједници” претвара у прагматичан сет алата.

1. Превенција и деескалација: ослоњен на члан 33. Повеље УН и члан 3. Бечке конвенције о дипломатским односима, амбасадор континуирано мапира ризике, производи знање о конфликтним динамикама, успоставља дискретне канале и нуди посредничке формуле. То практично значи „мешовите мере” које комбинују притисак и дијалог, и систематско балансирање између суверенитета и утицаја ради премошћавања јаза између раног упозоравања и реакције.¹³⁸

2. Заштита појединаца кроз дипломатске алате

Овај елемент се наслања на класичну конзуларну заштиту, која је кроз случајеве *LaGrand*¹³⁹ и *Avena*¹⁴⁰ пред МСП-ом добила и строге процесне стандарде конзуларне нотификације – допуњује се „наднационалним” протоколима, попут Смерница ЕУ о браниоцима људских права.¹⁴¹

Такозвани „трећи стуб” одговорности, који се односи на одговорност према међународној заједници, у пракси се манифестује кроз доследну примену члана 33. Повеље и члан 3. ВКДО у духу *erga omnes* и у светлу

¹³⁸ Gerrit Kurtz, *The art of balancing – The role of frontline diplomats in the prevention of civil wars* – PhD Thesis, King's College London, 2019, <https://gerritkurtz.net/research/phd-the-role-of-frontline-diplomats-in-the-prevention-of-civil-wars/>.

¹³⁹ *LaGrand case* (Germany v. USA) Judgment of 27 June 2001, *LaGrand vs* <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>.

¹⁴⁰ *Case concerning Avena and other Mexican nationals* (Mexico v. USA) Judgment of 31 March 2004, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/128/128-20040331-JUD-01-00-EN.pdf>

¹⁴¹ Council of European Union, *EU Guidelines on Human Rights Defenders*, adopted in 2004, revised in 2008.

jus cogens ограничења, који активира конзуларне и „процедуралне” механизме индивидуалне заштите и који у сваком потезу проверава стандарде из члана 41 ИЛК, истовремено служи својој држави и општем добру. То је – у Курцовим појмовима – свакодневна уметност балансирања, а у Будугановом оквиру – рутина шире архитектуре превенције која, кроз ЕЕАЦ/ЕWS и циљане мисије, претвара апстрактан идеал стабилног мира у мерљиву заштиту конкретних људи.

7. Обука дипломата

Институционална, практично примењива и ригорозна обука дипломата пре њиховог упућивања на дужност у иностранству представља један од кључних предуслова за професионално, одговорно и ефикасно обављање дипломатске функције. Понашање дипломатских представника државе именовања директно утиче на њен кредибилитет, достојанство и општу слику, и на њој је примарна одговорност у случају злоупотреба привилегија или имунитета од стране њених дипломатских представника. Поред тога, држава именовања директно је одговорна за понашање и акте својих дипломатских представника, па из тих разлога не сме посматрати именовање дипломатског представника као пуку формалност, већ као озбиљан и сложен процес у коме је стручна припрема кандидата од суштинске важности за очување сопственог међународног угледа и изградњу стабилних односа са другим државама.

Пре свега, дипломатска обука треба да осигура да будући представници поседују темељно знање о међународном праву, посебно о дипломатско-конзуларном праву, Бечкој конвенцији о дипломатским односима, међународним организацијама, међународним односима у ширем смислу, дипломатском протоколу, привилегијама и имунитетима, као и о правном поретку државе пријема. Дипломата мора разумети границе сопствених овлашћења и да то што ужива апсолутни кривичноправни имунитет не значи да му је дозвољено кршење закона или непоштовање норми друштва у ком борави. Исто тако, мора у сваком тренутку да разуме импликације својих поступака како на његов положај тако и на углед државе именовања. Без јасне свести о овим аспектима, постоји озбиљан ризик од нарушавања дипломатских односа или компромитовања интереса државе која га је упутила.

Осим правног аспекта, обука мора обухватити и културолошке, протоколарне и комуникационе вештине. Дипломата није само званични глас државе – он је симбол њене културе, историје, вредности и политичке зрелости. Његов наступ у јавности, способност сналажења у различитим ситуацијама, као и разумевање културних осетљивости земље пријема, директно утичу на перцепцију коју та држава има о земљи из које долази. Стога је обука у интеркултурној комуникацији, протоколу и адекватном дипломатском општењу у најширем смислу подједнако важна као и познавање права. Дипломатска обука не сме бити само техничка – она мора бити и етичка. Свест о томе да не смеју користити имунитет као скровиште, већ као инструмент за одговорно и ефикасно обављање дипломатске службе, мора бити темељна вредност сваког дипломате.

Држава именовања има одговорност не само да пажљиво изабере, већ и да адекватно припреми своје дипломатске представнике. Запостављање ове обавезе доводи до ситуација у којима се неприпремљене дипломате понашају неодговорно или нестручно, чиме се угрожава међународни углед земље и доводи у питање поштовање међународног права. Чести случајеви дипломатских инцидената последица су, управо, недовољне или неадекватне припреме, као и одсуства етичке свести код самих представника.

У наставку су анализирани аспекти које би свака обука за дипломате требало да обухвати пре њиховог упућивања на мисију, при чему су многи већ део програма дипломатских академија, а циљ је да се на једном месту сажето поброје и образложе сви основни елементи, као својеврстан подсетник како држави тако и будућим дипломатама како треба да изгледа пут од некога ко жели да постане дипломатски представник до његовог именовања.

7.1. Упоредни приказ организације дипломатских академија

У међународној пракси не постоји јединствен, универзални модел организације и функционисања дипломатских академија. И док се њихово функционисање, позиција и програм разликују од државе до државе, када се говори о тој институцији мисли се, пре свега, на неки облик образовања (будућег) дипломатског кадра од стране

Министарства спољних послова или државне институције са сличним ингеренцијама.

Вероватно најпознатија институција овог типа јесте Дипломатска академија у Бечу (*Vienna School of International Studies*). Основана 1754. године указом царице Марије Терезије као „Оријентална академија”, представља једну од најстаријих институција у свету посвећених образовању и усавршавању кадрова у области међународних односа и дипломатије.¹⁴² Током више од два и по века свог постојања, институција је пролазила кроз различите фазе организационе и програмске трансформације – од Конзуларне академије до савремене форме која је 1964. године добила назив Дипломатска академија, а од 1996. функционише као аутономна јавна установа издвојена из састава Министарства спољних послова Аустрије. Њен правни оквир дефинисан је посебним законом (*Diplomatische Akademie-Gesetz*),¹⁴³ чија је последња измена из 2021. године ускладила програмске активности Академије са захтевима Болоњског процеса и институционализовала културну дипломатију као један од приоритетних сегмената њеног деловања. Организациона структура Академије обухвата управу (*Directorate*), Одбор повереника (*Board of Trustees*) и Студијску комисију (*Study Commission*), чиме се обезбеђује спој стратешког управљања, академског надзора и оперативне координације. Академски програми реализују се кроз интердисциплинарни приступ, обухватајући области међународних односа, међународне историје, међународне и европске економије, међународног и европског права, као и културних студија. Поред наставних активности, Академија има значајну улогу у научноистраживачком и јавном животу организујући конференције, семинаре, специјализоване тренинге и програме стручног усавршавања. Ова институција такође подстиче професионално усмеравање и умрежавање својих полазника кроз различите облике каријерне подршке, чиме доприноси њиховом активном укључивању у дипломатску службу, међународне организације, академске установе и приватни сектор.

¹⁴² <https://da-vienna.ac.at/en/About/Organisation>.

¹⁴³ <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009008>.

У САД је концепт дипломатске обуке другачији – и значајно више децентрализован. Иако има неколико универзитета са курсевима који имају за циљ образовање дипломата који су старији,¹⁴⁴ Институт за стране службе (*Foreign Service Institute – FSI*) представља централну образовну и тренинг институцију Министарства спољних послова Сједињених Америчких Држава, основану 13. марта 1947. године по иницијативи државног секретара Џорџа Маршала, са мисијом да integriше академску ригорозност и практичну примену у циљу припреме кадрова за сложене захтеве савремене дипломатије.¹⁴⁵ Смештен у Националном центру за обуку у области спољних послова „Џорџ П. Шулц” у Арлингтону (Вирџинија), Институт служи као главни ресурс за професионално усавршавање, не само службеника Стејт департмента већ и представника више од четрдесет других савезних агенција. Оно што посебно издваја *FSI* јесте чињеница да нуди веома широк дијапазон обука – годишње реализује више стотина курсева и обучава десетине хиљада полазника, нудећи програме из области међународних односа, спољнополитичких студија, језичке обуке, менаџмента, информационих технологија и лидерства. Посебно је значајан програм Школе за изучавање језика, која пружа обуку на преко седамдесет језика, укључујући и интензивне курсеве у земљама где се циљни језици користе. Школа професионалних и регионалних студија обухвата широк спектар тематских области – од конзуларних и економских питања, преко јавне дипломатије, до безбедносних и регионалних специјализација – док Школа примене информационих технологија развија компетенције за примену савремених технолошких решења у дипломатској пракси. Школа за лидерство и менаџмент организује програме усмерене на развој управљачких вештина, стратешког планирања и кризног менаџмента, док Центар за транзиције пружа свеобухватну подршку службеницима и њиховим породицама при прилагођавању животу и раду у иностранству, обухватајући и обуке из безбедности и интеркултуралне адаптације.¹⁴⁶ Одељење за историчаре, као саставни део институционалне структуре, задужено је

¹⁴⁴ <https://sfs.georgetown.edu/>.

¹⁴⁵ <https://www.state.gov/foreign-service-institute/about-us-foreign-service-institute>.

¹⁴⁶ <https://www.state.gov/foreign-service-institute/about-us-foreign-service-institute>.

за израду и објављивање серије „*Foreign Relations of the United States*” и за пружање аналитичке и историјске подршке формулисању спољне политике. Овако конципиран систем омогућава *FSI* да обједини различите аспекте припреме и усавршавања кадрова – од језичке и стручне обуке, преко технолошке и управљачке компетентности, до историјско-аналитичког увида – чиме се обезбеђује свеобухватан и интегрисан приступ изградњи капацитета Сједињених Америчких Држава за деловање у међународном окружењу.

Један пример јесте бразилски Институт Рио Бранко, основан 18. априла 1945. године поводом стогодишњице рођења Барона Рио Бранка, једне од најзначајнијих личности у историји бразилске дипломатије, и представља централну институцију за регрутовање, обуку и професионално усавршавање дипломатског кадра Бразила.¹⁴⁷ Као једна од најстаријих дипломатских академија у свету делује у оквиру Министарства спољних послова, задржавајући институционалну аутономију и висок углед у међународним оквирима. Пријем у дипломатску службу могућ је искључиво преко ове установе, путем изузетно захтевног и конкурентног јавног конкурса (*Concurso de Admissão à Carreira Diplomática*), који подразумева опсежно тестирање знања из историје, политичких наука, економије, географије, права и страних језика, укључујући енглески, француски и шпански. Кандидати који успешно окончају селекциони процес ступају у службу као трећи секретари и пролазе кроз свеобухватан програм почетне обуке, који обухвата вишегодишње студије из међународних односа, међународног права, економије, политике, историје и интензивну језичку припрему, укључујући и језике од стратешког значаја као што су руски, арапски или кинески. Напредовање у дипломатској каријери условљено је завршетком специјализованих курсева, међу којима су Курс усавршавања дипломата (CAD) и Курс виших студија (CAE), у оквиру кога полазници припремају и бране истраживачки рад као предуслов за стицање звања амбасадора. Оваква организациона структура и програмска оријентација чине Институт Рио Бранко једним од водећих центара за образовање и усавршавање дипломата у свету, који на

¹⁴⁷ <https://www.gov.br/mre/pt-br/instituto-rio-branco/o-instituto/historia>.

јединствен начин спаја академски приступ, практичне вештине и међународну сарадњу у служби бразилске спољне политике.¹⁴⁸

Донекле сличан приступ је и у Мексику. Институт Матијас Ромеро, основан 1974. године у оквиру Министарства спољних послова Мексика, представља централну институцију за регрутовање, обуку и континуирано усавршавање чланова дипломатско-конзуларне службе, као и службеника других државних органа на федералном, државном и локалном нивоу. Као орган надлежан за спровођење академског оцењивања у поступцима пријема и напредовања у Служби спољних послова, Институт реализује специјализоване програме обуке који обухватају теоријске и практичне аспекте спољне политике, међународног права, економских односа, језичке припреме и дипломатског протокола. Поред своје основне образовне функције, Институт има значајну улогу у промоцији и ширењу стратешких приоритета мексичке спољне политике, организујући конференције, округле столове, јавна предавања и семинаре, као и објављивањем стручних публикација, међу којима је и „*Revista Mexicana de Política Exterior*”, водећи часопис у овој области. Институционална структура обухвата три међусобно повезане целине: Дипломатску академију, Архив дипломатске историје и Програм за међународна истраживања и перспективе. Архив дипломатске историје задужен је за прикупљање, чување и систематизацију документације, фотографија, уметничких дела и библиотечке грађе од значаја за дипломатску традицију Мексика, док Програм за међународна истраживања и перспективе спроводи аналитичке студије глобалних политичких и економских кретања, пружајући стручно утемељене процене и сценарије релевантне за формулисање спољне политике. Овим концептом интегрисаног деловања, Институт Матијас Ромеро спаја академску ригорозност, истраживачку аналитичност и практичну примену у циљу јачања капацитета мексичке дипломатије и њене прилагодљивости динамичним изазовима међународних односа.¹⁴⁹

У Уједињеном Краљевству Дипломатска академија (*Diplomatic Academy*) делује у оквиру Министарства спољних послова (*Foreign*,

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ <https://www.gob.mx/imr/que-hacemos>.

Commonwealth and Development Office (FCDO) од 2015. године као интерни механизам усавршавања и центар изузетности намењен систематском усавршавању свих државних службеника који се баве међународним питањима, без обзира на њихову институционалну припадност. Академија има за циљ да омогући размену знања и искустава, јачање међуресорне сарадње и успостављање ширих мрежа контаката, како унутар државне управе тако и са релевантним академским, дипломатским и другим институцијама.¹⁵⁰

7.2. Дипломатска академија Републике Србије

Слично као на примерима Уједињеног Краљевства, Мексика и Бразила, Дипломатска академија Републике Србије је организациона јединица у саставу Министарства,¹⁵¹ која се у сарадњи са стручним, високошколским и научноистраживачким институцијама у земљи и иностранству, бави:

1. стручним оспособљавањем приправника, сталним професионалним усавршавањем дипломата и других запослених у Министарству, као и у другим органима државне управе и институцијама јавног сектора у вези са посебним циљевима и природом образовања у области спољне политике и међународних односа;
2. организовањем наставно-научних активности, информативних и образовних семинара, симпозијума, трибина, консултативних састанака, предавања, међународних скупова и других студијских програма;
3. остваривањем међународне сарадње са академијама и фондацијама страних земаља путем семинара, предавања и других активности у вези са спољнополитичким питањима у земљи и иностранству;
4. организовањем полагања дипломатско-конзуларног и посебних стручних испита из члана 46. овог закона;

¹⁵⁰ <https://www.gov.uk/government/publications/opening-of-new-diplomatic-academy>.

¹⁵¹ Закон о спољним пословима, (Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007, 126/2007 - испр. и 41/2009).

5. организовањем сталног усавршавања и испита за проверу знања запослених из области страних језика и информатике;
6. организовањем повремених провера стручних знања запослених у Министарству на начин одређен чланом 42. став 2. овог закона;
7. организовањем припрема и стручног усавршавања и оспособљавања по посебном програму из члана 35. став 5. овог закона.

Закон о спољним пословима Републике Србије предвиђа постојање и основне надлежности Дипломатске академије као организационе јединице у саставу Министарства, дајући нормативни оквир за њено функционисање. Међутим, управо та законска могућност треба да се схвати као полазиште а не као граница, а још мање гаранција развоја ове институције. У том смислу, овај тренутак представља одличну прилику да се, из угла некога ко годинама непосредно учествује у настави као предавач на Дипломатској академији, кроз конструктивну анализу сагледа досадашњи рад Академије и понуде конкретни предлози за њено унапређење – наравно у форми адекватној за ову врсту публикације.

7.2.1. Предлог алтернативе

У свом тренутном облику, што из законских што из других разлога, Дипломатска академија функционише превасходно кроз предавања која, мада корисна, не чине заокружен системски програм стручног образовања и практичног усавршавања.

Било би добро размислити о фокусирању и интензивнијем облику образовања, који би функционисао на целовитији начин и више лично на основно образовање него на мастер, као што сада делује. Разлог томе је чињеница да се дипломате, без обзира на предзнање (које полазницима за завршеним основним студијама правних или политичких наука свакако олакшава) уче нови занат, а не надограђују стечено знање. Образовање каријерних дипломата мора се схватити на тај начин. Он мора дати широко образовање дипломатама, опште образовање о међународном праву, међународним односима, дипломатији као таквој, али понудити и изразито практичне, усмерене и функционалне елементе. Такав програм омогућио би не само стицање теоријских знања, већ и развој практичних вештина и личне зрелости

неопходне за одговорно представљање државе у сложенем међународном окружењу.

Један од могућих модела је у форми **летње академије** – програма који би трајао два до три месеца, али са изразито интензивним и фокусираним приступом. То би омогућило да полазници лакше избалансирају обавезе на факултетима/радним местима и да могу да се посвете превасходно дипломатској академији. У том периоду, кроз свакодневне интерактивне сесије, практичне вежбе, симулације и рад у малим групама, полазници би пролазили кроз најрелевантније теме и ситуације с којима ће се сусретати у дипломатској служби. Предност оваквог формата је у његовој концентрисаности: за кратко време, уз висок степен ангажованости и директну менторску подршку, могуће је постићи високу ефикасност у обуци.

У сваком случају, ово је само једна од идеја која, из мог искуства као предавача на дипломатској академији, представља један од одговора на изазове са којим се полазници сусрећу. У сваком случају, дипломатска академија у ком год облику да функционише морала би се базирати на неколико кључних принципа које ћемо анализирати у наставку.

7.3. Образовање као темељ професионалног и личног развоја дипломата

Дипломатска академија, без обзира на модел организације и институционални положај у оквиру државног система, мора бити заснована на јасно утемељеним и унапред дефинисаним елементима који оправдавају њено постојање. Само на тај начин она може да испуни своју примарну сврху – да обезбеди школовање и стручно усавршавање кадрова који ће бити у потпуности оспособљени и достојни обављања сложених и одговорних дипломатских функција. Пре свега, садржај и фокус обуке морају бити усклађени са савременим потребама међународних односа, обухватајући правне, политичке, економске и културолошке аспекте дипломатске праксе. То не подразумева само јасно методолошку поставку предавања већ стално унапређивање курикулума и прилагођавање на начин да прате константне промене у међународним односима. Подједнако значајан је и етички и психолошки сегмент обуке, који има за циљ развој интегритета дипломате и

инсистирање на усавршавању способности да очувају личну стабилност, интегритет и професионално достојанство у сваком тренутку свог службовања. Не смеју се занемарити ни научноистраживачке димензије рада дипломатских академија, јер оне обезбеђују континуирано унапређење знања и аналитички приступ глобалним процесима. Коначно, посебан акценат мора бити стављен на понашање дипломата, како у службеном, тако и у приватном животу, будући да њихово понашање представља рефлексију угледа државе коју заступају али имају и много шире импликације о којима је у овој књизи то на више места истакнуто.

7.3.1. Садржај и фокус обуке

Како би испунио своју сврху, програм који Академија пружа мора бити фокусиран на конкретне, применљиве вештине и знања и оспособљавање дипломате да може без константних инструкција и усмеравања да обавља свој посао. То значи да, поред класичних предавања из међународног јавног права, међународних односа, дипломатског протокола и међународне економије, полазници морају проћи кроз обуке у конкретним вештинама, попут дипломатских преговора, писање извештаја, израду инструкција, медијским наступима итд. Свака од ових активности мора бити оцењивана, са јасном градацијом оцена и могућношћу елиминације кандидата који не покажу довољан ниво ангажовања или резултата – јер ако се академија сведе на пуку формалност она губи своју сврху.

Посебан акценат морамо ставити на завршну фазу обуке у оквиру Дипломатске академије, јер управо тај део процеса најдиректније одражава квалитет, озбиљност и меродавност целокупног система. Није прихватљиво, нити је у складу са принципима стручности и одговорности, да сви кандидати, без обзира на реални квалитет и ангажовање, завршавају Академију са највишим оценама. Још мање је одрживо да поједини кандидати полажу све испите – којих у оквиру програма може бити и неколико десетина – и притом остварују највишу оцену из сваког појединачно.

То је, једноставно, немогуће – не само у пракси већ и у теорији. Ако су питању широког спектра: од међународног јавног права,

дипломатског протокола, економске дипломатије, геополитике, до јавног наступа, интеркултурне комуникације, писања извештаја, познавања рада међународних организација и практичних симулација, сваки од тих предмета захтева различите вештине: теоријску аналитичност, комуникациону флексибилност, језичку спремност, правно расуђивање, дипломатску интуицију. Очигледно је да један појединац, колико год био способан, не може објективно бити на апсолутно највишем нивоу у свим тим доменима. Јер када се дешава да кандидати из свих тих предмета добијају највишу оцену – онда то значи или да је критеријум оцењивања превише снижен, или да је евалуација формална, или да су задаци сведени на репродукцију градива без истинске провере способности. Таква пракса не само што обесмишљава сам систем оцењивања већ и шаље погрешну поруку кандидатима: да је довољно да формално учествују у програму, а да ће им успех бити практично загарантован. То је супротно логици сваког озбиљног професионалног образовања.

Крајњи циљ Дипломатске академије, као и система образовања дипломатског кадра уопште, мора бити да оспособи будуће дипломате не само да стекну теоријска знања већ пре свега да та знања критички промишљају и ефективно примењују у различитим, често непредвидивим ситуацијама међународног окружења. Образовање не сме бити сведено на механичко усвајање чињеница или шаблонско реаговање на унапред дефинисане сценарије, већ треба да развија способност препознавања сложених дипломатских околности и процене контекста у ком се дипломата може наћи. Управо та способност прилагођавања, брзе анализе и одговори у складу са интересима своје државе, етичким нормама и општеприхваћеним правилима међународног понашања, представљају суштину дипломатске професије.

Само такав систем обезбеђује да дипломата који излази из Академије буде оспособљен – не само да разуме свет у ком делује већ да у том свету делује одговорно, компетентно и у складу са највишим професионалним и етичким стандардима. Ако пак дозволимо да се остварује фикција успеха – у којој сви имају највише оцене, без праве селекције – онда не стварамо кадрове, већ производимо формалне потврде без садржаја. Држава која то дозвољава, заправо уопште не инвестира у своју спољну политику већ одустаје од њене будућности.

7.3.2. Етички и психолошки аспект

Етика је конститутивни елемент одговорне и успешне дипломатије, а не спољни украс професије. Стога у оквиру Дипломатске академије етичка обука мора бити интегрисана у целокупан курикулум, а не третирана као периферни модул. Дипломата није само функционер већ отелотворење државе у очима грађана државе пријема: његово понашање, и у службеном и у приватном домену, директно утиче на кредибилитет државе коју представља. Отуд је неопходно систематско неговање вредности одговорности, интегритета, умерености, самоконтроле, поштовања различитости, спремности на дијалог и осетљивости на културне обрасце државе пријема. Етичко поступање се конкретизује на много фронтова, од вођења преписке и поступања са поверљивим подацима, до односа према локалном особљу, државној имовини и привилегијама и имунитетима које Бечка конвенција додељује како би омогућила дипломата да обављају своје послове и раде на унапређењу односа између држава, а не као личну повластицу. Садржински, етичка обука мора обухватити злоупотребу положаја и сукоб интереса, корупцијске ризике и прихватљивост поклона, однос према имунитетима (као процесним, не материјалним привилегијама), поступање у ванредним ситуацијама и јавну комуникацију, укључујући понашање на друштвеним мрежама. Посебан нагласак мора се ставити на сексуално и родно осетљиво поступање, спречавање узнемиравања и дискриминације, као и на механизме „одговорног сведочења” и институционализоване канале за пријаву неправилности. Управо на пресеку етичког и психолошког налази се питање границе између приватног и јавног, о чему ће бити више речи у тачки 7.3.4 овог поглавља.

7.3.3. Научноистраживачки аспект и сарадња са академијом

Како би дипломата могао своју функцију да обавља на задовољавајући начин, он мора да разуме окружење у коме делује – а оно је много више од града и државе у којој службује, мада је то свакако први и неопходан корак. Дипломатска академија не би требало да буде само место образовања у ужем смислу речи – односно институција која пружа теоријско знање и основне технике дипломатског рада – већ и интелектуални центар који подстиче развој критичког мишљења,

способност стратешке анализе и продукује квалитетне, научно утемељене садржаје од значаја за креирање и примену спољнополитичке стратегије државе која се заступа. Савремена дипломатија не почива искључиво на искуству и интуицији – она подразумева дубоко разумевање међународних процеса, системску анализу регионалних и глобалних кретања и способност да се на тим основама гради промишљена, рационална и проактивна политика.

У том светлу, сарадња не само дипломатске академије већ целокупног дипломатског система са научним институтима и факултетима није само пожељна, већ је нужна. У контексту Републике Србије, на пример, посебно се издваја потреба за структурном и континуираном сарадњом са Институтом за међународну политику и привреду (ИМПП),¹⁵² који је и основан управо са идејом да својим капацитетима буде у функцији државе, а посебно Министарства спољних послова и њених билатералних и мултилатералних активности, односно дипломатији у најширем смислу. Тај институт, са својим истраживачима, публикацијама и међународним контактима, представља неискоришћену вредност у развоју дипломатских кадрова и модернизацији дипломатске праксе у Србији. Његово активно укључивање у програме Дипломатске академије – кроз гостујућа предавања, рада на истраживањима за потребе Министарства спољних послова, директан рад – представљало би вишеструко користан модел сарадње.

Таква сарадња имала би више функција. Прво, обезбедила би да полазници Академије добијају наставу засновану на најновијим истраживањима, подацима и методологијама, што је посебно важно у времену у којем се међународни односи развијају великом брзином. Друго, омогућила би младим дипломатама да већ током обуке стекну искуство у анализи политичких процеса, писању аналитичких извештаја, изради предлога политика и истраживачких радова – што су све компетенције које су у модерној дипломатији подједнако важне као и протоколарне вештине. Треће, подстакла би саму Дипломатску академију да се профилише и као истраживачки центар у коме се размењују идеје, развијају домаће визије међународне сарадње и где настају радови који могу послужити као основа или подршка креирању

¹⁵² www.diplomacy.bg.ac.rs

националне спољне политике. И коначно, омогућила би да огроман научни потенцијал који Република Србија има ИМПП и другим научним институтима из области друштвених наука, у којима стотине људи деценијама проучава теме од суштинског значаја и важности за спољну политику Републике Србије, буде искоришћен на прави начин, како од самог министарства спољних послова тако и од стране дипломата које би то знање могли да имплементирају и користе у пракси.

На крају, треба имати на уму да је дипломатска служба један од ретких система у којем успех или неуспех појединца непосредно утиче на међународни углед и позицију целе државе. Зато је и изградња кадрова у овој области од пресудне важности. Спајањем образовања, праксе и истраживања Дипломатска академија може да постане управо оно што јој име и налаже – школа стратегије, одговорности, знања и националне визије. У томе, сарадња са научноистраживачким институцијама, а нарочито са Институтом за међународну политику и привреду, треба да буде не епизодна већ системска, узајамно корисна и оријентисана ка дугорочним резултатима.

7.3.4. Понашање дипломата у службеном и приватном животу

Елемент који је код мојих полазника на дипломатској академији најчешће изазивао недоумицу јесте схватање да понашање дипломате, као и његов целокупни однос према дужности, не сме да се суштински разликује у зависности од тога да ли је формално „у радном времену” или не. Управо тај континуитет у понашању представља кључну црту дипломатске службе, јер се имунитет и привилегије не могу одвајати од одговорности и дужности које дипломата носи у сваком тренутку. Због тога је и природно да се ово питање разматра управо у оквиру обуке дипломата, а не као споредна тема у неком другом делу књиге, пошто оно суштински обликује целокупно разумевање дипломатске професије.

Једна од суштинских специфичности дипломатске службе огледа се у чињеници да код дипломата готово не постоји јасна и свеprisутна линија раздвајања између јавне и приватне сфере живота. Његово понашање, било у званичним било у приватним околностима – посматра се као индикатор културе, вредности и поштовања које држава пошљалац исказује према земљи домаћину, али и начин на који

представља своју државу – а дипломата то чини у сваком тренутку свог мандата. Управо из тог разлога и поступци дипломате ван радног времена, које одступају од културних и друштвених норми државе пријема могу произвести последице далеко веће од индивидуалног карактера, трансформишући се у дипломатске инциденте који могу угрозити стабилност билатералних односа. Ова „апсолутност” директно кореспондира са апсолутним карактером кривичноправног имунитета дипломате – ни једна ни друга се не завршавају окончањем његовог „радног времена” нити су везане искључиво за службене активности. Он важи континуирано, у сваком тренутку, и на целокупно понашање лица које ужива такав статус. Имуитет, међутим, није и не може бити схваћен као *carte blanche* за понашање супротно законима или друштвеним правилима. Напротив, управо због тог имунитета од дипломате се очекује виши ниво самоконтроле и свести о томе да његова свакодневна деловања, чак и у строго приватним ситуацијама, имају снагу симболичког репрезентовања државе коју заступа. Уколико дође до инцидента – било да је реч о саобраћајним прекршајима, јавним скандалима или неадекватним друштвеним иступима – они се неће посматрати као поступци појединца, већ као понашање које баца сенку на целокупну дипломатску мисију и државу из које потиче. Сходно томе, обавеза дипломате да у сваком тренутку усаглашава своје понашање са правилима, вредностима и очекивањима државе пријема представља не само личну етичку дужност, већ и суштински елемент очувања кредибилитета и легитимитета дипломатске службе. Отуд произлази да се од дипломате захтева виши степен одговорности и да, ма колико то *prima facie* деловало парадоксално, мора показивати строжи степен поштовања права државе пријема него што се очекује од просечног грађанина. Имуитет га штити од кривичног гоњења, али истовремено намеће обавезу да својим животом и радом демонстрира висок ниво личне дисциплине и уважавања државе пријема.

8. Одговорност у очувању кредибилитета државе

Кредибилитет државе у међународним односима јесте нематеријални капитал који се стиче дугорочно, а може бити нарушен једним поступком. Стога се понашање дипломата, а нарочито амбасадора, не сме посматрати као приватна сфера, већ као продужетак јавне власти и вредности државе пошиљаоца. Иако Бечка конвенција обезбеђује привилегије и имунитете ради несметаног обављања мисије, они не укидају етичку, политичку и дисциплинску одговорност за очување достојанства и угледа и државе пошиљаоца и државе пријема. Нарушавање ових стандарда – било од стране самог дипломате, било од стране чланова његове породице који уживају повезане привилегије – производи штету по углед и може имати трајне последице по билатералне односе. У наставку следе илустративни примери, уз уобичајене механизме реакције и поуке за превенцију сличних ситуација.

Иако пракса бележи мноштво случајева нарушавања кредибилитета државе – и од стране самих дипломата и од стране чланова њихових породица – у наставку ћемо се задржати на неколико репрезентативних примера. Одабрани су јер јасно покривају различите типологије понашања (од недоличног и бахатог до кривичноправно релевантног), показују како се имунитети користе или злоупотребљавају у пракси, имају препознатљив медијски одјек и дипломатске последице, те нуде највише поука за превенцију и унапређење интерних протокола, обуке и дисциплинских механизма.

8.1. Примери нарушавања достојанства државе именовања од стране дипломата

Амбасадор није само чувар постојећег угледа своје државе, већ и активни промотер њеног положаја и вредности у међународној заједници. Сходно томе, његово целокупно понашање, став и наступ треба да доприносе јачању кредибилитета државе пошиљаоца (на начине о којима је било више речи у претходним поглављима) при чему је само очување постојећег угледа тек минималан стандард. Стога, свако општење дипломате, а пре свих амбасадора, треба посматрати као прилику за унапређења свих горенаведених елемената, а када,

напротив, његови поступци доводе до урушавања угледа то представља озбиљан пропуст, с потенцијално трајним негативним последицама по међународни положај и дипломатске односе државе – на који држава именовања не сме остати нема.

Пракса, нажалост, бележи бројне примере недостојанственог понашања дипломата. Један од упечатљивих случајева јесте онај израелског амбасадора у Ел Салвадору, Цуриела Рафаела (*Tsuriei Raphael*), који је повучен са дужности од стране матичне државе услед недоличног понашања које, иако није представљало кривично дело у формалном смислу, није било у складу са стандардима достојанства дипломатске службе. Амбасадор је затечен у јавности у видно алкохолисаном стању, готово потпуно наг и са везаним рукама, што је изазвало скандал и озбиљно нарушило углед Израела као државе у земљи пријема.¹⁵³

Сличан пример непримереног, али и бахатог понашања јесте случај првог секретара турске амбасаде у Сеулу Сезаи Толга Шимшира (*Sezai Tolga Şimşir*), који је у пијаном стању управљао возилом, ударио у такси возило, напао возача таксија, покушао да му узме мобилни телефон и затим се позвао на дипломатски имунитет.¹⁵⁴

8.2. Примери нарушавања достојанства државе именовања од стране породице дипломата

Посебан проблем у дипломатској пракси настаје у ситуацијама када чланови породице дипломата својим понашањем нарушавају углед и достојанство државе именовања. Иако они формално нису именовани од стране државе пошљаоца, нити имају било какву званичну улогу у дипломатској мисији, њихов статус је нераскидиво повезан са статусом самог дипломате. Према Бечкој конвенцији о дипломатским односима из 1961. године, уживајући одређене привилегије и имунитете у држави пријема – често истоветне или веома сличне онима које има сам дипломата – партнери, деца и други чланови домаћинства налазе

¹⁵³ <https://www.theguardian.com/world/2007/mar/12/israel>.

¹⁵⁴ <https://koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-08-06/national/socialAffairs/Turkish-diplomat-cites-immunity-after-suspected-hitandrun-in-Seoul/2369959?utm>.

се у положају који их ставља изнад редовне јурисдикције државе пријема.¹⁵⁵ Када чланови породице дипломата крше законе или културолошке норме државе пријема штета по углед државе пошљаоца може бити једнака, а понекад и већа него када сам дипломата поступи противзаконито. Разлог за то лежи у специфичној природи дипломатске функције и у друштвеној перцепцији њене симболичке снаге. Јавност често не прави оштру разлику између понашања дипломата и њихових блиских сродника, већ их све посматра као један симболички корпус који у целини репрезентује државу пошљаоца. Чак и у случајевима када та разлика постоји, она иде на уштрб породице јер чланови уживају привилегије и имунитете, али не сnose јавне одговорности које произилазе из службене функције. Управо тај дисбаланс између права и одговорности ствара додатни простор за јавну осуду и негативну перцепцију.

Медији и јавност неретко приватне преступе чланова породице дипломата тумаче као рефлексiju дисциплине, културе и вредности државе пошљаоца. Пример за то је случај супруге америчког дипломате Ане Сакулас (*Anne Sacoolas*), која је у августу 2019. године у Великој Британији возећи на погрешној страни пута изазвала несрећу у којој је погинуо деветнаестогодишњи Хари Дан (*Harry Dunn*).¹⁵⁶ Иако сама Сакулас није имала званичну дипломатску функцију, њено позивање на дипломатски имунитет и одлазак из земље довели су до међудржавне кризе и нарушавања односа између Велике Британије и САД.¹⁵⁷ Као мање екстреман пример, барем у кршењу закона и последици, десио се у мају 2025. године на Новом Зеланду када је супруг аустралијске дипломаткиње у Велингтону након спортске утакмице, у алкохолисаном стању, испљубао тинејџерку. Иако је имао право да се позове на имунитет, он га није искористио, али је суд ипак одлучио да га ослободи кривице, наглашавајући да би осуда неповољно утицала на каријеру његове супруге и довела породицу у непријатну ситуацију раздвајања.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

¹⁵⁶ <https://www.bbc.com/news/uk-england-northamptonshire-63891657>.

¹⁵⁷ *Ibid.*

Ове ситуације додатно компликује чињеница да држава пошљалац нема увек директне инструменте дисциплинске контроле над члановима породице, осим путем утицаја који може извршити преко самог дипломате. С друге стране, држава пријема је ограничена у поступању због признатих имунитета, па и када дође до озбиљних прекршаја, кривично гоњење или извршење санкција најчешће није могуће без одрицања од имунитета од стране државе пошљалоца – што се у пракси ретко дешава. Последица тога је да овакви инциденти могу дугорочно нарушити дипломатске односе и поверење између државе пошљалоца и државе пријема. Због тога, у доброј дипломатској пракси, државе пошљалци настоје да пре упућивања дипломате у иностранство спроведу адекватне провере и едукацију не само службеника, већ и њихових породица, како би се смањио ризик од понашања које би могло довести до дипломатских инцидената и урушити углед државе.

9. Закључна разматрања

Дипломатску службу и дипломатију генерално одликује строга формалност и хијерархија – постоје веома добри разлози за то. Рецимо, све те формалности, презеансе и остала ригидна правила која се некада чине сувишним – то нису, већ су управо неопходни. Управо та строга формалност, у којој се зна ко када улази у салу, где ко седи, како се поздравља омогућавају дипломате да не губе време на размишљање о томе, него једном научени, протокол постаје рефлекс и омогућава дипломатама да се концентришу на меритум доласка на неки скуп или састанак, а не да се оптерећују тиме да ли ће неким гестом или речју увредити домаћина или једноставно скренути пажњу са суштине.

Са друге стране, и поред те неопходности, дипломатија се не може свести само на дипломатски протокол или на форму генерално, већ њен стварни квалитет настаје у пресеку права, етике и одговорности. Кредибилитет државе није апстрактан ресурс, већ резултат низа

¹⁵⁸ <https://www.nzherald.co.nz/nz/politics/no-conviction-for-australian-diplomats-partner-who-spat-in-womans-face-in-front-of-passing-police/ICH5NUEXCRASHHHZ26ZS7WC6FQ/>.

појединачних одлука у којима се правила, интереси и људско достојанство стављају на пробу. Управо зато је у првом делу књиге фокус на морал и етику, како генерално тако и на етику у дипломатији. У том аспекту примат се даје етици дужности. Тај избор не негира релевантност процене последица ни значај врлина карактера, већ поставља чврст минимални стандард: истинитост, аутономија, поштовање своје и државе у којој се налази и одговорности према обе и међународној заједници у целини, поузданост у датој речи, поштовање процедура, али и јасног разумевања основних вредности и неодступање од истих.

Посебно место заузима тумачење имунитета, односно наличје пре свега апсолутног кривичноправног имунитета дипломатских представника. Имуитет није лична повластица, него начин да се омогући несметано обављање дипломатске функције. Његова злоупотреба подрива претпоставке дипломатске комуникације, јер нарушава поверење које је предуслов и за преговоре и за заштиту службеника. Стога је у озбиљним повредама и злоупотребама имунитета оправдано и правно и политички мудро разматрати одрицање од имунитета, или, најмање, хитно активирати јасне дисциплинске механизме.

Поврх тога, држава именовања која се у тим ситуацијама понаша одговорно и прихвата сопствену одговорност за понашање свог дипломате (да ли кроз дисциплинске мере, одрицање имунитета или на неки трећи начин), не слаби него јача свој углед у очима државе пријема, шире јавности и целокупне међународне заједнице. Управо зато се истиче и тежина понашања чланова породице дипломата. Пошто јавна перцепција уобичајено посматра службеника и породични круг као симболично јединство, појединачни инциденти имају потенцијал да произведу штету упоредиву са поступцима самог дипломате.

Следствено, политика управљања ризицима мора обухватити шире од формалног радног односа: селекцију отпорну на непотизам, програме увођења у службу, етичку и културолошку едукацију која укључује породицу, као и јасне протоколе за поступање у кризним ситуацијама са прецизним временским роковима и одговорностима. Институционални контекст се показује пресудним. Одговорна дипломатија треба да садржи: (1) системску етичку обуку; (2) менторство и професионалну социјализацију која ојачава врлине службе (умереност, дискретност, правдољубивост); (3) кодексе који су употребљиви у пракси, не само

декларативни; (4) механизме брзе дисциплинске реакције; (5) структуриране канале унутрашњег неслагања. Последња категорија заслужује посебан нагласак: институционализовано, заштићено изношење аргументованог неслагања делује као „сигурносни вентил” хијерархије. Оно истовремено штити професију од стратешких грешака и штити појединца тиме што омогућава да лојалност систему остане усклађена са савешћу.

Да би дипломата или било који запослени у дипломатској служби био у стању да разуме своју улогу, целокупан контекст, изнесе аргументовано мишљење и у целини конструктивно доприноси раду институције и државе, неопходно је да поседује одговарајуће личне и професионалне квалитете. Када је реч о професионалним вештинама и знањима, држава има дужност да кроз систем образовања и обуке обезбеди да их дипломате стекну и усаврше. Са друге стране, у погледу личних квалитета, држава мора да обезбеди меритократске критеријуме приликом запошљавања и да већ у раним фазама препозна оне појединце који не поседују основне личне и моралне квалитете, будући да их формално образовање тешко може накнадно развити. У супротном, бахатост, опортунизам или недовољна стручност дипломатских представника који не разумеју суштину дипломатске службе неизбежно воде ка томе да држава изгуби поверење и поштовање, како у међународној заједници тако и у очима сопствених грађана. Оваква последица није својствена искључиво дипломатији, па чак ни само државним институцијама, већ представља универзални феномен који важи за сваку организацију. Свака организациона структура се суштински своди на људе који је чине, а недовољно квалитетан и необучен кадар је гаранција неуспеха сваке (дипломатске) мисије.

Литература

- “The SAGE Handbook of Diplomacy” (eds Costas M. Constantinou, Pauline Kerr, Paul Sharp), SAGE Publications Ltd. 2016.
- Ainley, Kirsten, “Virtue ethics”, in: Oxford Research Encyclopedia of International Studies. Oxford University Press and the International Studies Association, 2017.
- Longa, Anthony, Sedley, David, *The Hellenistic Philosophers: Translations of the Principal Sources with Philosophical Commentary*, Cambridge: Cambridge University Press, 1987.
- Aristotle, Nicomachean ethics, translated by W. D. ROSS, 1908, efaidnbmnnnibpcajpcgclclefindmkaj/<https://ourebooks.com/download/s/pdf/200/nicomachean-ethics-05-20-2019.pdf>.
- Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment, 2002, ICJ Reports 2002.
- Bjola, Corneliu, Holmes, Marcus, *Digital Diplomacy: theory and practice*, New York, Routledge, 2015.
- Milisavljević, Bojan, „Pripisivost kao uslov odgovornosti države u međunarodnom pravu”. *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 60, no. 2, 2012.
- Bradford, Ben, Jackson, Jonathan and Hough, Mike, “Trust in justice”. *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*, Oxford Legal Studies Research Paper 43, 2016.
- Budugan, Bianca, *Diplomatic Means of Preventing Global Conflicts*, FINABEL – the European Army Interoperability Centre, 2023.
- Case concerning Avena and other Mexican nationals (Mexico v. USA) Judgment of 31 March 2004, <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/128/128-20040331-JUD-01-00-EN.pdf>.
- Certain Questions of Mutual Assistance in Criminal Matters (Djibouti v. France), Judgment, 2008, ICJ Reports 2008.

- Clark, Peter, "Medical Ethics at Guantanamo Bay and Abu Ghraib: The Problem of Dual Loyalty", *Journal of Law, Medicine and Ethics*, Vol. 34, Issue 3, 2006.
- Council of European Union, *EU Guidelines on Human Rights Defenders*, adopted in 2004, revised in 2008
- De Libri Duo Octaviani Maggi, Venice, 1566, in: J. J. Jusserand, *The School for Ambassadors Source*, *The American Historical Review*, Vol. 27, No. 3 (Apr., 1922), pp. 426–464. Published by: Oxford University Press on behalf of the American Historical Association Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/1837799> Accessed: 13-07-2025 11:56 UTC, p. 434.
- Denza, Eileen, *Diplomatic Law: A Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations*, Oxford University Press, Oxford 2004.
- Dewey, John, Tufts, James Hayden, *Ethics*, *Henry Holt and Company, New York, 1909*, p. 2, The Project Gutenberg eBook, Release Date: April 28, 2012 [eBook #39551].
- Difference Relating to Immunity from Legal Process of a Special Rapporteur of the Commission on Human Rights, Advisory Opinion, 1999, ICJ Reports 1999.
- Dimitrijević, Duško, Sukcesija država u odnosu na deliktnu odgovornost /La succession des Etats par rapport – la responsabilité delictueuse. Arhiv za pravne i društvene nauke, vol. 87, br. 2–3, 2001.
- Dual Loyalty in Modern Society Monthly Labor Review*, Vol. 76, Issue 12, December 1953.
- Ebban, Aba Solomon, *The new diplomacy: international affairs in the Modern Age*, Weidenfeld and Nicolson, London 1983, 366.
- Etinski, Rodoljub, Tubić, Bojan, "International law and the rule of law", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, 64(3), 2016.
- Feltham, R. G., *Diplomatic Handbook*, Addison Wesley Longman Limited, Boston 1998, 41.
- Frey, Linda, Frey, Marsha, *The History of Diplomatic Immunity*, Ohio State University Press, Ohio 1999.

Gaddafi case, General Prosecutor at the Court of Appeal of Paris, Appeal judgment, Appeal No 00-87215, Decision No 64, (2001) 125 ILR 490, (2001) RGDIP 474, ILDC 774 (FR 2001), 13th March 2001, France; Court of Cassation [Cass]; Criminal Division.

Galić, Domagoj, „Diplomatska etika od Machiavellija do javnog neslaganja”, *Hum*, vol., no. 10, 2013.

Goldenberg, Rina, “Abuse Of Diplomatic Immunity: Is The Government Doing Enough?”, *ILSA Journal of International & Comparative Law*, Vol. 1: Iss. 1, Article 9, 1995, Available at: <https://nsuworks.nova.edu/ilsajournal/vol1/iss1/9>.

Gonzalez Paredes v. Vila District Court, District of Columbia Citations: 479 F. Supp. 2d 187, 2007 WL 926885, 2007 U.S. Dist. LEXIS 22413 Docket Number: Civil Action 06-0089 (PLF).

Grotius, Hugo, *De Jure Belli Ac Pacis Libri Tres*, Oxford Clarendon Press, London 1925.

Guetzkow, Harold, *Multiple loyalties: theoretical approach to a problem in international organization*, Princeton University Press, 1955.

<http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/absolut>

<https://blogs.fcdo.gov.uk/georgeedgar/2013/10/21/protocol/>.

<https://da-vienna.ac.at/en/About/Organisation>.

<https://diplomatie.belgium.be/fr/protocole>.

<https://gerritkurtz.net/research/phd-the-role-of-frontline-diplomats-in-the-prevention-of-civil-wars/>.

<https://icj-cij.org/sites/default/files/case-related/144/144-20120720-JUD-01-09-EN.pdf>

https://irp.fas.org/congress/2003_cr/h030403.html

<https://koreajoongangdaily.joins.com/news/2025-08-06/national/socialAffairs/Turkish-diplomat-cites-immunity-after-suspected-hitandrun-in-Seoul/2369959?utm>

<https://sfs.georgetown.edu/>

<https://www.bbc.com/news/uk-england-northamptonshire-63891657>

<https://www.casopiskus.rs/aristotel-i-revitalizacija-etike-vrlina/>, jun 2024.

- <https://www.gob.mx/imr/que-hacemos>.
- <https://www.gov.br/mre/pt-br/instituto-rio-branco/o-instituto/historia>.
- <https://www.gov.uk/government/publications/opening-of-new-diplomatic-academy>.
- <https://www.icj-cij.org/index.php/node/103754>.
- <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/50/050-19700205-JUD-01-00-EN.pdf>.
- <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/53/5597.pdf>.
- <https://www.nytimes.com/1975/10/28/archives/un-diplomat-says-dog-is-immune-too-barbadian-tells-pelham-ny-of.html>.
- <https://www.nzherald.co.nz/nz/politics/no-conviction-for-australian-diplomats-partner-who-spat-in-womans-face-in-front-of-passing-police/ICH5NUEXCRASHHHZ26ZS7WC6FQ/>.
- <https://www.ris.bka.gv.at/GeltendeFassung.wxe?Abfrage=Bundesnormen&Gesetzesnummer=10009008>.
- <https://www.state.gov/foreign-service-institute/about-us-foreign-service-institute>
- <https://www.theguardian.com/world/2007/mar/12/israel>.
- Hugh, Bivar, Adrian, David, "The Political History of Iran Under the Arsacids", *The Cambridge History of Iran*: ed. E. Yarshater, Cambridge University Press, Cambridge 1983.
- Hursthouse, Rosalind, Pettigrove, Glen, "Virtue Ethics", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, Edward N. Zalta & Uri Nodelman (eds.), 2023.
- Kranak, Joseph, "Kantian Deontology", in: *Introduction to Philosophy: Ethics* ed. George Matthewes, Chapter 6, Rebus Community, 2023.
- Babić, Jovan, *Etika i Moral*, Theoria, 2008.
- Jovanović, Miodrag, *The Nature of International Law*, Cambridge University Press, 2019.
- Kant, Imanuel, *Zasnivanje metafizike morala*, Dereta, 2020.
- Kant, Immanuel, "Groundwork of the Metaphysics of Morals", in: *Cambridge texts in history of philosophy*, translated and edited by Mary

- Gregor, Harvard University, 1998, chrome-extension://efaidnbnmnnibpcajpcglclefindmkaj/https://cpb-us-w2.wpmucdn.com/blog.nus.edu.sg/dist/c/1868/files/2012/12/Kant-Groundwork-ng0pby.pdf.
- Kant, Immanuel, "Groundwork of the Metaphysics of Morals", in: *Practical Philosophy*, (1785) 1996.
- Kiesling, John Brady, "The Duty of Diplomatic Dissent", *The Hague Journal of Diplomacy*, 1(3), 2006, 295–301. <https://doi.org/10.1163/187119006X162053>
- LaGrand case (Germany v. USA) Judgment of 27 June 2001, LaGrand vs <https://www.icj-cij.org/sites/default/files/case-related/104/104-20010627-JUD-01-00-EN.pdf>.
- Legal Training Handbook*, Homeland Security, Washington 2019.
- Luša, Đana, Polenus, Marijana, *Zloupotreba diplomatskih imuniteta u suvremenoj diplomatskoj praksi: izazovi i moguća rješenja*, Forum za sigurnosne studije god. 2, br. 2, 2018.
- Malek, Janet, "To Tell or Not to Tell? The Ethical Dilemma of the Would-Be Whistleblower", *Accountability in Research*, 17:3, 2010.
- Marichu, Suarez BAOANAN, Plaintiff, v. Lauro Liboon BAJA, Jr., et al., Defendants. No. 08 Civ. 5692 (VM). United States District Court, S.D. New York. June 16, 2009.
- McClanahan, Grant V., *Diplomatic Immunity: Principles, Practices, Problems*, Hurst & company, New York 1989.
- Montell, Ogdon, *Juridical bases of diplomatic immunity: a study in the origin, growth and purpose of the law*, John Byrne & Co., Washington 1936.
- Neumann, Iver, "To be a Diplomat", *International Studies Perspectives*, 72–93, 2005.
- Novaković, Marko, "Some remarks regarding the procedure of the appointment of the secretary general of the United Nations", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, vol. 64, no. 3, pp. 171–191, 2016.
- Novaković, Marko, "Position Of The Whistleblowers In The United Nations System 10 Years After Secretary-General's Bulletin On Protection

- Against Retaliation – How Far Have We Come?”, in: *Social Change in the Global World*, ed. Strasko Stojanovski, 2016.
- Novaković, Marko, “A few thoughts on various legal traditions, forms of civilization and the ICJ”, in: ed. Marko Novakovic, *Common Law and Civil Law Today – Convergence and Divergence*, Vernon Press, vol. 1 str. 155–173, 2019.
- Novaković, Marko, “An historical, cultural and political perspective of corruption in the Balkans”, in: *Comparative Law and Anthropology*, ed: James Nafziger, pp. 394–412, Edward Elgar Publishing, 2017.
- Novaković, Marko, „EUPAN i CAF kao smernice reforme javne uprave u Srbiji”, *Evropsko zakonodavstvo*, IMPP, vol. 20 br. 76, 2021.
- Novaković, Marko, „Pojam indirektne žrtve u jurisprudenciji Evropskog suda za ljudska prava”, *Strani pravni život*, Institut za uporedno pravo, br. 1 str. 261–270, 2011.
- Novaković, Marko, “The Immunity of the UN Staff in the Twenty-First Century: To Waive It in Order to Preserve It”, in: *Diplomatic Immunity – Evolution and Recent Country Developments*, ed. Marko Novaković, Palgrave Macmillan, pp. 112–131, 2020.
- Novaković, Marko, “The roots of the idea of humanitarian intervention in De Iure Belli ac Pacis by Hugo Grotius”, *Međunarodni problemi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, vol. 71 br. 2, str. 244–258, 2019.
- Novaković, Marko, Relevantnost Međunarodnog suda pravde i međunarodna bezbednost, *Srpska politička misao*, Institut za političke studije, vol. 62 br. 2, str. 257–271, 2018.
- Novaković, Marko, Vučić, Mihajlo, „Pravni okvir informacione bezbednosti EU”, *Evropsko zakonodavstvo*, IMPP, vol. 24 br. 89, 203–220, 2025.
- Novi zavjet Gospoda našeg Isusa Hrista*, Sveti Arhijerejski Sinod Srpske Pravoslavne Crkve, 2001.
- Eckart, Otto, “Law and Ethics”, in: *Religions of the Ancient World*, ed. Sarah Iles Johnston, Harvard University Press, 2004.
- Pratāpacandra, Rāya, *The Mahabharata of Krishna-Dwaipayana Vyasa*, Oriental Pub. Co., Calcutta 1962, 195.

- Priručnik – državni i diplomatski protokol*, Sastanak Mreže gradskih i opštinskih PR menadžera Beograd, 27. septembar 2019.
- Protokolarni priručnik za članove stranih diplomatsko-konzularnih predstavništava i kancelarija međunarodnih vladinih organizacija, <https://www.mfa.gov.rs/ministarstvo/diplomatski-protokol/protokolarni-prirucnik>.
- Questions relating to the Obligation to Prosecute or Extradite (Belgium v. Senegal), Judgment 2012, ICJ Reports 2012.
- Ray, Billington, *Living philosophy: An introduction to moral thought*, Routledge, 2003.
- Rich, Karen, (forthcoming), *Introduction to Ethics. Nursing Ethics: Across the Curriculum and Into Practice*.
- Richardson, Brian, McGlynn, Joseph, "Constructing the Heroic Whistleblower: A Social Scientific Approach", *Heroism Science*: Vol. 6, Issue 2, Article 1, 2021.
- S.1437, 100th Congress (1987–1988).
- S.1437, 100th Congress (1987–1988).
- S.2730 – 98th Congress (1983–1984).
- S.2730 – 98th Congress (1983–1984).
- S.339, 100th Congress (1987–1988).
- Satow's Diplomatic Practice*, ed. Sir Ivor Roberts, Seventh Edition, Oxford University Press, Oxford 2017, 246.
- Smith, David M., *Moral Geographies: Ethics in a World of Difference*, Edinburgh: Edinburgh University Press, 2000. <https://doi.org/10.1515/9781474472685>.
- Spadinger, Wolfgang, "Private Domestic Staff: A Risk Group on the Fringe of the Convention", *Diplomatic Law in a New Millennium* (ed. Paul Behrens), Oxford University Press, Oxford 2017, 135.
- Stepanov, Radivoj, „Kantova filozofija prava”. *Glasnik Advokatske komore Vojvodine* 76, no. 11, 417–425, 2004.
- Stuart Mill, John, *Utilitarianism*, reprinted from *Fraser's magazine*, 7th edition, Longmans, Green and co., London, 1879.

Tabion v. Mufti, 877 F. Supp. 285 (E.D. Va. 1995) US District Court for the Eastern District of Virginia – 877 F. Supp. 285 (E.D. Va. 1995) February 16, 1995.

The U.S. Department of State's "Dissent Channel", Congressional Research Service, April, 2017.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), Judgment, 1980, ICJ Reports, 1980.

United States Diplomatic and Consular Staff in Tehran (United States of America v. Iran), <https://www.icj-cij.org/case/64>.

Värk, René, "Personal Inviolability and Diplomatic Immunity in Respect of Serious Crimes", *Juridica International Law Review* (8), pp. 110–119, 2003.

Vienna Convention on Diplomatic Relations 1961 Done at Vienna on 18 April 1961. Entered into force on 24 April 1964. United Nations, Treaty Series, vol. 500, p. 95. Copyright © United Nations 2005.

Vishranthamma SWARNA, Plaintiff-Appellee-Cross-Appellant, v. Badar AL-AWADI, Halal Muhammad Al-Shaitan, Defendants-Appellants, State of Kuwait, Defendant-Cross-Appellee. Docket Nos. 09-2525-cv (L), 09-3615-cv (XAP). United States Court of Appeals, Second Circuit.

Webb, Philippa, "The Immunity of States, Diplomats and International Organizations in Employment Disputes: The New Human Rights Dilemma?", *European Journal of International Law*, Volume 27, Issue 3, pp. 745–767, 2016.

Wokuri v Kassam [2012] EWHC 105 (Ch), Neutral Citation Number: [2012] EWHC 105 (Ch) Case No: HC11C01460 IN THE HIGH COURT OF JUSTICE CHANCERY DIVISION The Rolls Building, Royal Courts of Justice, 7 Rolls Buildings, London EC4A 1NL Date: 30/01/2012.

www.diplomacy.bg.ac.rs

Yearbook of the International Law Commission, 16, 1958.

Zdravković, Ana, „Obaveze erga omnes – jus cogens u nastajanju?”, *Analiza inspirisana knjigom The nature of International Law*, Pravni zapisi, 12(2):577–93, 2021.

- Врђука, Аленко, Магушић, Фрањо, „Поступање полицијских службеника према особама са дипломатским имунитетом и повластицама”, *Полиција и сигурност*, број 3, година 19, 2010.
- Вучић, Михајло, „Подобност хуманитарне интервенције као правне норме”, у: *Употреба силе у међународним односима*, Институт за међународну политику и привреду, Београд, 240–254, 2018.
- Закон о спољним пословима („Сл. Гласник РС”, бр.116/2007, 127/2007 – испр. и 41/2009), члан 15.
- Закон о спољним пословима, (Службени гласник Републике Србије, бр. 116/2007, 126/2007 - испр. и 41/2009)
- Крећа, Миленко, *Међународно право представљања (дипломатско и конзуларно право)*, Београд 2012.
- Милисављевић, Бојан, Новаковић, Марко, *Имунитети у међународном праву*, Правни факултет, Универзитета у Београду, 2020.
- Новаковић, Марко, „Мишљење број 3 КВЕС и етички кодекси: како изгледа идеални судија?”, *Međunarodna naučna konferencija Pravni principi u savremenom pravu*, Правни факултет, Универзитета у Нишу, 2024.
- Новаковић, Марко, *Правни положај међународних службеника*, Правни факултет универзитета у Београду, докторска дисертација, 2015.
- Повеља УН.
- Устав Републике Србије: 98/2006-3, 115/2021-3 (Амандмани I-XXIX), 16/2022-3.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.71
341.231.1(100)
327(100)

НОВАКОВИЋ, Марко С., 1985-

Дипломата : између етике, права и одговорности / Марко Новаковић. -
Београд : Институт за међународну политику и привреду, 2025 (Београд :
Донат Граф). - 133 стр. ; 25 cm

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. -
Библиографија:
стр. 125-133.

ISBN 978-86-7067-359-5

а) Дипломате б) Међународно право в) Међународни односи

COBISS.SR-ID 176450313

ИСБН 978-86-7067-359-5